

Frontkjemperes selvframstilling i etterkrigstiden

*En analyse av Folk og Land og memoarlitteraturen på
1950 og 1970-tallet*

Magnus Klausmark

Masteroppgave i historie

Det humanistiske fakultet

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

UNIVERSITETET I BERGEN

Høsten 2017

Innholdsfortegnelse

Forord	3
Kapittel 1 - Innledning	5
Avgrensning og definisjon.....	6
Kilder	7
Forskningsstatus	11
Teoretisk litteratur	17
Samhold i fredstid: kontekst for selvframstillingen.....	20
Kapittel 2 – Arbeid, husrom, kjærlighet og SS-retorikk	24
Innledning	24
Frontkjemperannonsene.....	25
Sammenfatning	34
Starten på frontkjemperinnleggene: Waarendorph.....	33
«Frontkjemperpalten» - Et tidlig forsøk på organisering	39
Legionær og krigsreporter Holters framstilling	45
Konklusjon.....	54
Kapittel 3 – Memoarlitteraturen tar over	56
Innledning	56
Analyse: Hitler, minneskultur og kameratskap	58
<i>Fra Finland til Kaukasus</i>	63
Forskningslitteraturen om Halle	72
<i>Fra Finland til Kaukasus: Kontekstualisering av funnene</i>	68
Sammenfatning	76
Konklusjon.....	77

Kapittel 4 – Folk og Land 1975-79: antikommunisme og kameratskap	78
Innledning	78
1975-1979: Økt engasjement	79
1975-1979: Frontkjempergenerasjonen overtar avisen	80
Analyse: funnene i <i>Folk og Land</i> 1975-1979	83
Litteraturen om 1970-tallet	94
Konklusjon.....	97
Kapittel 5 – Konklusjon	99
Endringer over tid	99
Frontkjempernes selvframstilling som grunnfortelling	101
Summary: The «Frontfighters» self-representation during the post-war period	104
Kilder og litteratur	104

Forord

Når jeg skulle velge tema for masteroppgaven var det ikke så lett som jeg trodde, og at valget falt på frontkjemperne var nokså tilfeldig, men jeg liker norsk historie og emner som ikke er så ofte framme i lyset – derfor ble nysgjerrigheten vekket når jeg begynte å sette meg inn i litteraturen om denne gruppen. Det finnes mye spennende litteratur rundt emnet og memoarlitteraturens skildringer fra østfronten er i seg selv svært spennende lesning. Arbeidet har vært krevende og til tider vanskelig, men jeg har lært veldig mye undervegs i prosessen. Jeg var vært heldig og har dratt nytte av at det finnes så mange søkbare kilder tilgjengelig digitalt på internett. Det har lettet arbeidet mitt svært mye. Ser jeg tilbake på arbeidsprosessen får jeg takke min veileder Jan Heiret for gode og konkrete tilbakemeldinger, ellers retter jeg en takk til min gode venn og studiekamerat Jesper Abel for godt sosialt samvær denne tiden og mange gode historiefaglige diskusjoner.

Magnus Klausmark

Bergen, november 2017

Kapittel 1 – Innledning

Rundt 4500 nordmenn kjempet på tysk side under andre verdenskrig, hovedsakelig i Waffen-SS. Omtrent 800 av dem omkom på slagmarkene i Europa.¹ Noen ble sendt til fangeleirene GULag i Russland etter freden, og den siste kom ikke tilbake til Norge før 1954.² Etter at de kom hjem ble de dømt for å ha ytet «bistand til fienden» i følge Straffeloven.³ De fleste ble dømt til 3-4 års fengselssoning, og de ble internert i såkalte frontkjemperbrakker. Som en del av straffen fra rettsoppjøret ble de av domstolene fradømt rettigheter i årevis. I kildematerialet mitt blir rettsoppjøret hyppig nevnt, og rettighetstapene deres blir tatt opp i flere tekster. De går derimot sjeldent spesifikt inn på hvilke konkrete rettigheter de mistet, derfor vil jeg nevne det her innledningsvis. *Norsk krigsleksikon* skriver at:

NS-medlemmene ble [...] fradømt «allmenn tillit», dvs. tap av politiske rettigheter (stemmerett, rett til å ha offentlige stillinger, rett til lederstillinger og tillitsverv i næringslivet, og rett til militærtjeneste), tap av yrkesmessige rettigheter (offentlig godkjenning for å drive som lege, tannlege, advokat osv.) og tap av økonomiske rettigheter (bl.a. retten til privat eiendom).⁴

Mange frontkjemperne fikk problemer på arbeidsmarkedet. I enkelte tilfeller krevde arbeidsgivere å få fremvist attest om «Nasjonal holdning» som gikk god for deres ståsted under krigen.⁵

I etterkrigstiden organiserte en del frontkjemper seg i grupperinger og særlig rundt avisen *Folk og Land*⁶ for tidligere medlemmer av Nasjonal Samling, frontkjemper og andre likesinnede. Innholdet var preget av kritikk av rettsoppjøret, og etter hvert tok de opp dagsaktuelle tema. Avisen ble nedlagt i 2003, og var da en månedsavis.⁷

Først tjue – tretti år etter freden begynte memoarbøkene fra frontkjemperne å komme ut i et større omfang. Det er frontkjempernes tekster i *Folk og Land*, samt deres to memoarbøker denne perioden masteroppgaven vil rette søkelyset mot. I etterkrigstidens Norge var det mange frontkjemper som valgte å fortelle om tiden som frontkjemper under krigen, og om livet som Waffen-SS-veteran i etterkrigstidens Norge. Det er frontkjempernes ytringer i

¹ Sørli, Sigurd. *Solkors eller hakekors*. (Oslo: Dreyers forlag, 2015), 7.

² Sæther, Vegard. *En av oss*. (Trondheim/Latvia: Cappelen Dam, 2010), 273.

³ *Ibid*, 272.

⁴ Ugelvik, Larsen. *Norsk krigsleksikon 1940-45*, redigert av Hans Fredrik Dahl, et al. (Oslo: J. W. Cappelen Forlag A/S, 1995), s. v. «rettsoppjøret», 351.

⁵ *Ibid*, 296.

⁶ Avisens navn var 1947-1948 «Skolenytt», og 1948-1952 «8. mai». Se Hårseth, *Folk og Land 1967-75*, 8.

⁷ Hårseth, Espen Olavsson: *Folk og Land 1967-75: Fra rehabilitering til nyfascistisk opposisjonsorgan*. (Masteroppgave, Universitetet i Oslo, 2010), 5.

etterkrigstiden denne oppgaven skal handle om – ved å se på hva de skrev i avisen *Folk og Land* og to memoarbøker fra perioden jeg skal undersøke. Hva slags fortellinger dannet alle disse fremstillingene fra frontkjemperne?

Hovedproblemstilling: ***Hvordan fremstilte de norske frontkjemperne seg selv på 1950 og 1970-tallet?***

Hvilken type fortellinger fortalte de i etterkrigstiden, og *hvordan* skrev de om det de hadde vært med på. Hvordan var det denne gruppen uttrykte seg i tiden *etter* krigen, hva opptok frontkjemperne etter krigen, hva skrev de om, og ikke minst hvordan skrev de. Dette er spørsmål denne oppgaven vil besvare.

I arbeidet med kildene vil jeg benytte meg av noen metodiske tilnærminger til problemstillingen min. Den ene tar sikte på å se på språket og ordbruken i tekstene på et mer detaljert nivå – mens den andre tar for seg helheten og likhetene tekstene deler. Jeg vil benytte meg av begge disse tilnærmingene som metodisk redskap undervegs i oppgaven.

Oppgaven tar for seg følgende overordnede problemstillinger: I) Endret fortellingene om frontkjemperne seg over tid? II) I så fall, hvordan endret de seg? III) Var det én grunnfortelling som ble presentert over flere tiår, endret denne i så fall karakter, eller var det ulike fremstillinger til ulike tider.

Avgrensning og definisjon

Denne masteroppgaven tar for seg 1950 og 1970-tallet. I utgangspunktet skulle jeg ta for meg hele etterkrigstiden, men så ble det gjort stadig mer avgrensninger. Lenge var målet å bruke 1950, 70 og 90-tallet, men i samråd med veileder ble det avgjort at det mest hensiktsmessige var heller å gå dypere inn på 1950 og 70-tallet. I disse tiårene har jeg funnet de mest interessante funnene og i motsetning til 1960-tallet er det nok relevant kildemateriale tilgjengelig. Første halvdel av 1950-tallet er frontkjemperne ganske aktive i *Folk og Land*, mens frontkjemperstoffet i gikk inn i en bølgedal fra midten av 1950-tallet og til midten av 1970-tallet. Det var mye frontkjemperstoff i *Folk og Land* utover det jeg har studert, men det ble skrevet av andre personer i NS-miljøet enn frontkjemperne selv. Min oppgave baserer seg på de tekster som frontkjemperne har skrevet selv.

For øvrig bør det understrekes at mine undersøkelser av frontkjempernes beretninger i fredstid vil dreie seg om *både* det de opplevde som soldater under krigen enten det er på østfronten eller i Norge, og hvordan de opplevde samtiden de skrev i. Dette henger særlig sammen i leserinnleggene som noen av dem skrev i *Folk og Land* der samfunnet gjerne var preget av kald krig og andre ytre forhold som kan reflekteres i tekstene.

Når jeg skriver at jeg vil basere meg på disse to tiårene er det viktig å påpeke at omfanget av kildematerialet gjør at jeg må begrense meg til noen konkrete årstall. Kapittel 2 vil handle om perioden 1949-1954 fordi jeg ikke har funnet relevant kildemateriale for resten av tiåret, mens omfanget er større for kapittel 3 der hovedvekten vil ta for seg perioden 1972-1975. I kapittel 3 vil jeg for øvrig ta et tilbakeblikk til slutten av 1960-tallet for å danne en bredest mulig kontekstualisering som fungerer.

Med frontkjemper mener jeg de som selv kalte seg frontkjemper. De var alle krigsveteraner på tysk side, og hadde en mangfoldig bakgrunn med ulike krigserfaringer.

Kilder

Denne masteroppgaven er basert på to hovedkilder – avisen *Folk og Land* og frontkjempernes egne memoarbøker. Begge disse kategoriene er omfattende og dekker hele perioden jeg skal undersøke.

Folk og Land var en avis for tidligere medlemmer av Nasjonal Samling, og målet var å kunne rehabilitere disse (deriblant mange frontkjemper) juridisk så vel som historisk. Dette forsøkte de ved å vise til ulik dokumentasjon de publiserte.⁸ Hovedtema var rettsoppgjøret, og avisen skrev utdypende historiske artikler om tiden før, under og etter andre verdenskrig. Den skulle være et kontaktledd internt mellom frontkjemperne, og ble i tillegg utsendt til media og politikere for å påvirke dem. Georg Øvsthus skriver at «[m]ed sin skarpe form, også NS-politisk, fikk den ideologisk og taktisk preg av å være et organ for en del av de tidligere NS-medlemmene og ble kritisert av andre, som mente at avisen gjorde rehabiliteringsarbeidet en bjørnetjeneste».⁹

Avisen hadde to forgjengere som kom ut under andre navn. Opprinnelsen var *Skolenytt*, utgitt av Nils Vikdal i 1947. Han var lærer, journalist og en del av det såkalte lærersambandet under okkupasjonen. Fra 1948 kom avisen ut under navnet *8. Mai*. I sentrum av avisene stod

⁸ Hårseth, *Folk og Land 1967-75*, 9.

⁹ Øvsthus, Georg. *Norsk krigsleksikon 1940-45*, s. v. «Folk og Land», 112-113.

kritikken av rettsoppgjøret. Vikdal døde i 1952, og da kommer den ut med navnet *Folk og Land* som ukeavis.¹⁰

På midten av 1970-tallet oppstod det konflikt mellom to fløyer innenfor avisen. På den ene siden stod en ny generasjon nasjonalister som ønsket dagsaktuelt og radikalt politisk innhold i avisen, mens på den andre siden stod den konservative frontkjempergenerasjonen representert av en del sentrale medlemmer i interesseorganisasjonen Institutt for norsk okkupasjonshistorie (heretter INO). Denne gruppens ansikt utad var Bjørn Østring.¹¹ Østring og frontkjempergenerasjonen likte dårlig at nynazistisk propaganda ble trykt i avisen (for eksempel tekster om Erik Blücher og Nasjonal ungdomsfylking).¹² I 1975 vant Østring, frontkjempergenerasjonen og INO maktkampen i *Folk og Land* og avisen gikk tilbake til sin opprinnelige form med kritikk av rettsoppgjøret og målet om rehabilitering av tidligere NS-medlemmer.¹³

På internett siden til Stiftelsen Norsk Okkupasjonshistorie (SNO) ligger det tilrettelagt nesten hundre tusen ulike PDF-filer,¹⁴ og mange av disse er skannede og søkbare utgaver av *Folk og Land*. På internett sidene til SNO ligger en nesten komplett samling av avisen, og det ligger utgaver av både «Skolenytt» og størsteparten av «8. Mai». I arbeidet med å finne frontkjemperrelatert kildemateriale har jeg brukt søkefunksjonen på SNO sin hjemmeside aktivt. Ved å bruke søkeordet «frontkjemper»¹⁵ har jeg filtrert treffene slik at de berørte utgaver fra *Folk og Land/8. Mai* kommer i kronologisk rekkefølge. Deretter har jeg gjennomført et omfattende arbeid med å gå gjennom avisene fra begynnelse til slutt (1949-1999) for å undersøke hva som stod, få en oversikt og ikke minst arkivere det som er av størst interesse. På denne måten laget jeg et eget digitalt PDF-arkiv inndelt i ulike tiår der samtlige avisnummer inneholder ulike tekster skrevet av frontkjemperne, det være seg annonser, leserinnlegg, føljetonger, klager, o. l.

Når det gjelder utfordringer knyttet til kildene har arbeidet gått stort sett fint, og de digitaliserte utgavene av avisen har gjort arbeidet enkelt. Bruken av søkemotoren i enkeltnumrene viser for eksempel at det er nesten kun på søkeordet «frontkjemper» at jeg fikk

¹⁰ Ibid, 8.

¹¹ Østring var aktiv i NS 1933-1945, ledet det første kompani i Den norske legion og levde tett på toppen av NS-systemet. Han ble senere et kontaktledd mellom frontkjemperne og interesserte (forskere, forfattere, o.l.). *Norsk krigsleksikon* 1940-45, s. v. «Østring», 459.

¹² Hårseth, *Folk og Land 1967-75*, 45.

¹³ Ibid, 76.

¹⁴ Stiftelsen Norsk Okkupasjonshistorie <http://sno.no/> [Besøkt 05.12.2016].

¹⁵ Det kan legges til at jeg også har forsøkt å variere søkeordene ved å søke på ord som «Østfronten», «frivillig» o.l. for å få opp relevante utgaver av avisen.

relevante treff, mens andre typer søkeord som «frivillig» eller «veteran» ikke ga uttelling i form av relevante frontkjemperstoff.

Når det er sagt møtte jeg på utfordringer i starten av arbeidet når jeg hadde tenkt å identifisere de som skrev frontkjemperstoffet i *Folk og Land*, den planen måtte jeg legge om fordi et typisk trekk ved denne kilden er at tekstene ble skrevet av personer som ikke lar seg identifisere. Frontkjemperne skrev anonymt, mens noen få valgte å bruke sine ekte navn når de signerte tekstene sine i avisen. I 1978 pågår en debatt i avisen angående anonymitet. Trygve Engen¹⁶ kritiserer avisens skribenter for å være anonyme med innlegget «NS-folks taushet», og får svar fra begge hold. En innsender mener at avisen bør samle alle som støtter avisens sak – både anonyme og offentlige personer. Han skriver: «Så lenge forholdene og min egen situasjon er som den er, forbeholder jeg meg retten til å undertegne *Fortsatt anonym*».¹⁷

Debatten skaper engasjement i avisen og begge sider ble representert – men det var svært få på den siden som stod offentlig fram og underskrev innleggene sine med fullt navn.

Tretten år senere dukker samme tema opp igjen i artikkelen «Om å tre offentlig frem» av Hans Olavsen. Bakgrunnen for teksten var et intervju av NS-barnet Eysten Eggen¹⁸ i Dagbladet der Eggen hevder at individer i NS-miljøet ikke står frem med fullt navn i offentligheten.¹⁹ Olavsen reagerer på dette:

Enhver gruppe har sine offentlige talsmenn, og vi har våre. Jeg nevner bare navn som Aage H. Berg, A. T. Bru, Knut Baardseth, Trygve Engen, Frode Halle, Sverre Kjelstrup, Olaf Lindvig, John Sand, Eivind Saxlund og Hakon Warendorph. Minst et dusin andre trer fra tid til annen frem i den offentlige debatt. Like lite som at alle Høyre-folk trer offentlig frem er det naturlig at alle NS-folk skal gjøre det. Det gir seg allerede av det faktum at ikke alle er skapt til å skrive artikler eller til å opptre på TV. Det som passer best for de fleste, er å gjøre sitt syn gjeldende i omgangskretsen og nærmiljøet, og det gjør de da også i ganske stor utstrekning.²⁰

¹⁶ Engen var tidligere NS-medlem og en sentral skikkelse i organiseringen av frontkjemperne i etterkrigstiden. Han tilhørte den eldre generasjonen i avisen født rundt århundreskiftet og skrev hyppig i avisen. Se Hårseth, *Folk og Land 1967-75*, 88

¹⁷ «Tre nye innlegg om «NS-folks taushet»», *Folk og Land*, 1978, nr. 4, 5.

¹⁸ Eggen var en av NS-barna som skrev om oppveksten i et nazi-miljø etter krigen. Slekten hans kan knyttes til NS så vel som SS og frontkjemperstjeneste. Se *Store Norske Leksikon*, s. v. «Eystein Eggen». https://snl.no/Eystein_Eggen [Besøkt 14.11.2017] og Eggen, Eystein. *Gutten fra Gimle*. Oslo: Aschehoug. 1993.

¹⁹ Olavsen, «Om å tre offentlig frem», *Folk og Land*, 1991, nr. 7, 8.

²⁰ *Ibid*, 8.

I noteapparatet i sin masteroppgave nevner Ellingsen navnet Hans Olavsén som et av mange mulige pseudonym for INO-medarbeider Einar Rustad som skrev i *Folk og Land* og samarbeidet tett med tidligere legionær Bjørn Østring.²¹

Disse som i følge skribenten fungerte som uoffisielle talsmenn for NS-miljøet var nesten samtlige frontkjemper (syv av ti). Dette bekrefter at frontkjemperne var sterkt representert blant de som frontet avisen utad, men med tanke på at mesteparten av innleggene i avisen var anonyme kommer dette lite fram i kildematerialet.

I kapittel 4 vil jeg ta opp temaet anonymitet mer inngående siden temaet blir en diskusjon blant frontkjemperne andre halvdel av 1970-tallet.

Totalt har jeg brukt 44 nummer av avisen i oppgaven min for å finne hovedtrekkene ved frontkjempernes selvframstillinger. I begynnelsen antok jeg at tallet var mye høyere, men måtte kutte ut mye innhold som var skrevet om frontkjemperne, men ikke av dem. Dermed havner de utenfor de kriteriene jeg har satt for kildene.

Mye av kildematerialet mitt tilhører analysen fra 1950-tallet, mens resten tilhører 1970-tallet. Når det er sagt er selve innholdet i frontkjemperstoffet fra disse periodene av nokså ulik karakter – de første tekstene på 1950-tallet var korte annonser, mens på 1970-tallet ble det vanlig med lengre tekster som leserinnlegg og spalter. Det er PDF-arkivet mitt som er grunnlaget for utvalget av tekster i den senere analysen. Siden jeg har brukt denne metoden, og vet at arkivet til SNO inneholder en nesten komplett samling av *Folk og Land* mener jeg at utvalget som her er gjort, og innholdet i PDF-arkivet mitt er representativt som arkiv. I begynnelsen av hvert kapittel vil jeg kommentere kildeomfanget konkret før analysene.

Den andre kildekategorien jeg bruker i arbeidet mitt er memoarbøker. I denne oppgaven skal jeg behandle to slike bøker, i kapittel 2 og 3.

Jeg skal bruke Karl Holters bok *Frontkjemperne* og Frode Halles *Fra Finland til Kaukasus* som kildemateriale. I utgangspunktet skulle oppgaven min omfatte en memoarbok til fra 1990-tallet slik at hvert tiår ble representert med én memoarbok (Per R. Johansens *Frontkjemper* fra 1992). Men grunnet avgrensingen min til 1950 og 70-tallet vil jeg kun ta for meg memoarbøkene til Holter og Halle, fra henholdsvis 1952 og 1972, som begge oppholdt seg samtidig ved Leningradfronten og skildrer ved minst ett tilfelle den samme hendelsen.

²¹ Ellingsen, «*Folk og Land – kor går du no?*», 25.

Noen kriterier for bruken av memoarbøker i oppgaven min ligger til grunn – selv om jeg bare gjennomgår to bøker. Disse er at bøkene må være skrevet av frontkjemper, og de må være memoarbøker som handler om tiden som frivillig i Waffen-SS i krigshandlinger ute i Europa sammen med andre frivillige nordmenn. Dette gjelder for både Holter og Halle, og de skildrer ofte situasjoner der de befinner seg sammen med andre nordmenn på østfronten. Holter var en mye omtalt person i *Folk og Land* på grunn av sitt arbeid i kulturlivet før og under okkupasjonen, og hans innsats som krigsreporter og frontkjemper på østfronten. Halle som var en generasjon yngre var nok ikke like mye omtalt, men var selv en av de tidligste bidragsyterne blant frontkjemperne i avisen.

Det ble skrevet en bok i 1950 som kunne passet inn som kilde for meg i kapittel 2. Det er Kaare Skavang sin bok «Men mange ble igjen» utgitt på Dreyers forlag. Denne boken blir utelatt fra oppgaven min fordi den ikke fyller kriteriene jeg har satt for memoarbøkene. Boken hans handler ikke om livet som frontkjemper eller kampene ved østfronten, men de handler om livet i sovjetisk fangenskap i GULag-leirene, og den berører ikke det norske frontkjempermiljøet i noen særlig grad.²²

Forskningsstatus

Det var lenge gjort liten forskning på temaer rundt frontkjemperne, og Ivo de Figueiredo skrev i 2001 at det kun var skrevet to forskningsarbeid som tok for seg frontkjemperne i en viss grad så langt. Den første hovedoppgaven om frontkjemper ble skrevet i 1972 om Den norske legion, der han gjør rede for legionens historie før han ser på betydningen av frontkjemperne i norsk (NS) – så vel som tysk (SS) perspektiv. Dahl kommer frem til at Quisling ønsket å danne en ny norsk hær med utgangspunkt i Den norske legion, og at det skulle være den mest nasjonalistiske enheten. Tyskerne avfeide disse planene, og det skapte konflikter på flere plan mellom NS, de frivillige i enheten og tyskerne.²³ NS og tyskerne hadde ulike interesser og mål med å sende nordmenn til østfronten, og han undersøker spenningsforholdet som tilspisset seg mellom NS og SS. Dahl var en av de første som skrev om motsetningene mellom disse to gruppene under okkupasjonen.²⁴

²² de Figueiredo, Ivo. <http://www.ivodefigueiredo.no/Artikler/Frontkjemper.htm> [Besøkt 16.11.2017] og Skavang, Kaare. *Men mange ble igjen*. (Oslo: Dreyer. 1950).

²³ de Figueiredo, Ivo. <http://www.ivodefigueiredo.no/Artikler/Frontkjemper.htm> [Besøkt 14.11.2017].

²⁴ Sørli, *Solkors eller hakekors*, 16

I 1974 leverte Svein Blindheim²⁵ det som kom til å bli ansett å være standardverket for forskningslitteraturen på feltet helt fram til starten av 2000-tallet. I hovedoppgaven sin beskriver han i den ene delen de ulike militære enhetene med norske frivillige og deres utvikling gjennom historier til enkeltindivider. I den andre delen undersøkte han hvem frontkjemperne var ut fra sosioøkonomiske og geografiske forhold. Da kom han frem til at de var relativt unge, hadde god utdanning og kom fra byer og tettsteder i nesten hele landet (bortsett fra Vestlandet og indre Sørlandet). De hadde også gjerne tilhørighet til nasjonalistiske grupperinger som for eksempel Fedrelandet, men også Høyre. Mange kom fra såkalte «NS-familier» der flere menn vervet seg. De fleste deltok også ved felttoget i april 1940 ved den tyske invasjonen.²⁶

Blindheim tok selvkritikk for manglende statistisk kildemateriale, men kritiseres også for bl.a. svak metodikk, referering, samt mangel på utenlandske kilder.²⁷ Han har også blitt kritisert for at han gjennom sin fortid som soldat viste for stor respekt og ydmykhet i møte med frontkjemperne, og at han dermed unngikk å stille de kritiske spørsmålene. Som for eksempel om de deltok i krigsforbrytelser mot sivile. Blindheim kritiseres også for å anse Waffen-SS som en ren militærorganisasjon som ikke kunne lastes for det nasjonalsosialistiske regimets krigsforbrytelser. Konsekvensen av dette ble at han ikke så noen grunn til å stille kritiske spørsmål i boken, og noe av grunnen til at «Nordmenn under Hitlers fane» ble stående som et standardverk fra 1970 til 1990-tallet var at historikerne i liten grad interesserte seg for frontkjempertemaet i Norge under denne perioden.²⁸ Når det er sagt kom all denne kritikken etter at boken hadde stått som standardverk i nesten 30 år, slik at det må tas i betraktning. Den var det mest omfattende arbeidet som var gjort med frontkjemperne i lang tid.

Norsk krigsleksikon fra 1995 gir kort og konkret informasjon om personer, organisasjoner, begreper o.l. tilhørende frontkjempermiljøet på en rask og effektiv måte. Tematikken er bred, og denne boken har ofte gode forklaringer på ord og uttrykk som forekommer innenfor okkupasjonshistorie og frontkjempertemaet. Nederst i hver artikkel refereres det til litteratur. Samme året skriver Stein Ugelvik Larsen kapittelet «Etterkrigstid – Reaksjoner og ettertanker», i boken *Nazismen og norsk litteratur*. Her er det bl.a. frontkjempernes egne memoarbøker han tar opp, og han kommenterer kort de ulike forfatterne. Dessuten gjengir han

²⁵ Blindheim var offiser og en del av Kompani Linge på alliert side, samt aktiv i forsvaret lenge etter krigen: *Norsk krigsleksikon* 1940-45, s. v. «Svein Blindheim», 45.

²⁶ de Figueiredo, Ivo <http://www.ivodefigueiredo.no/Artikler/Frontkjempere.htm> [Besøkt 14.11.2017].

²⁷ Ibid

²⁸ Sørli, *Solkors eller hakekors*, 17-18

sitater som sier mye om bøkene og forfatterne. Han sammenligner også til en viss grad bøkene med hverandre. Han ønsker med kapittelet å vise frem bøkene som tilhørte nordmenn på tysk side under krigen, samt et mangfold av motiver for valgene de tok. I tillegg trekker han frem hvem de tidligere NS-medlemmene var (bakgrunn, familieforhold, o.l.) og hvorfor de valgte å engasjere seg på okkupasjonsmaktens side i krigsårene.²⁹ Nå det er det kun første del av kapittelet hans som tar for seg frontkjempernes tekster, og han har lagt andre kriterier til grunn enn det jeg har gjort

Kapittelet er et nyttig redskap sammen med artikkelen til Ivo de Figueiredo for å hente ut informasjon om memoarbøkene som ble skrevet, når de ble skrevet, hvem som skrev de, og kort hva de ulike bøkene handler om.

Ivo de Figueiredo skrev i 2001 artikkelen *De norske frontkjemperne – hva litteraturen sier og veien videre*. I teksten går han gjennom materiale fram til 2001 av frontkjemperlitteratur både nasjonalt og internasjonalt. Figueiredo ser hovedsakelig på forskningslitteratur og memoarboklitteratur (samt dokumentarbøker). Artikkelen gir et overblikk over hva som finnes av memoarboklitteratur. Flere av bøkene beskriver frontkjemperne i et heroisk perspektiv, men ikke alle. Det finnes også de som skiller seg ut, ved å gå i en angrende retning eller enda hardere forsvar for den politiske soldaten. Han skriver at:

Vi kan også beskrive tendensen i memoarene som en linje, med den nøkterne og tilnærmelsesvis nøytrale beretningen i midten. I det ene ytterpunktet ligger så den bredt anlagte revisjonismen og innenfor denne, den individuelt apologetiske (og gjerne bitre) varianten. I det andre ytterpunktet ligger den erkjennende varianten som tilkjennegir holdningsendring.³⁰

Selv om han ikke gir mye plass til hver enkelt bok gir han et bilde av et stort spekter bøker, også de enklere som ble utgitt på mindre forlag og kanskje forble ukjente for folk utenfor miljøet. Sammen utfyller artiklene til Ugelvik Larsen og de Figueiredo hverandre, der førstnevnte går mer detaljert inn i litteraturen og viser til eksempler, mens de Figueiredo har mer bredde i artikkelen og gir en god oversikt over forfatterne og periodene bøkene kom ut.

Den litteraturen som står min oppgave nærmest når det gjelder kildebruk er Espen Olavsson Hårseths masteroppgave «Folk og Land 1967-75. *Fra rehabilitering til nyfascistisk*

²⁹ Larsen, Stein Ugelvik: "De skriver om seg selv: Frontkjemperne, NS-medlemmene og NS-barna. Dokumentarlitteraturen om dem på 'den gale siden'." i *Nazismen og norsk litteratur*, redigert av Bjarne Birkeland, Atle Kittang, Stein Ugelvik Larsen og Leif Longum. (Oslo: Universitetsforlaget, 1995), 195.

³⁰ de Figueiredo, Ivo <http://www.ivodefigueiredo.no/Artikler/Frontkjemperne.htm> [Besøkt 05.12.2016].

opposisjonsorgan». Forfatteren undersøker hvordan avisen utviklet seg under en radikaliseringsperiode som fant sted på 1960 og 70-tallet, når avisen beveget seg i en stadig mer politisk nasjonalsosialistisk retning. Denne kursendringen ble ledet an av en eldre generasjon tidligere NS-medlemmer, samt en yngre generasjon som ønsket et radikalt og utpreget politisk innhold i avisen, ikke bare lange juridiske tekster om forhold fra rettsoppgjøret. Dette stod i sterk kontrast til den andre gruppen innenfor miljøet, nemlig «frontkjempergenerasjonen» som sammen med NSUF (Nasjonal ungdomsfylking: NS' barne/ungdomsorganisasjon) ønsket å beholde avisen slik den var, med fokus på rehabilitering av de tidligere NS-medlemmer slik den opprinnelig var ment. Det ble en intern kamp om makten, og frontkjemperne med sine støttespillere seiret.³¹ De ble ledet an av Bjørn Østring, som senere skulle bli den mest profilerte frontkjemperen i media, og som bindeledd mellom forskningsmiljøet og frontkjemperne.³² Hårseth gir et helhetlig og detaljert bilde av miljøet rundt Folk og Land, og ikke minst av «frontkjempergenerasjonen» rundt INO på denne tiden.

Samme år kom Vegard Sæther ut med boken *En av oss. Norske frontkjemper i krig og fred* der han tar for seg krigens gang, men også etterkrigstiden. Sæther har gjennomført 50 dybdeintervjuer med ulike frontkjemperne. Han lar frontkjemperne slippe mye til i en fortellende stil med direkte sitater. Sæther poengterer at han skiller på frontkjempernes *egne* forklaringer på hvorfor de vervet seg, og «det som faktisk var beveggrunner til å gå inn i det brutale SS-maskineriet».³³ Det er kameratskapet som kan forklare ofte hvorfor de handlet som de gjorde, også etter krigen. Dette er den eneste litteraturen som sier noe om hele etterkrigstiden – fram til 2000-tallet. Han tar for seg den tidligste organiseringen og de første frontkjempertreffene, og annen virksomhet blant frontveteranene som for eksempel arbeidet med å reise minnesmonumenter i Norge og Europa til ære for falne nordmenn i Waffen-SS. Sæther går ikke dypt inn i etterkrigstiden, men gir en god oversikt over miljøene og de mest sentrale personer i etterkrigstiden. Han bruker tid både på rettsoppgjøret, etableringen på 1950-tallet og organisering. Under soningen opprettholdt de et sterkt kameratskap, de hjalp hverandre og videreutviklet nettverk.³⁴ Dette var starten på organiseringen av frontkjemper i ulike grupper som stod nært de miljøer (*Folk og Land/INO*) som berører min oppgave og hovedproblemstilling. Det er Sæther sitt arbeid som har vært mest relevant for meg i denne oppgaven i arbeidet med kapittel 2 om 1950-tallet.

³¹ Hårseth, *Folk og Land*, 14.

³² Hjeltnes, Guri. *Norsk krigsleksikon 1940-45*, s. v. «Bjørn Østring», 459.

³³ Sæther, *En av oss*, 15.

³⁴ *Ibid*, 355.

I 2012 kom boken *Himmlers Norge* av Terje Emberland og Matthew Kott. I denne boken ønsker forfatterne å undersøke SS' posisjon i Norge, og hvordan nordmenn ble plassert i nasjonalsosialismens rasehierarki. Problemstillingene søker bl.a. svar på hvorfor nordmenn ble ansett å være Heinrich Himmlers utvalgte folk, og hvilke planer SS hadde for nordmenn i et raseideologisk og maktpolitisk perspektiv. Samtidig ser de på hvordan SS prøvde å realisere disse planene.³⁵ Det korte svarte på hvorfor Himmler var så opptatt av å sende nordmenn til østfronten var at de norske frontkjemperne måtte herdes gjennom krig for å tilegne seg de rasekvaliteter som ble ansett å være overlegne andre.³⁶ Det norske blodet måtte foredles i krig for at de overlegne egenskapene kunne utnyttes. De kommer fram til at nordmenn overvar krigsforbrytelser mot sivile og krigsfanger, og at NS var mye mer aktive rundt denne folkemordpolitikken enn hva som er hevdet tidligere.³⁷ I boken kommer det også fram konkrete episoder der soldatene fra Wehrmacht og Division Wiking sammen med lokale kollaboratører stod bak krigsforbrytelser mot hundrevis av mennesker i Ukraina.³⁸ Under arbeidet med boken levde fortsatt mange tidligere frontkjemper, og de var lite begeistret for forskningsarbeidet. Disse veteranene mente bestemt at boken ville føre til en heksejakt hvor frontkjemperne ble hengt ut med navn og koblet til beviser. De hevdet at boken kom til å vinkles slik at den ble basert på fordommer og forhåndsdomming.³⁹

Samtidig som Emberland og Kott fikk sine stillinger som forskere i regi av Holocaust-senteret ble Sigurd Sørli ansatt i samme forskningsprosjekt. Disse tre fikk økonomisk støtte av til sammen fire ulike departementer for å granske forhold rundt SS og Waffen-SS i Norge.⁴⁰

Det er Sørli som står for den nyeste forskningen på frontkjemperne med doktorgraden *Solkors eller hakekors* fra 2015. Det er en omfattende studie som forsøker å gi noen svar på om og hvordan de norske frontkjemperne ble en integrert del av Heinrich Himmlers SS. Studien er omfattende og tar for seg mange temaer, men noen av dem er frontkjempernes motiver for å verve seg, ideologi/identitet, og forbrytelser. I følge Sørli var ikke frontkjemperne motivert gjennom samme type patriotiske motiver som nordmenn på alliert side. Tvert i mot argumenterer han for at deres nasjonalistiske grunnholdninger var tilknyttet en mer generell sympati for både Nasjonal Samling, det tredje riket og nasjonalsosialismen. Med disse holdningene fulgte også det Sørli karakteriserer som «rasistiske og antisemittiske

³⁵ Emberland, Terje & Kott, Matthew, *Himmlers Norge*. (Oslo: Aschehoug, 2012), 16.

³⁶ Ibid, 10.

³⁷ Ibid, 11.

³⁸ Ibid, 246

³⁹ Ibid, 16.

⁴⁰ Ibid, 9-10.

forestillinger».⁴¹ Soldatene delte også SS' verdensanskuelse i stor grad med det overnasjonale rasefellesskapet som det endelige målet, men Himmler klarte ikke å få de nasjonalistiske nordmennene til å velge rasen over nasjonen.⁴²

Sørliie benytter seg av et stort kildemateriale – nasjonalt så vel som internasjonalt.

Utenlandske arkiver har blitt særlig viktig i arbeidet med å finne kilder som sier noe om militær og ideologisk opplæring i Tyskland. som for eksempel Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg og Vojenský historický archiv i Praha som bl.a. inneholder arkiver fra Den norske legion. I søkingen etter informasjon om både SS og Nasjonal Samlings ideologi, intensjoner og politikk, samt interne stridigheter har han funnet kildemateriale i tyske arkiver, NS-arkiver, privatarkiver etter NS-medlemmer, samt materiale fra det såkalte landssvikerarkivet. Når det gjelder kildemateriale av selvbiografisk art kaller Sørliie dette for «egodokumenter» og henter dette hovedsakelig fra tilgjengelige privatarkiv i større institusjoner og beslaglagte brev m. m som går under landssvikersaker hos Riksarkivet. Andre eksempler på det han betegner som egodokumenter er dagbøker, feltpost, avskrifter o.l. I tillegg til dette har han fått tilgang til materiale hos privatpersoner som har gitt Sørliie tilgang til helt nytt kildemateriale som han beskriver som «svært verdifulle».⁴³ For øvrig skriver han at «De frivilliges opplevelser og adferd kan også i mange tilfeller belyses indirekte gjennom de ikke-biografiske kildene. Krigsdagbøkene, rapporter, ordrer, statistiske oversikter og SS-intern korrespondanse forteller ofte mye om forholdene ved fronten og om stemningen blant og reaksjonsmønstrene til soldatene».⁴⁴

Den mest tilgjengelige kilden hans er frontkjempenes egne fortellinger fra etterkrigstiden, enten i form av sakene fra rettsoppjøret i det såkalte landssvikerarkivet, eller i form av deres egne muntlige og skriftlige beretninger som kom i tiårene etter 1945. Det er først og fremst i kapittelet om fronthverdagen at frontkjempenes egne muntlige og skriftlige beretninger blir brukt i undersøkelsen.

Når det gjelder forskningen rundt *Folk og Land* har det for øvrig kommet en oppfølger til Hårseth sitt arbeid som er viktig for oppgaven min. Det er «*Folk og Land – kor går du?*. Avisen *Folk og Land*, miljøet rundt den og forholdet til nynazismen i Norge» fra våren 2016 skrevet av Lasse Lømo Ellingsen. I denne masteroppgaven forsøker han å finne ut hvordan

⁴¹ Sørliie, *Solkors eller hakekors*. 423.

⁴² Ibid, s. 425.

⁴³ Ibid, 24-26

⁴⁴ Ibid, 28

Folk og Land-miljøet forholdt seg til den voksende nynazistbevegelsen. I disse miljøene oppstod spenningsforhold mellom de unge og de gamle, og oppgaven tar for seg hvordan de opplevde hverandre, samtidig som målet er å nyansere fremstillingen av disse som homogene grupper. Dessuten undersøkes avisen som politisk meningsbærer for miljøets politiske holdninger.⁴⁵ Det er hovedsakelig innholdet i masteroppgavene til Hårseth og Ellingsen som utgjør grunnlaget for kunnskapen jeg har ervervet om *Folk og Land* gjennom denne oppgaven. Sammen med Sæther er det disse to som dekker 1950 og 1970-tallet i størst grad.

Teoretisk litteratur

Denne teori- og metodedelen skal handle om *hvordan* jeg leser kildene for å hente ut mest mulig relevant informasjon til å kunne svare på problemstillingen. For å se på fremstillingen av frontkjemperne er det nyttig å kunne kategorisere fremstillingene på ulike måter. For å gjøre dette har jeg hentet nyttige redskaper fra bøkene «Krigens ettertid» av Synne Corell og «Fortalt fortid» av Heiret, Ryymin og Skålevåg som begge handler om historiefortellinger på ulike måter.

Jeg ønsker å ligge i skjæringspunktet mellom disse to bøkene – mellom detaljer og helhet. Det er grunnfortellingen jeg søker, men vil samtidig nærlese med blikk for detaljer der det vil være relevant for å kunne argumentere for hvorvidt frontkjemperne stod for én felles grunnfortelling i etterkrigstiden eller flere. I de to neste underkapitler vil jeg forklare hva jeg mener med grunnfortellinger og nærlesing.

Målet er å finne meningsinnholdet i de store linjene, men samtidig stoppe opp under lesingen for å nærlese når det er relevant. Ved å nærlese kan jeg for eksempel finne ut hvilke ord og uttrykk som går igjen og var felles under denne perioden i *Folk og Land* og memoarbøkene.

I perioden jeg tar for meg vil jeg og undersøke et mer diskursanalytisk spørsmål som går på den historiske konteksten. For eksempel hva kunne man skrive i *Folk og Land* for eksempel på 1950-tallet, og ikke minst, hva kunne man *ikke* skrive innenfor denne konteksten. Hvordan varierer disse kontekstene mellom de ulike periodene?

⁴⁵ Ellingsen: «*Folk og Land kor går du?*», 5.

Detaljnivå og nærlesing

Noe av poenget til Synne Corell i «Krigens ettertid» er *hvordan* man kan nærlese en tekst for å finne det meningsbærende innholdet. Dette er nødvendig i følge henne da man ikke kan behandle hendelser og historier i en tekst separat fra språket. Skal man finne det meningsbærende innholdet må man også se på språket som en del av det.⁴⁶ Det hensiktsmessige her for å finne utviklingen og endringen over tid vil være å se på hvilke ord og uttrykk som går igjen i teksten over tid og hvordan de brukes i kildene mine. Her har en del av metoden min vært at jeg har laget en enkel ordliste med oversikt over hvilke ord som blir mest brukt. I arbeidet med å nærlese tekstene og ha fokus på ordbruken er det denne listen jeg vil ta utgangspunkt i. Ved å problematisere de ord og uttrykk som er godt innarbeidet i språket vil det kunne si noe om tekstens opphav og forfatteren. Corell skriver at «Etablerte ord og vendinger kan synes selvsagte og uproblematiske for forfatteren, men de kan også fortelle om konsensus, vaner, holdninger og fordommer som går utover forfatterens veloverveide og planmessige formål».⁴⁷

I tillegg til å fokusere på de mest brukte ord og uttrykkene er det også verd å ha øye for andre detaljer ved nærlesning av kildene. For eksempel hvem er det som *handler* i tekstene, og hvem blir *utsatt* for noe. Dette er klassiske mønstre i historier om ofre og gjerningsmenn.

Det er «vi»-fellesskapet som setter premissene for hvem som er handlende og hvem som blir utsatt for noe.⁴⁸ Dette kan illustreres ved at for eksempel *Folk og Land/INO* representerer fellesskapet, mens frontkjemperen fremstår som helten (protagonisten) og rettsstaten/hjemmefronten som skurker (antagonister). Eller for eksempel fremstilles frontkjemperen gjennom rollen som offer i møte med nordmennene som representerte det rettsoppgjøret (isfronten).

Kort oppsummert vil jeg finne ut hva som går igjen i teksten og meningsinnholdet. Eksempler på dette kan være ordene kan være «landssviker» eller «kamerat». Jeg vil forsøke å belyse slik gjentakelse av ord over lengre tid gjennom Corells perspektiv. Samtidig vil jeg være bevisst på å ta for meg forholdet mellom frontkjemperfellesskapet, heltene og skurkene, samt de ulike rollene som opptrer i meningsinnholdet, for eksempel offerrollen.

⁴⁶ Corell, Synne. *Krigens ettertid*. (Oslo: Scandinavian Academic Press, 2010), 16.

⁴⁷ Ibid, 17.

⁴⁸ Ibid, 32.

Tekstenes mønster og helhet

I tillegg til å ha et blikk for detaljer og ordbruk, vil jeg se på kildenes fortellingsmønstre. I følge «Fortalt fortid» er det slik at en *grunnfortelling* er én eller flere fortellinger som deles av ulike tekster. En grunnfortelling er «fortellingsmønstre som kan bli gjentatt, reproduert og bekreftet». ⁴⁹ Her må jeg undersøke om frontkjempenes fremstillinger har endret seg over tid eller om de bare har blitt gjenfortalt og reproduert til ulike tider av ulike forfattere innenfor frontkjempemiljøet.

For å kunne danne en grunnfortelling må man identifisere de ulike *hovedfortellinger*. I tillegg til hovedfortellingen finnes det også kategorien *sidefortelling*. Den opptrer ved mer perifere tekster og deler av hovedfortellinger.

Hovedfortellingen er tekstenes hovedbudskap. Når hovedbudskapet og meningsinnholdet deler samme hovedfortelling over flere tekster støtter de opp om en grunnfortelling. De ulike hovedfortellingene bindes sammen av en idé, et perspektiv eller synsmåter «som preger utvelgelsen av de relevante forholdene som skal til for å fortelle den aktuelle historien». ⁵⁰

Hovedfortellingen har man funnet når man har identifisert disse punktene:

- *Hva* som er vektlagt i teksten
- *Hvilke* perspektiver teksten er skrevet ut fra
- *Hvilke* prinsipper som ligger til grunn for hva som er med
- *Hva* som *ikke* er tatt med i teksten (utelatelser)

Når man har funnet svaret på disse spørsmålene kan man gjennom nokså ulike tekster finne deres fellestrekk. Når man finner disse fellestrekkene i mange – nærmest sjangerlignende tekster, da kan man finne selve grunnfortellingen. ⁵¹

⁴⁹Heiret, Ryymin & Skålevåg (red.), (*Fortalt fortid*. Oslo: Pax forlag, 2013), 25.

⁵⁰ Ibid, 26.

⁵¹ Ibid, 26.

Samhold i fredstid: kontekst for selvfremstillingen

Soningsforhold og tiden etter løslatelse

Jeg ønsker å beskrive tiden rundt 1945 og de første fredsårene, samt organiseringen av frontkjemperne for å kunne gi bredere forståelse og kontekst for deres selvfremstilling som jeg skal analysere i denne masteroppgaven. Dette for å forklare opptakten til 1950-tallet når kildematerialet mitt starter. Dessuten har jeg laget en opptegning over viktige organisasjoner og grupperinger for frontkjemperne i etterkrigstiden. Disse gruppene overlappet ofte når det gjelder ildsjeler, organisatorer og ressurspersoner.

Bakgrunnen for organiseringen av frontkjemperne i etterkrigstiden var utfallet av rettsoppgjøret (også kalt «landssvikoppgjøret»). Etter freden ble frontkjemperne arrestert og satt i varetekt uten at det i praksis var noen maksimumsgrense for hvor lenge de måtte sitte. Prosessen var omfattende og tok lang tid.⁵² I følge Vegard Sæther var hverdagen for frontkjemperne i varetekt «preget av lite mat og av vakter som var påvirket av opinionens krav om hevn».⁵³ Denne perioden var preget av den såkalte «isfronten» etter frigjøringen. I følge *Norsk krigsleksikon* ble isfront-begrepet brukt etter krigen «om dem som krevde et strengt og mest mulig omfattende landssvikoppgjør».⁵⁴

Fra den første frontkjemperdommen i juli 1945 roet imidlertid forholdene seg ned. I påvente av å få fullbyrdet dommene sine ble en del frontkjemperne sysselsatt til å rydde opp etter tyskerne og destruere materiale de hadde etterlatt seg. De fikk også andre typer arbeidsoppgaver i form av tvangsarbeid.⁵⁵ Frontkjempernes egne opplevelser kommer fram med Sæthers fremstilling; Etter krigen ble Grini innrettet som den største frontkjemperbrakk, og der opplevde de dårlige sanitære forhold, skremselsskudd, fiktive henrettelser i tillegg til mindre fysiske og psykiske forulempinger utført av vaktholdet.⁵⁶ Etter hvert ble forholdene i varetekt for frontkjemperne mer permanente, de ble sendt på gårdsarbeid og fikk større tilgang til mat.⁵⁷

I *Norsk krigsleksikon* fremstilles rettsoppgjøret med en annen vinkling. Der kommer det fram at de innsatte som sonet domene sine utgjorde på det meste 14 000 personer sommeren 1945

⁵² Sæther, *En av oss*, 274.

⁵³ *Ibid*, 275.

⁵⁴ Ugelvik Larsen, Stein. *Norsk krigsleksikon 1940-45*, s. v. «isfront», 197.

⁵⁵ Sæther, *En av oss*, 279.

⁵⁶ *Ibid*, 281-282.

⁵⁷ *Ibid*, 283.

fordelt på 200 ulike fangeleirer. Det blir slått fast at tidligere NS-medlemmer ble fradømt det som het «allmenn tillit», dvs. politiske, yrkesmessige og økonomiske rettigheter. Likevel blir rettsoppjøret karakterisert som «omdiskutert» i leksikonet både underveis i rettssakene og i etterkant. Etter å ha ført strenge straffer i starten ble straffeutmålingene i dommene gradvis mildere etter hvert som tiden gikk. Samtlige dømte ble løslatt før endt dom, og mange fikk amnesti etter en rekke år i fengsel.⁵⁸ Poenget er at straffene ble mildere og mange slapp unna flere år i fengsel som de egentlig var tiltenkt av domstolene. Videre kan man lese i *Norsk krigsleksikon* at «Bøter, inndragninger og erstatning ble også delvis ettergitt og de fleste fikk tilbake sine rettigheter».⁵⁹

Under selve soningstiden fremstiller Sæther at det var i stor grad nettverksbygging og kameratskap tiden handlet om. Videre hevder han at frontkjemperne fant hverandre under soningstiden og alder, yrkesgruppe, o.l., knyttet de sammen til mindre enheter. Samholdet var sterkt, og gjennom det fikk de bekreftet legitimitet og rettmessighet i forhold til frontinnsatsen. Båndene ble slik knyttet enda sterkere sammen, «men det innebar samtidig en kontinuerlig bekreftelse av selvforståelsen og av egne handlinger. I liten grad møtte de motforestillingene som kunne tvunget dem til å se sine handlinger i et bredere perspektiv».⁶⁰ I stor grad omgikk de folk som delte det samme verdensbildet som dem selv.

Sæther skriver at «Frihetstap, sosial skam og emigrasjon er stikkord som beskriver noen av livets realiteter da livet skulle gå videre etter 1945».⁶¹ Etter soningen var det ulike faktorer som førte til at frontkjemperne måtte stille opp for hverandre og fortsette med det nettverket og kameratskapet de hadde utviklet under soningsperioden. Først og fremst ble de dømt som landssvikere – noe de reagerte mest på. De så på seg selv som krigere i kampen for Norge mot den røde fare i øst. I tillegg til dette stempelen mistet de som nevnt tidligere sine statsborgerlige rettigheter i ti år, og deler av arbeidslivet krevde at du hadde nasjonal holdning som tilsa at du tilhørte riktig (alliert) side under krigen.⁶² På denne måten opplevde en del frontkjemper å bli ekskludert fra arbeidsmarkedet på grunn av sin militære og politiske fortid.

Organiseringen

⁵⁸ Ugelvik Larsen, *Norsk krigsleksikon 1940-45*, s. v. «isfront», 350-351.

⁵⁹ *Ibid*, 351.

⁶⁰ Ugelvik Larsen, *Norsk krigsleksikon 1940-45*, s. v. «isfront», 291.

⁶¹ *Ibid*, 295.

⁶² *Ibid*, 296.

Det skulle ta lang tid før frontkjemperne begynte å organisere seg i Norge. Grunnen til dette er i følge Ugelvik Larsen i *Norsk krigsleksikon* at de var i en etableringsfase på 1950-tallet der de prioriterte skolegang, jobb og familieetablering. Organiseringen lot vente på seg, men kontakten mellom de gamle kameratene var fortsatt god og de pleiet vennskap på arbeidsplassene sine. Dette er et poeng fordi det var vanskelig å få arbeid som frontkjemper. Gjennom nettverkene og vennskap kunne de rekruttere hverandre til arbeidsplasser. Enten det gjaldt de som drev private foretak eller hos arbeidsgivere som var NS-sympatisører og støttet frontkjemperne. Andre igjen emigrerte, både til latinamerikanske land, men også til Sverige.⁶³

De fleste frontkjemperne var opptatt med å etablere seg etter soningsperioden, men noen initiativtakere satte i gang en tidlig organisering. Den første organisasjonen var «Forbundet for Sosial Oppreisning» (kalt bare «forbundet») fra 1949 som ønsket en rehabilitering av tidligere NS-medlemmer, så vel rettslig som historisk. I denne fasen utgjorde bønder på Østlandet kjernen blant disse.⁶⁴ Denne gruppen skulle også senere gjøre seg gjeldende som faste innslag blant frontkjempernes artikler og leserinnlegg. En av de som var aller mest engasjert i saken om å få rehabilitert frontkjemper og tidligere NS-folk var bonden Knut Baardseth fra Stange i Hedmark som bl.a. kjempet ved Narva i 1944.⁶⁵ For å gi en oversikt over ulike organiserte grupper som stod for rehabilitering og organisering av frontkjemper, nedtegnes her en kort liste over relevante organisasjoner:

- Forbundet for Sosial Oppreisning (1949): Publiserte skrifter og kontaktet myndigheter angående rettsoppgjøret.⁶⁶
- Hjelpeorganisasjonen for tidligere frontkjemper (1954): Formidlet informasjon mellom krigsskadede frontkjemper og røde kors. De var bindeleddet mellom røde kors og vest-tyske styresmakter som ga økonomisk bistand til de som trengte proteser og økonomisk hjelp.⁶⁷
- Veterantreffene (1963): Uoffisielle samlinger av Division Wiking-veteraner i regi av Ole Kristian Brunæs. Etter hvert var alle avdelinger representert. Sammenkomstene representerte folk fra alle landsdeler og militæravdelinger. Møtene opphørte i 2007.⁶⁸

⁶³ Ibid, 297.

⁶⁴ Øvsthus, *Norsk krigsleksikon 1940-45*, redigert av Hans Fredrik Dahl, et al. (Oslo: J. W. Cappelens Forlag A/S, 1995), s. v. «Forbundet for Sosial Oppreisning», 112.

⁶⁵ Arkivportalen. <http://www.arkivportalen.no/side/aktor/detaljer?aktorId=no-a1450-01000001391460> [Besøkt 05.12.2016].

⁶⁶ Øvsthus, *Norsk krigsleksikon 1940-45*, s. v. «Forbundet for Sosial Oppreisning», 113.

⁶⁷ Sæther, *En av oss*, 304-305.

⁶⁸ Ibid, 319 og 321.

- *Rapporten* (1970): Meldingsblad og kontaktformidler internt mellom frontkjemperne initiert av Brunæs. Det var primært regnet for Division Wiking-veteraner og kom ut samtidig som veterantreffene startet i Oslo. I meldingsbladet ble frontkjemperne informert bl.a. om nye frontkjemperbøker. For eksempel Svein Halse sin memoarbok «Mot sammenbruddet». Bladet informerte for øvrig om nasjonale så vel som internasjonale veterantreff, og kontakt med gamle tyske kamerater ble formidlet. Hjelpeorganisasjonen forsøkte gjennom *Rapporten* å skaffe midler til sin sak, samt informasjon om invalide veteraner som trengte hjelp.⁶⁹
- *Institutt for Norsk Okkupasjonshistorie* – INO (1974): Var en sammenslåing av Institutt fra Samtidshistorie og «forbundet».⁷⁰ INO fortsatte deres arbeid og hadde som målsetning å samle inn og publisere historisk stoff som ville endre omverdenens syn på okkupasjonshistorien. Deler av målgruppen var en ny generasjon historikere. Etter å ha gitt ut noe materiale har INO fokusert på å gi historikerne bred tilgang på aktuelt kildemateriale og intervjuobjekter eller øyevitner fra østfronten.⁷¹ Ved opprettelsen av INO fikk de aksjemajoriteten i avisen *Folk og Land* som arvegods via «forbundet» som ble oppløst i 1973.⁷² Disse to delte også lokaler sammen i Oslo (først på Sagene, senere på Enerhaugen).⁷³ I 2002 ble INO oppløst.⁷⁴ INO representerte sammen med *Folk og Land* den best organiserte gruppen tidligere frontkjemper og de dannet et fast miljø i lokalene sine.

Det var tette og ofte overlappende bånd mellom personene i de ulike organisasjoner, grupperinger og aviser. For eksempel fikk avisen 8. Mai nødvendig økonomisk hjelp av formann i «forbundet» (Anders Hafskjold) rundt 1950. *Folk og Land* fungerte også som meldingsblad for forbundet en periode. Når det gjelder INO var de svært tett knyttet til *Folk og Land*, og fra 1979 ble det fastslått at avisen var et meldingsblad for INO.⁷⁵ Mange av de samme folkene var engasjert i flere grupper på en gang.

Informasjonen om frontkjemperne under og i etterkant av fengselssoningen er nyttig fordi det gir en bredere forståelse av hvordan de fremstilte seg, særlig når de begynte å skrive på 1950-

⁶⁹ Ibid, s. 323-324.

⁷⁰ Arkivportalen. <http://www.arkivportalen.no/side/aktor/detaljer?aktorId=no-a1450-01000001208273> [Besøkt 05.12.2016].

⁷¹ Øvsthus, *Norsk krigsleksikon 1940-45*, s. v. «INO», 197-198.

⁷² Hårseth, *Folk og Land 1967-75*, 78.

⁷³ Ibid, 78-79.

⁷⁴ Arkivportalen. <http://www.arkivportalen.no/side/aktor/detaljer?aktorId=no-a1450-01000001208273> [Besøkt 05.08.2017]

⁷⁵ Hårseth, *Folk og Land 1967-75*, 91.

tallet under etableringsfasen. Organisasjonene og grupperingene som listes opp nevnes fordi det gir et godt helhetsbilde av hvilke miljøer og grupper frontkjemperne hadde befatning med. Listen er ikke noe forsøk på å vise alle frontkjempernes interessegrupper, men den viser at frontkjemperne også hadde andre arenaer enn *Folk og Land* og memoarbøkene de kunne ytre seg i.

Kapittel 2 – Arbeid, husrom, kjærlighet og SS-retorikk

1949-1954

Innledning

Jeg skal undersøke hvordan frontkjemperne fremstilte seg selv i *Folk og Land* og memoarbøkene. I dette kapitlet vil jeg gå gjennom kildematerialet jeg har funnet fra 1949-1954, altså hovedsakelig første halvdel av 1950-tallet. Samlet utgjør dette frontkjemperannonserne, leserinnlegg, frontkjemperspalten og Karl Holters memoarbok *Frontkjemperne*. Etter å ha gjennomgått de ulike kildene har jeg laget en sammenfatning som viser hvilke elementer i selvframstillingene som var typiske for frontkjemperne, første halvdel av 1950-tallet.

Med utgangspunkt i dette kildematerialet fra vil jeg se etter om de fremstilte seg på ulike måter i de ulike tekstene for denne perioden. Jeg vil benytte meg av min metodiske tilnærming som går ut på å vurdere språkbruken og meningsinnholdet i kildematerialet – både ved å se på detaljene, men også helheten. Ved å undersøke tekstene på denne måten vil framstillingene avdekkes og jeg vil gjøre det klart hvilke ulike temaer frontkjemperne stadig vender tilbake til. Samtidig vil jeg ha et blick for enkelttekster som skiller seg ut fra resten av kildematerialet.

Kapittel 2 kan deles inn i tre ulike deler: «Frontkjemperannonserne» i *Folk og Land*, leserinnlegg og gjennomgang av Karl Holters memoarbok *Frontkjemperne*. Kildematerialet for kapittel 2 skiller seg ut på den måten at det domineres av kortfattede annonser, mens enkeltbidragene skrevet av frontkjemperne var få, og kun én memoarbok dette tiåret tar for seg

livet som soldat ved østfronten. Sett bort fra frontkjemperannonsene har jeg funnet fire lengre tekster i form av et leserinnlegg og tre bidrag til den såkalte frontkjemperpalten.

Totalt sett har jeg brukt 22 enkeltnumre fra avisen for å analysere disse kommende tekstene, men når man ser på frontkjemperannonsene i sin helhet er det viktig å påpeke at ikke alle fellestrekkene går igjen hele tiden, men at det finnes ulike kombinasjoner av punktene som forekommer i annonsene.

Frontkjemperannonsene

Tidl. Frontkjemper søker arbeide for seg og sin forlovede, hvor mulighet for å skape et hjem er tilstede. Har realskole, litt tekn. Utdannelse, litt fengselspraksis, forskjellige fag, behersker tysk, engelsk, bra fremtreden. Alt har interesse. By eller land. Slapp ut i fjor høst. Bill mrk. «Menneske nr. 163»⁷⁶

Denne annonsen i *Folk og Land* inneholder karakteristiske trekk for hvordan frontkjemperne på 1950-tallet skrev og fremstilte seg. Her vektlegges arbeid, familie, faglig bakgrunn og soningsforhold. *Folk og Land* hadde en egen seksjon for annonser av ulike typer. Det var først og fremst i disse at frontkjemperne ytret seg etter fengselssoningene. Annonsene har en del fellesnevner som sier noe om hvordan frontkjemperne fremstilte seg i de første årene. Disse særpregede annonsene vil jeg kategorisere som «frontkjemperannonser» videre i oppgaven.

Frontkjemperne hadde denne perioden behov for arbeid for å kunne forsørge seg selv og sine familier, men også skaffe seg bosteder. Disse tingene preget i stor grad frontkjemperannonsene på 1950-tallet. De som ikke klarte å lage sine egne arbeidsplasser gjennom bedrifter eller private foretak måtte gå andre veier for og seg jobb, og disse kunne markedsføre seg selv på arbeidsmarkedet i miljøet gjennom *Folk og Land*. Det er flere likheter ved frontkjemperannonsene for jobb, bolig og partnersøkende.

Under fem ulike temaer vil jeg ta for meg fellestrekk fra disse tekstene jeg har funnet: **(I)** Begrepsbruken, **(II)** positiv/negativ selvfølelse **(III)** viktigheten av sonings, straffe- og fronthistorie, og **(IV)** ideologisk holdning hos ektefelle.

Begrepsbruk

⁷⁶ «Stilling søkes», *Folk og Land*, nr. 18, 1952, 5.

I annonsetekstene er det relevant å se på selve bruken av **(I)** frontkjemperbegrepet. Frontkjemperbegrepet ga positive assosiasjoner innad i miljøet. For eksempel er det en 38-åring som søker NS-bønder om arbeid, der han spør om noen trenger «en arbeidsvillig og pålitelig frontkjemper» til gårdene sine.⁷⁷ Sammen med ord som gir positive assosiasjoner (arbeidsvillig/pålitelig) bruker han rollen sin som frontkjemper for å tiltrekke positiv oppmerksomhet rundt annonsen. I nesten samtlige annonser jeg har undersøkt benevner de seg selv som «frontkjemper» i overskriften eller i selve annonsen. Innenfor miljøet bestående av tidligere NS-medlemmer, sympatisører og andre nasjonalsosialister må begrepet ha vært viktig for dem siden det brukes ofte i annonsene. Når man leser *Folk og Land* er det ingen andre grupper tidligere NS-medlemmer som omtaler seg selv eller omtales på samme måte.

«Østlandet nr. 120» skriver: «Selvfølgelig er jeg tidligere frontkjemper»⁷⁸ når han annonserer etter en husholderske til slektsgården. Ordbruken til «billett merket Østlandet» her viser at dette begrepet kunne brukes til å rette positiv oppmerksomhet mot egen annonse i *Folk og Land*; denne perioden der konkurransen var stor med andre frontkjempere og tidligere NS-medlemmer.

Den samtidige historieskrivingen fra denne perioden sier ingenting om begrepsbruken, og ordet «frontkjemper» blir overhodet ikke nevnt i hverken bind I eller II av *Norges krig*. Likevel finnes det refleksjoner rundt begrepsbruken i det samtidige kildematerialet. I 1953 skriver Frode Halle i *Folk og Land*: «Frontkjempere kaller de oss, og det bør vi vel egentlig være fornøyd med. Det er jo langt fra alle i dette land som virkelig har kjempet ved en front. Bortsett fra navnet har vi hatt lite igjen for slit og savn og tapte år».⁷⁹ Altså var dette begrepet ikke noe de selv etablerte, men et begrep de ble tildelt utenfra – som de siden har tatt til seg.

Frode Halle var opptatt av å poengtere at dette begrepet var ikke noe de selv hadde funnet opp – men de aller fleste brukte det ukritisk og hadde ingen problemer med å bruke frontkjemperbegrepet om seg selv. Eksemplene mine fra annonsene «NS-bonde» og «Jeg har overtatt» fra 1952 viser at de tok begrepet fort til seg – og brukte det med stolthet for å promotere annonsene sine best mulig. Dette mønsteret gjelder samtlige frontkjemperannonser siden jeg har funnet annonsene ved hjelp av søkeordet «frontkjemper» i de aktuelle søkbare utgavene av *Folk og Land*. I letingen etter frontkjemperrelatert stoff fra denne perioden forsøkte jeg også andre typer søkeord som «østfronten», «frivillig» og «veteran» uten at det

⁷⁷ «NS-bonde», *Folk og Land*, nr. 29, 1952, 10.

⁷⁸ «Jeg har overtatt», *Folk og Land*, nr. 14, 1952, 9.

⁷⁹ Frontkjemperspalten v/Frode Halle, *Folk og Land*, nr. 11, 1953, 6.

ga noen resultater. Slik sett fremstår det som at samtlige av annonsørene har vært samlet om å stå bak frontkjemperbegrepet som noe positivt som kunne brukes som en fordel i annonsene der de konkurrerte med andre tidligere NS-folk på det interne arbeidsmarkedet.

Positiv og negativ fremtreden

Det er ikke bare når det gjelder begrepsbruk at annonsen til skribenten som kaller seg Østlandet kan si noe om frontkjempernes fortellinger i *Folk og Land* i dette tidsrommet. Annonsen hans kan også brukes til å vise hvordan annonsørene kan kategoriseres inn i en (II) positiv eller negativ fremtreden. Med dette mener jeg på den ene siden frontkjemper som tar pennen fatt med høy selvtillit, og på den andre siden de som har en mer innadvendt og mer nøktern tilnærming.

Billett merket Østlending fra 1952 var ikke bare «selvfølgelig frontkjemper» som han beskriver seg selv, men også utadvendt og selvsikker. Han ønsker en «dyktig husholderske»⁸⁰ på gården sin. Med disse ordene viser han at han var stolt over å være frontkjemper, og han turte å sette høye krav til den arbeidssøkende. Denne annonsen kommer i skjæringspunktet mellom temaene arbeidsformidling og kontaktannonser. Til eventuelle arbeidstakere opplyser han at han selv: «Er 30 år med et noenlunde ytre», og ønsker fotografier tilsendt med søknad fra aktuelle søkere.⁸¹ En som kommer under samme kategori er frontkjemperen som ønsker både arbeid og en ny fremtid for seg og sine i billett merket «Menneske nr. 163». Annonsen er skrevet nøkternt og forsiktig, men etter beskrivelsen av hans utdanningsbakgrunn kommenterer han kort «bra fremtreden».⁸² Dette er eksempler på de som går fram med høy selvtillit i annonsene sine i møte med arbeidsgivere.

Ut fra arbeidet med kildematerialet vil jeg anslå at rundt en tredjedel av jobbannonsene fra denne tiden fremstår med en positiv selvforståelse og er forfattet av skribenter som går offensivt ut og markedsfører seg selv i det interne jobbmarkedet som eksisterte innenfor frontkjempermiljøet. For eksempel skriver Aage Øyen fra Tynset at han søker arbeid med tilhørende husrom, og at han: «Er særlig snekker og malerkyndig» og ønsker arbeid i en bedrift.⁸³ Her er det tydelig at disse annonsene jeg har brukt som eksempler ovenfor ble

⁸⁰ Ibid, 9.

⁸¹ Ibid, 9.

⁸² «Stilling søkes», *Folk og Land*, nr. 18, 1952, 5.

⁸³ Øyen, «Arbeid søkes», *Folk og Land*, nr. 11, 1952, s. 5-6.

skrevet av en gruppe som til tross for alle påkjenninger etter frigjøringen gikk inn i et internt jobbmarked innad i miljøet rundt *Folk og Land* med en positiv selvforståelse. I motsatt ende av skalaen finnes annonsene som utviser en mer negativ eller nøktern selvforståelse som viste ydmykhet og som tidvis kan karakteriseres som forsiktige. Disse fremstår som nokså annerledes i annonsene sine. En av dem er Arvid Grande fra Ski i Oslo som satte følgende annonse på trykk i *Folk og Land* 8. februar 1951:

Gårdbrukere

Frontkjemper, 30 år, med to barn, ønsker plass som sveiser eller gårdskar. Liten leilighet må skaffes. Tar hva som helst, har gode attester for fjøs- og gårdsarbeide. Blir uten hus i nær framtid.

Gode attester er noe mange viser til, men det betyr ikke at de skriver en annonse som utstråler selvsikkerhet som vil legges merke til i konkurranse med mange andre. Samtidig var de fleste annonsene nokså enkle og nøkterne og kunne nok oppfattes som et rop om hjelp. Som det kommer fram av eksemplene var de i en sårbar situasjon. Som et siste eksempel på de ulike typene selvsikkerhet velger jeg å vise til en som er ganske typisk for frontkjemperannonsene i denne perioden. Og den typiske frontkjemperannonsen hva selvforståelse angår peker i retning av den nøkterne og enkle typen. Denne er hverken positiv eller negativ i forhold til selvforståelse, men av en mer eller mindre nøytral art.

Hallo NS bønder!

Er det noen som har en middels stor gård (og) hvor der er anledning til skogskjøring om vinteren for å bortforpakte til gift frontkjemper.

Helst Østlandet.

Bill. Mrk, «God drift og orden garanteres».

Før frontkjemperannonsene ble utgitt var én utvei for mange av dem å bruke nettverket sitt fra fengselssoningen til å skaffe seg et levebrød. Disse nettverkene var sterke og hadde vart siden okkupasjonsårene. I følge Vegard Sæther var det slik at en del som hadde samme yrkesbakgrunn og interesser gikk sammen etter soningstiden og etablerte bedrifter eller startet opp andre initiativer i det private næringslivet. En av disse var Amund som sammen med en kamerat hadde bakgrunn fra Hitlerjugendskolen i Braunschweig der de fikk mye erfaring som senere skulle bli nyttig. Disse to startet et mekanisk verksted sammen som kom til å bli suksessfullt.⁸⁴ I fangeleirene ble frontkjemperne undervist av lærere som ønsket å opprettholde kunnskapsnivået sitt, og en del tok ulike yrkeskurs og lærte seg ting som de fikk bruk for etter

⁸⁴ Sæther, *En av oss*, 290.

soning. Et eksempel på det er en uttalelse av Wiking-veteran som bekreftes av flere frontkjemper: «Mange av frontkjemperne som satt på Gulskogen fangeleir ble gründere og arbeidsgivere. Det var til og med fangevoktere som fikk arbeid hos tidligere fanger fra Gulskogen».⁸⁵

Hvor stor del disse gründerne utgjorde av de innsatte i frontkjemperleirene er uvisst, men ut fra min kategorisering passer de inn i de som utgjorde minoriteten – de med positiv selvforståelse. Det var trolig disse som hadde ressurser nok til å gjennomføre slike grep for å etablere enkle foretak, bedrifter, og annen sysselsetting. Det er mindre trolig at de med negativ selvforståelse ville hatt kapasitet til å gjøre det samme. De krevde lite – og de tok liten plass. De tok nesten hva som helst. Det kan tydeliggjøres ved å se på en frontkjemperannonse fra 1949: «26 år, med handelsskole (1,25) søker levebrød. Alt har interesse. Bill. Mrk. «Losji nr. 208».⁸⁶

Disse ulike selvforståelsene opptrer innenfor det gamle NS-fellesskapet bestående av *Folk og Land* sine abonnenter. De med positivt selvforståelse fremstår mer eller mindre som helter som viser sin stolthet og lojalitet til frontkjemperbegrepet. Dette kan for eksempel tolkes gjennom «Østlandet» som skriver at han «selvfølgelig» er frontkjemper. Tendensen viser likevel at disse var i mindretall. Den mer utbredte selvforståelsen gikk i motsatt retning og var innadvendt og tidvis negativ. Som for eksempel Arvid Grande som kanskje inntar rollen som et offer for rettsoppgjøret og det sosiale stigmaet som kom i etterkant av rettssakene.

Fortiden som soldat og fange

Det nest siste momentet som var viktig for skribentene bak frontkjemperannonsene var deres fortid som politiske soldater, med informasjon om selve (III) fronttjenesten, sonings- og straffeforhold. Særlig soning/fengselstid nevnes i annonsene. Under annonsen «Gift, jordbruksutdannet frontkjemper» fra 1954 forteller billett merket «Gårdsbruk» at han ønsker å kjøpe et gårdsbruk våren 1954 eller 1955. Her starter han annonseteksten med å si at han for ikke lenge siden hadde kommet hjem igjen etter ni år i russisk fangeleir.⁸⁷ I utgangspunktet har det lite å si for en potensiell selger at han har vært i GULag, men ved å peke på den vanskelige fortiden, kunne kanskje annonsen fremstå som mer attraktiv og tiltrekke seg oppmerksomhet. Det var godt kjent i miljøet at russiske fangeleirer kunne være svært brutale,

⁸⁵ Ibid, 293.

⁸⁶ «Frontkjemper», *Folk og Land*, nr. 16, 1949, 7.

⁸⁷ «Gift, jordbruksutdannet, frontkjemper», *Folk og Land*, nr. 8, 1954, 7.

og med en slik utforming ville det kanskje være lettere å få medfølelse og sympati for en tidligere frontkjemper som ville starte på nytt som gårdbruker.

Billett merket «Forsøket verdt nr. 248» nevner også soningsforhold, men vektlegger sin politiske og militære merittliste. Han skriver:

Arbeid

Søkes av 32 årig NS-m, Konst. I Ordenspolitiet. Medl. Av NS-fylkesstab. Dømt som frontkjemper. Sonet. – Agronom av 1937. Tegne- og malerpraksis. Har deltatt i fl. Forskj. Yrker. Foreløpig interessert i middelst. Eller lettere arb. Gr. Litt uheldig kjevehuleoperasjon. Kan jeg benyttes. Kom med forslag!⁸⁸

Grunnen til at han tar med disse rollene han hadde er sannsynligvis for å fremheve sin særegenhet og egenskaper i konkurranse med de andre frontkjemperannonsene. For denne personen holdt det ikke å bruke frontkjemperbegrepet, men han valgte altså å ta med sin fortid både innenfor ordenspolitiet og sitt engasjement i NS-fylkesstab i tillegg. Det er tydelig at han synes dette er mer viktig å presisere enn å gå konkret inn på tidligere arbeidserfaring. Han skriver riktignok at han er agronom, og i tillegg har drevet med tegning og maling, men så skriver han «Har detalgt i fl. Forskj. Yrker». Det spesielle er jo at han ikke utdyper hvilke forskjellige yrker han har drevet med i stedet for å bruke spalteplass på hva han har gjort for å tjene ideologien før 1945. For øvrig passer slutten av annonsen hans godt inn i kategori II om selvtillit ettersom han skriver på en nokså offensiv måte som symboliserer den positive selvforståelsen.

I disse frontkjemperannonsene fremstår de både som helter og som ofre. Uttrykk som «Dømt som frontkjemper» støtter opp om offerrollen og bidrar til at meningsinnholdet i teksten kan tolkes dit. Den store majoriteten av skribentene i frontkjemperannonsene var stolte over å være nettopp frontkjemper – mens personene i denne kategorien gikk enda lenger og følte behov for å kommentere fortiden sin ytterligere – altså sin politiske/militære bakgrunn og forhold rundt soningen.

Ønsket om en likesinnet partner

Den siste kategoriseringen av frontkjemperannonsene tar for seg kontaktannonsene. Frontkjemperne brukte annonsesidene i *Folk og Land* til å finne seg potensielle partnere de

⁸⁸ Folk og Land, 1951, nr. 29, s. 3

kunne stifte familie med. De hadde ulike kriterier, men en fellesnevner er frontkjempenes ønsker om like (IV) politiske preferanser hos eventuelle partnere. Et flertall av annonsørene ønsket seg kvinner som var nasjonalistisk og helst nasjonalsosialistisk anlagt. Ønsket om fortid innenfor Nasjonal Samling var også til stede. Annonsene kom ofte under overskriftene «Bekjentskap [søkes]».⁸⁹ Våren 1951 skriver en 38-åring at han ønsker å komme i kontakt med en «klok kvinne med sunt livssyn».⁹⁰ Ordet «livssyn» er et vidt begrep og kan romme mye, men i denne konteksten er det sannsynlig at skribenten her mener et livssyn i tråd med hans egne grunnvurderinger og verdensbilde, altså et livssyn som passer innenfor en nasjonalsosialistisk kontekst.

Blant annonsene var det store aldersvariasjoner og et bredt spekter av frontkjempere gikk veien gjennom kontaktannonsene i *Folk og Land* for å finne seg en hustru om en sammenligner med de andre kategoriene. Sammen med arbeidssøkerne var disse annonsene mest utbredt. Frontkjemperen som kaller seg billett merket «Diskresjon kreves nr. 170» var 40 år når han etterlyste en potensiell ektefelle. Under annonsen «Ekteskap» skriver han: «Jeg er 40 år. Frontkjemper. Har fast stilling. Min kvinne forsvandt med okkupasjonen. Ønsker å bli kjent med NS-kvinne i rimelig alder. Kan gjerne ha et barn».⁹¹ Det påfallende her er hvordan han nevner at hans kvinne «forsvant» under okkupasjonen. Det kan være mange grunner til at hun forsvant, men det er ikke utenkelig at det kan være grunnet 40-åringens involvering med okkupasjonsmakten. Uansett årsaken til at hun forsvant er det påfallende at han velger å ta det med i annonsen sin. Han bruker begrepet «NS-kvinne», noe som viser at han har klare politiske preferanser for målgruppen han ønsker å nå. Det holdt ikke med sympatier i nasjonalistisk og nasjonalsosialistisk retning, men han ønsket noen med konkrete forbindelser til partiet Nasjonal Samling.

Vinteren 1954 trykkes en kontaktannonse under overskriften «Bekjentskap» skrevet av billett merket «Alvor». Den invalidiserte frontkjemperen ønsker å komme i kontakt med «en real og grei NS-dame i 30-40 års alderen. Gjerne sykepleierske».⁹² Annonsen er enkel og nøktern i sin helhet og utforming, og igjen kommer det ideologiske aspektet inn i bildet som viser at disse annonsene ble brukt for å skaffe seg ektefeller internt i miljøet, og at flere ikke hadde noe ønske om å gifte seg med kvinner som var av andre politiske oppfatninger, eller med verdensbilder som var annerledes enn det de hadde selv.

⁸⁹ «Bekjentskap søkes», *Folk og Land*, nr. 17, 1952, 6.

⁹⁰ «Plass søkes», *Folk og Land*, nr. 19, 1951, 6.

⁹¹ «Ekteskap», *Folk og Land*, nr. 19, 1952, 8.

⁹² «Bekjentskap», *Folk og Land*, nr. 34, 1954, 7.

Litteraturen sier lite om hvilke politiske preferanser frontkjemperne hadde når det gjelder kvinner, men Sæther skriver litt om hvordan de fant seg ektefeller etter soningstiden tidlig på 1950-tallet. De fleste frontkjemperne fant sine livspartnere etter fengselssoningen og de giftet seg raskt.⁹³ Hvorvidt disse ekteskapene og forholdene kom som et resultat av frontkjemperannonsene er vanskelig å fastslå, men det er ikke umulig at noen av dem som oppgir å komme fra NS-familier har oppnådd kontakt med hverandre gjennom *Folk og Land*/8. *Mai*. Frontkjemperannonsene begynte å komme allerede i 1949.⁹⁴

Et av Sæthers eksempler på frontkjempernes ekteskap er et par som ble gift i 1950. Hun kjente til hans bakgrunn fra østfronten og kom selv fra en NS-familie. Etter hvert telte familien fem personer, og familiens sosiale omgang begrenset seg i stor grad til NS-kretser. «Vi har hatt omgang med tidligere NS-medlemmer og frontkjemperne» uttaler hun i følge Sæther.⁹⁵ I et annet ekteskap fremhever frontkjemperen konen som en støttende samtalepartner. Sæther skriver: «Kvinnen kom selv fra en NS-familie, og det betydde nok mye for den forståelsen frontkjemperen møtte».⁹⁶

Av de eksemplene Sæther trekker fram i litteraturen var hadde to kvinner bakgrunn fra jøssingfamilier, tre fra NS-familier, mens tre kan beskrives som nøytrale.⁹⁷ Det viser at frontkjemperne også fant ektefeller utenfor kontaktannonsene og frontkjempermiljøet.

Når det gjelder ordbruken i annonsene er det noen lignende begreper som går igjen når det gjelder det siste punktet om ideologiske preferanser for kvinner. I tidsrommet 1951-1954 bruker frontkjemperne bl.a. disse begrepene for å finne seg en fremtidig ektefelle: «NS-kvinne»⁹⁸, «NS-dame»⁹⁹ og «N. S.-jente»¹⁰⁰. Det viser for flere av frontkjemperne bak kontaktannonsene var tilhørighet til Nasjonal Samling viktig og en sentral del av hva de så etter hos en kvinne. Disse kvinnene var en del av det samme NS-fellesskapet som frontkjemperne tilhørte etter krigen. Og akkurat som med arbeidsmarkedet fantes også her et internt marked for de som ønsket å treffe den rette.

⁹³ Sæther, *En av oss*, 298

⁹⁴ «Gårdbrukere», 8. *Mai*, nr. 14, 1949, 11

⁹⁵ Sæther, *En av oss*, 299

⁹⁶ *Ibid*, 300

⁹⁷ *Ibid*, 298-301

⁹⁸ «Ekteskap», *Folk og Land*, nr. 19, 1952, 8.

⁹⁹ «Bekjentskap», *Folk og Land*, nr. 34, 1954, 7.

¹⁰⁰ «Bekjentskap», *Folk og Land*, nr. 9, 1951, 6

Sammenfatning

Det mest karakteristiske for frontkjemperannonsene er hvordan disse henvendte seg eksplisitt til det tidligere NS- og frontkjempermiljøet gjennom *Folk og Land*. Personene bak annonsene – oftest kalt bare «frontkjemper» forsøkte og nå folk som kunne hjelpe de i ulike situasjoner. De trengte husrom, arbeid og ektefeller. Gjennom avisen åpnet de seg et internt marked der de fremhevet sin fortid som frontkjemper i håp om å få det de søkte – for eksempel et lite småbruk eller fast arbeid.

Frontkjemperne var stolte av fortiden sin og de brukte hele veien frontkjemperbegrepet for å vise seg fra sin beste side. Begrepet ga positive assosiasjoner innad i miljøet. Samtidig nøyde de seg med å vise til fortiden sin fra østfronten. Utover det var det få annonser som utstrålte en form for positiv selvfølelse, med noen unntak. Snarere enn å gå offensivt til verks med en viss grad av positiv utstråling går de gjerne i motsatt retning på en tilbakeholden måte der en del kan kategoriseres inn i offerrollen. De anså seg å være ofre gjennom selve krigsopplevelsene, men også ofre for tiden i fangeleirer, rettsoppgjøret og den sosiale stigmatiseringen i etterkant. Enkelte nærmest unnskyldte seg i annonsene sine og kan tolkes som et rop om hjelp til det nettverket de søkte i *Folk og Land*-kretsen. Ved å spille på offerrollen kunne for eksempel såkalte «NS-bønder» få sympati for dem og fatte interesse for frontkjemperne som kjøpere av jord eller som arbeidstagere.

Dette er hovedfortellingen fra frontkjempernes selvframstilling 1949-1954, og sier noe om hvordan de brukte og utarbeidet sine nettverk til et eget arbeids- og eiendomsmarked, samt forum for kontaktannonser. Gjennom disse annonsene etablerte mange av frontkjemperne seg innad i sine egne miljøer fra 1950-tallet og utover. Ved at de gikk veien gjennom 8. Mai / *Folk og Land* fortsatte de å være en del av dette fellesskapet også etter soningsperioden. Begrepet «NS-kvinne», «N.S-jente» o.l. ble også brukt i søken etter en livspartner, dermed kan man også si at en del også ønsket ikke bare å forbli i dette miljøet, men også å finne seg ektefeller og danne familier med kvinner som stod for de samme ideologiske grunnholdninger som det de selv gjorde.

Starten på frontkjemperinnleggene: Waarendorph

I tillegg til frontkjemperannonsene ble det tidlig på 1950-tallet skrevet noen få leserinnlegg av frontkjemperere i *Folk og Land*. Det tidligste eksempelet på dette jeg har funnet er teksten til

Haakon Waarendorph jr. Som frontkjemper var han en av de rundt 40 nordmennene som var krigsreportere på østfronten.¹⁰¹

Hovedtema for teksten hans er å forklare frontkjempernes valg, og hva som motiverte dem til å verve seg som frivillige til Waffen-SS. Dette innlegget ble også sendt til Dagbladet og publisert der, så teksten var myntet både på den interne leserkretsen rundt *Folk og Land*, samt det større norske publikum som kunne nås gjennom etablerte medier. Artikkelen starter med følgende kommentar under overskriften: «Følgende artikkel har Dagbladet merkelig nok gitt plass for onsdag 30. januar».¹⁰² Dette sier en del om hvordan de vurderte sjansene til å få publisitet også utenfor *Folk og Land*, samtidig som det forteller at Warendorph ikke minst ønsket å nå utover *Folk og Land* og dens leserkrets. I tillegg viser det at frontkjemperne faktisk fikk komme til i riksmidia relativt tidlig – i dette tilfellet kun syv år etter at Norge ble frigjort fra den tyske okkupasjonsmakten.

Analyse

Tidlig i artikkelen presiserer han at han mener han er berettiget til å skrive på vegne av frontkjemperne som gruppe, og at han ønsker å uttrykke deres syn: «for litt av det som har rørt seg i oss under og etter krigen.»¹⁰³ Videre nærmest lister han opp ulike synspunkter han mente frontkjemperne stod inne for:

(I) Norge var ikke i krig, (II) England var fiende, (III) misnøye med forsvaret, (IV) hensiktsmessig forhold til Tyskland, (V) ikke forrædere og profitører og (VI) antikommunisme

Under første punkt skriver han: «Vi betraktet oss ikke i krig med Tyskland. De lærde strides om dette i dag.»¹⁰⁴ Her sikter han til at Norge kapitulerte overfor Tyskland den 10. juni 1940, og ved rettsoppgjøret etter freden var det mange som anså at (I) Norge *ikke* var i krig med Tyskland etter denne datoen.¹⁰⁵ Blant disse regnes også frontkjemperne i følge Warendorph. Sæther skriver at «[d]en norske kapitulasjonen 10. juni var for kommende frontkjemperne beviset på at Norge ikke lenger var en stat i krig».¹⁰⁶

¹⁰¹ Westlie, Bjørn: *Norske krigskorrespondenter på østfronten 1941-1945*. (Masteroppgave, Universitetet i Oslo, 2010), 9.

¹⁰² Ibid, 9.

¹⁰³ Warendorph, «Hva frontkjemperne kjempet for», *Folk og Land*, nr. 5, 1952, 9.

¹⁰⁴ Ibid, s. 9.

¹⁰⁵ Børresen, Jacob. *Store Norske Leksikon*, s. v. «Krigstilstand». <https://snl.no/krigstilstand> [Besøkt 05.12.2016].

¹⁰⁶ Sæther, *En av oss*, s. 47

Samtidig anså de «tyskerne som de seirende i et kappløp om Norge. – Det betrakter de lærde nå som et faktum».¹⁰⁷ Han kommer stadig tilbake til «de lærde» uten å presisere hvem han snakker om.

Warendorph inntar også en **(II)** anti-britisk holdning når det kommer til «kappløpet» om Norge, mellom tyskerne og britene. Det kommer frem av teksten at Norge skyldte England ingenting, og at britene burde selv tatt ansvaret for det han kaller «utfordrende holdning» til kappløpet. Her nevnes for eksempel minelegging langs norskekysten.¹⁰⁸ England som fiendebilde stemmer godt over ens med vervekampanjen rettet mot frontkjempere i januar 1941 til regiment Nordland i Waffen-SS,¹⁰⁹ og Vidkun Quislings radiotale der han ber nordmenn om å delta i germanernes europeiske frihetskamp mot det han beskriver som det engelske verdensdespoti som påtvang tyskerne krigen. En kamp som i følge Quisling «må ende med Englands nederlag».¹¹⁰ Dette er et av få innlegg der en frontkjempers oppmerksomhet vies til England og britene. På senere tidspunkt kom ofte dette fiendeforholdet i skyggen av den sterke antikommunismen. Dette kan forklares ved å se på Nasjonal Samlings vervingskampanjer. Det var nemlig England som var det store fiendebildet ved oppstarten av vervingen i januar 1941 – *ikke* Sovjetunionen. Fiendebildet kom til å endre seg kraftig etter Tysklands invasjonen av Sovjetunionen, og fra det tidspunktet var det først og fremst den sovjetiske kommunismen – eller «bolsjevismen» som ble det store fiendebildet.¹¹¹ Det interessante her er at han tar med temaet som en del av frontkjempernes motiver, og han viser at de ikke har glemt de sterke følelsene og holdningene til England de hadde *før* invasjonen av Sovjetunionen og Operasjon Barbarossa som fant sted sommeren 1941 – altså gjøres hans refleksjoner ut fra krigssituasjonen *før* Molotov-Ribbentrop paktens brutt.

Krigsreporteren fra Oslo peker også ut **(III)** forsvarspolitikken som problematisk. Forsvaret hadde i følge Warendorph klare mangler, og det var helt unødvendig å utsette norske liv og eiendom for «hensynsløse ødeleggelsler».¹¹² Det dårlige forsvaret og disse ødeleggelsene burde Norge tatt konsekvensene av mente han. Siden 1935 og framover hadde regjeringen Nygaardsvold ført «Det brukne geværs politikk» med stor tro på nedrusting. Dette førte igjen til utbredt misnøye, da særlig blant dem som ønsket å gjøre noe for landet sitt ved den tyske

¹⁰⁷ Warendorph, «Hva frontkjemperne kjempet for», *Folk og Land*, nr. 5, 1952, 9.

¹⁰⁸ *Ibid.*, s. 9.

¹⁰⁹ Sæther, *En av oss*, 47.

¹¹⁰ Vidkun Quisling (radiotale): Opprop til "nasjonalbevisste nordmenn" om å tre inn i "Regiment Nordland". Nasjonalbiblioteket: <http://www.nb.no/nbsok/nb/8df9ccf5d17635800f5b6f767137f5eb?index=4> [Besøkt 06.12.2016]

¹¹¹ Sørli, *Solkors eller hakekors*, 100-101.

¹¹² Warendorph, «Hva frontkjemperne kjempet for», *Folk og Land*, nr. 5, 1952, 9.

invasjonen.¹¹³ Flertallet av frontkjemperne ble vervet fra miljøer rundt Nasjonal Samling¹¹⁴, og partiet brukte Arbeiderpartiets nedrustningspolitikk for alt den var verdt. Sigurd Sørлие skriver at ifølge NS var det slik at Arbeiderpartiet tok «sikte på å legge til rette for sovjetisk invasjon, revolusjon og innføring av et kommunistisk tyranni.»¹¹⁵

En annen sak frontkjemperne kjempet for i følge Warendorph var at Norge skulle få et hensiktsmessig forhold til det tyske regimet så snart som mulig (IV). Gjennom at Norge bidro med sine frontkjemper i krigen på østfronten ville landet sitte med bedre kort på hånden i forhandlinger med Tyskland, altså hvis Hitler vant krigen.¹¹⁶ Og den eneste som kunne få til et slikt forhold i følge artikkelen var Vidkun Quisling.¹¹⁷ I følge propagandaen fantes det kun et alternativ for å få landet på beina igjen, og det var Nasjonal Samling og Quisling som var svaret. Det var kun de som kunne sikre nordmennene et fritt og selvstendig Norge.¹¹⁸ Og det var kun Quisling og NS som var i stand til å få til et hensiktsmessig forhold til Tyskland i følge Warendorph.

Videre i teksten poengterer han hvordan (V) frontkjemperne *ikke* var forrædere og profitører. I denne delen av teksten man kan spore en type bitterhet over rettsoppgjøret og det stigmaet de fikk i etterkrigstiden når de her ønsker å rettferdiggjøre for seg selv og andre det de var med på. I følge Sørлие hadde denne gruppen et sterkt behov for nettopp å rettferdiggjøre sine egne handlinger. Dette fordi de hadde deltatt i en brutal krig som virket traumatiserende, de måtte gjennom rettsprosessene, de ble utstøtt fra samfunnet og de ble utsatt for «massiv fordømmelse».¹¹⁹ Warendorph hadde behov for å kunne forsvare det han var med på. Og som det kommer fram i sitatet nedenfor var det nok særlig vondt og aldri få anerkjennelse av storsamfunnet eller blir behandlet med respekt etter at de hadde ofret både «liv og lemmer» for saken de trodde på.

Ser man teksten i sin helhet virker dette som den delen som var mest problematisk for frontkjemperne, nemlig stempelet som landssvikere og forrædere. Warendorph skriver:

Selv da norske flyvere kastet bomber over Oslo og drepte og ødela norske liv og norske hjem, kalte vi dem ikke forredere. Vi hadde selv opplevd å holde angsten i tømme og følte mer enn vi visste at det ikke harmonerte med forrederi i forbindelse med våghalsene i flyene over oss. – En søker ikke kontakt

¹¹³ Sæther, *En av oss*, 46.

¹¹⁴ Sørлие, *Solkors eller hakekors*, 95.

¹¹⁵ *Ibid*, s. 97

¹¹⁶ Sæther, *En av oss*, 28.

¹¹⁷ Warendorph, «Hva frontkjemperne kjempet for», *Folk og Land*, nr. 5, 1952, 9.

¹¹⁸ Sørлие, *Solkors eller hakekors*, 99.

¹¹⁹ *Ibid*, 90.

med «Stalinorgler»¹²⁰ og kjempetanks for å mele sin egen kake. Det er nok av dem som har vist hvordan det skal gjøres. Like lite sannsynlig er det at en hiver seg inn i et luftvern batteris projektilstråler for moro skyld.¹²¹

Her gjør han et poeng av at frontkjemperne aldri kalte de allierte og jøssingene for forrædere, samtidig som man kan spore offerrollen i avsnittet gjennom begrepsbruken når han beskriver hvordan de måtte «holde angsten i tømme».

Poenget hans i denne delen er at frontkjemperne *ofret* noe, og mange livene sine. Derfor burde de behandles med respekt og det minste de krevde var å slippe å bli kalt forrædere eller landssvikere, for det var nettopp det som smertet mest. Videre argumenterer Warendorph for at en forræder ville ta sikte på å *skade* landet sitt. Det hadde frontkjemperne overhodet ingen grunn til, og absolutt ikke noe ønske om. «Og et slikt ønske burde vel være til stede hos en som uten vederlag og med fare for liv og lemmer forråder sitt land».¹²²

Mot slutten skriver han at frontkjemperne kjempet *for* noe, ikke bare mot. De kjempet nemlig for å befri hele verden fra kommunismen (**VI**) som var en stor trussel for den europeiske kulturen, samt å gi fedrelandet «de best mulig kort på hånden ved en eventuell tysk seier».¹²³ Tidligere i teksten antyder han at majoriteten av frontkjemperne han sier seg å representere anså kommunismen å være «verdensfienden nr. 1», og at de fulgte Tysklands vei for å bekjempe ondet. Siden såpass få gikk mot strømmen så de ingen annen utvei enn å bli frontkjemper – de hadde intet valg hevdet krigskorrespondenten.¹²⁴ Han var opptatt av et hensiktsmessig forhold til Tyskland så raskt som mulig for å gi Norge best mulige kort på hånden ved tysk seier – og dette skulle skje gjennom fronttjenesten.

Det at han mot slutten av artikkelen sin repeterer at kommunismen må bekjempes for alt det er verdt, og at frontkjemperne ønsket å gi Norge best mulig utgangspunkt ved en eventuell seier for Hitler, viser at disse punktene utpeker seg som svært sentrale for artikkelens meningsinnhold.

Når det gjelder (**IV**) ønsket om å skaffe Norge et hensiktsmessig forhold til Tyskland gjennom fronttjeneste, samt (**VI**) ønsket om å befri verden fra kommunisme er dette punkter som i stor grad har vært dominerende for frontkjempernes motiver i følge

¹²⁰ Et Stalinorgel er en sovjetisk mobil rakettkanon som minnet om orgelpiper. <http://www.sprakradet.no/Vi-og-vart/hva-skjer/Aktuelt-ord/Stalinorgel-pa-to-hjul/>, [Besøkt 05.12.2016]

¹²¹ Warendorph, «Hva frontkjemperne kjempet for», *Folk og Land*, nr. 5, 1952, 9.

¹²² Ibid, 9.

¹²³ Ibid, 9.

¹²⁴ Ibid, 9

forskningslitteraturen. For eksempel opererer Vegard Sæther med fire hovedmotiver basert på tidligere forskning: 1) Solidaritet med Finland, 2) Å gjenopprette Norges våpenære¹²⁵, 3) Kampen mot bolsjevismen, og 4) Eventyrlyst. Mine hovedfunn og hovedmotiver her (hensiktsmessig forhold til Tyskland/antikommunisme) passer godt under Vegard Sæthers kategori to og tre. Mens Sigurd Sørli på sin side er mer opptatt av å finne ut i hvilken grad en generell sympati for nasjonalsosialismen var en av flere hovedmotiver for å verve seg til fronttjenesten. Men også han trekker fram såkalte idealistiske motiver som sterk antikommunisme, samtidig som at de var overbeviste over at Tyskland seiret, og at nordmenn måtte bidra på østfronten for å sikre Norges fremtid best mulig, som et fritt og selvstendig land. Samtidig gjør Sørli et viktig poeng ut av at det høyst sannsynlig har vært stor forskjell på hva frontkjemperne etter krigen oppga som hovedmotiver, og «de faktiske grunnene til at de valgte å gå i tysk krigstjeneste.¹²⁶ Sæther berører også temaet og skriver at det er påfallende hvordan de hadde et behov for å fremstille seg som motiverte av ideologiske grunner. Det var mange ulike grunner til at frontkjemperne vervet seg til fronttjeneste, men nyere forskning viser at det også kunne ligge ikke-ideologiske motiver til grunn. Sæther beskriver forholdet slik: «Behovet for å framstille et ideologisk motiv er likevel påfallende for de aller fleste. Dette kan selvfølgelig ha sammenheng med at motivet var og er reelt, men også at et slikt motiv i dag vil kunne fremstå mer legitimt og gjennomtenkt enn for eksempel eventyrlyst, som virker mindre seriøst».¹²⁷

Språkbruk

Når det gjelder språkbruken i teksten er det påfallende hvordan han uten forbehold mener seg berettiget å representere en så stor og tross alt mangfoldig gruppe som frontkjemperne. Han kunne skrevet at han representerte en bestemt militær avdeling – som Den norske legion, men velger altså å sette seg selv som representant for alle frontkjemperne. Dette er den teksten som kanskje tydeligst fremmer frontkjemperfellesskapet. Dette gjøres ved at han utnevner seg selv som representant for gruppen, men også ved at han stadig vender tilbake til hva «vi» mener. Dette er gjennomgående i den oppramsingen som gjøres av frontkjempernes synspunkter. For eksempel skriver han at «Vi syntes ikke at Norge sto i noen takknemlighetsgjeld til

¹²⁵ Her skriver han at «Ifølge NS-propaganda skulle frivillig krigsdeltakelse sikre Norge en best mulig forhandlingsposisjon overfor tyskerne. NS mente at veien til norsk selvstendighet gikk gjennom deltakelse ved fronten». Sæther, *En av oss*, 28.

¹²⁶ Sørli, *Solkors eller hakekors*, 89-90.

¹²⁷ Sæther, *En av oss*, 29.

England»¹²⁸, eller at «Vi mente endelig at Quisling var den eneste personlighet som kunne og ville få i stand et slikt forhold»¹²⁹ (et hensiktsmessig forhold til Tyskland). Det spesielle er ikke at han skriver om frontkjemperne som gruppe, men hvordan han stadig poengterer hva de stod inne for gjennom bruken av «vi» som språklig virkemiddel i forholdet mellom «oss» og «dem».

I frontkjemperannonsene som representerer det tidligste kildematerialet mitt var det nesten ingen av frontkjemperne som på sto fram som deres ansikt utad – med fullt navn. Warendorph stod fram med fullt navn i alle de år han engasjerte seg, og han hadde trolig et sterkt engasjement for denne gruppen gjennom store deler av etterkrigstiden. På 1990-tallet var han redaktør i *Folk og Land*.¹³⁰

«Frontkjemperpalten» - Et tidlig forsøk på organisering.

Til tross for at de fleste var i etableringsfasen første halvdel av 1950-tallet forsøkte *Folk og Land* tidlig å dra i gang en organisering av frontkjemperne. Redaksjonen fikk en del forespørsler som gikk ut på å utforme en felles plattform for frontkjemperne som kunne fungere som et sosialt knutepunkt. For å møte dette behovet startet avisen en ny frontkjemperpalte.¹³¹ Målene med denne spalten var å gi frontkjemperne en møteplass – om ikke fysisk, så i alle fall gjennom avisen som. Spalten var ment å være deres stemme utad til omverdenen – der tekstene var skrevet på deres premisser. Gjennom spalten kunne interesserte få kunnskap om frontkjempernes synspunkter, perspektiver, motiver og skjebner. Begrunnelsen for denne målsettingen fra *Folk og Land* sin side var at «I rettssalen hørte man oss ikke og i dagspressen kommer vi ikke til orde».¹³² Men frontkjemperpalten ble ingen suksess – for de aller fleste var trolig opptatt med å etablere livene sine på nytt skal man tro innholdet i frontkjemperannonsene, dermed døde spalten fort ut. Spaltens kjennetegn – NS sitt frontkjempermerke kom etter hvert kun med etterlysninger med bilder etter falne og forsvunne frontkjemperere på vegne av venner og pårørende.

Tidligere Waffen-SS offiser og skjeger Frode Halle gikk tidlig frem som primus motor for frontkjemperne og skulle bli en av de få som stod åpent frem i flere tiår fremover. I et leserinnlegg i den nye spalten prøver han å engasjere sine tidligere medsoldater.

¹²⁸ Warendorph, «Hva frontkjemperne kjempet for», *Folk og Land*, nr. 5, 1952, 9.

¹²⁹ Ibid, 9

¹³⁰ http://www.pluto.no/doogie/volapuk/litt/e_eggen/Dokus_gimle25.htm

¹³¹ «Frontkjemper», *Folk og Land*, nr. 8, 1953, 2.

¹³² «Vår spalte», *Folk og Land*, nr. 12, 1953, 4.

Hovedbudskapet i teksten er disse temaene: **(I)** ofre og helter, **(II)** kameratskapet, **(III)** bekjempelsen av landssvikerstempelet og **(IV)** livet i utenforskap.

Ofre og helter

I teksten uten tittel tar Halle opp flere punkter som var problematiske for frontkjemperne. Han tar for seg konsekvensene av å være krigsveteraner med død, lidelse og fangenskap friskt i minne. Men ingen beklaget seg i følge Halle. Tvert i mot stod de for hva de hadde vært med på, og de ble drevet av opplevelsene; det store slaget om Europa – kampen mellom øst og vest, frontkjempernes offervilje og ikke minst kameratskapet.¹³³ Han kommenterer krigsopplevelsene slik: «Fattige er vi blitt de fleste av oss, men det ordner seg nok på et vis. Det er for intet å regne mot den hjelpeløse fattigdom vi ville føle hvis vi heller ikke hadde dette».¹³⁴ I denne konteksten fremstår frontkjemperne som både **(I)** ofre og helter på en gang gjennom den tydelige ordbruken som henspiller på krigshverdagen og tiden etter. Men samtidig beskrives deres stolthet av krigsinnsatsen – der ingen beklaget seg, og livet uten krigserfaringene beskrives som fattig. Halle skriver at de burde ikke ha dårlig samvittighet for hva de var med på – tvert i mot. Samfunnsutviklingen i etterkrigstiden viste at de ikke «var de største toskene allikevel».¹³⁵

Her er det relevant å se på hvordan Halle hevder de ikke bør ha dårlig samvittighet for noe av det var med på i krigshandlingene på østfronten. Ser man på de frontkjemperne som var intervjuobjekter og kildegrunnlag for Vegard Sæthers arbeid vil det nyansere bildet. Det *var* enkelte som hadde dårlig samvittighet for hendelser under krigen. En av dem hadde bakgrunn fra regiment Nordland og slet med å tilpasse seg livet i frihet når han returnerte til den lille bygda han kom fra.¹³⁶ Mannen uttalte: «Jeg hadde skamfølelse overfor jødeforfølgelsene og følte dette veldig beklemmende».¹³⁷ Dette nyanserer bildet noe, og det var trolig stor forskjell på hvordan frontkjemperne følte på dette avhengig av om de var en del av frontkjempermiljøet eller ikke. Hvis de ikke var en del av dette fellesskapet – slik som Nordlandssoldaten sannsynligvis, hadde de antakeligvis utviklet et annet syn og perspektiv på krigen og det de var med på.

¹³³ Halle, *Folk og Land*, nr. 11, 1953, 6.

¹³⁴ *Ibid*, 4.

¹³⁵ *Ibid*, 4.

¹³⁶ Sæther, *En av oss*, 300

¹³⁷ *Ibid*, 300

Ut fra ordbruken er det tydelig i teksten at det er frontkjemperne og «vi»-fellesskapet som her hevder de blir utsatt for noe. De ble utsatt for traumatiske opplevelser under krigen, men også stigmatisering og sosial utfrysning når de vendte tilbake til Norge. Det er her frontkjemperne trer frem som både ofre og helter, mens det sivile samfunnet og ikke minst rettsapparatet blir stående som motstanderne. Når det gjelder er ordbruk den er tidvis hardtslående mot motstanderne – først og fremst rettsoppgjøret. For eksempel når han beskriver deres skjebne fra hard krigføring og døende kamerater til «sammenbruddet, vegen til norske fengsler, rettskomedien og flere års ørkesløst fangenskap».¹³⁸ Begreper som «rettskomedien» viser hvor vanskelig det var for de å forholde seg til storsamfunnet og det landssvikstempleet de hadde blitt tildelt.

Kameratskapet

Det var det viktige (II) kameratskapet Halle ønsket å bevare med dette initiativet. Kun et fåtall frontkjempere møttes fast i norske storbyer på dette tidspunktet, derfor ønsket han å endre dette. Frontkjemperne blir gjennom artikkelen oppfordret til å ta kontakt med hverandre – slik at de i fellesskap kunne bearbeide sine felles problemer.¹³⁹

Halle var en av flere sentrale personer som allerede under etableringsfasen for frontkjemperne tidlig på 1950-tallet organiserte frontkjempertreff. I følge Sæther kalte seg «De gamle venner», og ble i tillegg til Halle ledet av blant annet Finn Brun Knudsen og Eivind Saxlund.¹⁴⁰ Om forhistorien til *Folk og Land* skriver Hårseth at avisen i 1952 8. Mai skiftet navn og kom ut som *Folk og Land* med Brun Knudsen som redaktør. Han gikk inn i redaktørrollen med mål om en fri og uavhengig avis for de som hadde blitt rammet av rettsoppgjøret og de som ikke slapp til i andre medier.¹⁴¹ I følge Baltzrud var Saxlund i fronttjeneste ved Leningrad, og var også preget av kameratskapet de hadde ved fronten. I 2004 uttalte han at «Jeg har verken før eller senere opplevd en slik tilstand av fred og hjelpsomhet mellom mennesker som der».¹⁴² I følge Ellingsen blir han vel tjue år senere en av frontkjemperne som var en del av kjernen i INO.¹⁴³ Målet med «De gamle venner» var ikke å publisere tekster eller uttrykke seg overfor samfunnet – det var å bevare kameratskapet og alt de hadde til felles. De klarte å samle rundt 40 frontkjempere fra Division Wiking og Regiment Nordland. En del av dem hadde vært

¹³⁸ Halle, *Folk og Land*, nr. 11, 1953, 6.

¹³⁹ Ibid, 4

¹⁴⁰ Sæther, *En av oss*, 303.

¹⁴¹ Hårseth, *Folk og Land 1967-75*, 8.

¹⁴² Baltzrud, Karen-Margrethe: *I lys av solkorset. Historien om en fjernsynsserie: «I solkorsets tegn», sendt 1981*. (Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2004), 16.

¹⁴³ Ellingsen, «*Folk og Land kor går du?*», 54.

venner siden barndommen hevder Sæther.¹⁴⁴ Slik ble de oppdratt innenfor en NS-kultur. Vennskapene og samholdet frontkjemperne i mellom var sterke og varte lenge, de varte for mange gjennom barne- og ungdomsår, gjennom rettsoppgjør, fengselssoninger og inn i frihet. Grunnen til at jeg trekker inn Brun Knudsen, Saxlund og «De gamle venner» er for å kunne si noe om Halle ved å se på miljøet han tilhørte. Dette var den lille delen av frontkjemperne som fra første stund stod åpent fram med fullt navn.

Samtidig kommer Halle inn på hvordan *problemene* forente frontkjemperne. Han skriver at «Med visse mellomrom står de fleste av oss overfor de samme problemer. Intet er mer naturlig enn at man innen en slik gruppe holder en viss kontakt».¹⁴⁵ Halle fremstiller det slik at frontkjempernes mange problemer bidrar til å knytte de enda tettere sammen – og dermed gjøre kameratskapet ytterligere sterkere.

Landssvikere

I tillegg til å oppfordre frontkjemperne til kontakt og fellesskap kommer Halle også inn på frontkjempernes synspunkter overfor rettsoppgjøret. Halle hevdet frontkjemperne kunne ta mye kritikk, men han reagerer kraftig på (III) landssvikerstempelet og beskyldninger om landsforræderi. Han skriver at:

«VI HAR HVERKEN SVEKET ELLER FORRÅDT VÅRT LAND. NORGES VEL BETYDDE LIKE MEGET FOR OSS, SOM FOR ALLE DE ANDRE, - DE SOM FREIDIG MONOPOLISERER – ALT FEDRELANDSSINN».¹⁴⁶

Det var i følge Halle frontkjempernes eget ansvar å korrigere historiebildet. På den måten ville de unngå at de gikk inn i historien som forrædere. Samtidig burde de stå åpent fram med sine meninger – og ikke gjemme seg bak anonymitet. Men han skriver samtidig at det var vanskelig i forhold til frontkjempernes jobbsituasjoner¹⁴⁷ I kildematerialet mitt er innlegget til Frode Halle kun det andre bidraget i *Folk og Land* etter Warendorph sin kronikk som publiseres i avisen. Så til tross for oppfordringen innser han nok at de fleste på dette tidspunktet prioriterte arbeid og familie.

Når det gjelder hvordan frontkjemperne forholdt seg til landssvikerstempelet var det nok det som gikk sterkest inn på dem, og som de motsatte seg aller mest. De anså jo seg selv som like

¹⁴⁴ Sæther, *En av oss*, 303.

¹⁴⁵ Halle, *Folk og Land*, nr. 11, 1953, 6.

¹⁴⁶ *Ibid*, 4

¹⁴⁷ *Ibid*, 4

patriotiske og nasjonalistiske som motstandsbevegelsen, bare at de hadde andre motiver og så på situasjonen annerledes. I følge Sigurd Sørliie førte stempelet som landssviker til at frontkjemperne hadde sterke behov for at de overfor andre – og ikke minst seg selv kunne rettferdiggjøre frontinnsatsen sin.¹⁴⁸

Utenforskapet

Et annet poeng i artikkelen er at frontkjemperne lever i (IV) utenforskap_– som et samfunn i samfunnet. Og det er ikke frontkjemperne som har valgt dette utenforskapet selv hevder han. Mot slutten av artikkelen kommer han mer inn på dette utenforskapet og integrering av frontkjemperne i samfunnet etter at straffene fra rettsoppgjøret var ferdig sonet:

Det er ikke VI som har ønsket å være en gruppe som står utenfor. Vi har tidd stille, funnet oss i vår skjebne og tålmodig arbeidet på den gjenopptagelse i samfundet som er stillet oss. Men vi kan ikke godta en gjenopptagelse som ikke gir samme rettigheter til oss som til andre. «De andre» må engang godta vår fortid.¹⁴⁹

Han mener at de i teorien er gjenopptatt i samfunnet, men ikke i praksis. Særlig i forhold til å være jobbsøker var dette et aktuelt tema. Det gjorde ikke nødvendigvis arbeidsgiverne noe personlig at de hadde frontkjemperbakgrunn, men «vi vil nødlig ha no' bråk» som han uttrykker det. Dette utenforskapet kaller Halle for tilleggs straff – en straff som ikke rettsapparatet ga dem – men det sivile samfunnet. Frontkjemperne bar på felles problemer – og det var i møtet med disse problemene Halle mente at samhold, kameratskap og kontakt var helt på sin plass. «Det er ingen grunn for at vi skal stikke oss bort i hver vår krok».¹⁵⁰

Et vesentlig spørsmål i forbindelse med utenforskapet er å spørre hvorvidt frontkjemperne ville integreres i samfunnet. I følge Frode Halle ville de ubetinget integreres og inkluderes i storsamfunnet. Samtidig som denne teksten ble skrevet ble også frontkjemperannonsene trykt. Går man tilbake til disse er det påfallende hvordan en god del av dem i kontaktannonsene eksplisitt uttrykker at de ønsker å treffe kvinner av samme ideologi eller tilknytning til NS. Frontkjemperne valgte selv å finne seg såkalte «NS-kvinner» og de valgte selv å gi hverandre husrom og arbeid gjennom nettverket de hadde fra krigsårene og fra fengsel. De kunne velge å bryte båndene helt – men de stod da ofte helt uten sikkerhetsnett, og de var fradømt sine

¹⁴⁸ Sørliie, *Solkors eller hakekors*, 25

¹⁴⁹ Halle, *Folk og Land*, nr. 11, 1953, 6.

¹⁵⁰ *Ibid*, 4.

statsborgerlige rettigheter. Så om de skulle ta valget å bryte ut av samfunnet rundt *Folk og Land* og frontkjempermiljøet ville det gjøre livene deres vanskelige.

I tillegg til at de hadde basale behov som arbeid og husrom var det og andre ting som holdt dem igjen blant sine egne – som gjorde at det å bryte ut kunne bli svært vanskelig. Det var opplevelsen av å kunne treffe folk med de samme – gjerne traumatiske – krigserfaringer og bearbeide det mentalt. En innsatt uttalte at noen år i soning kunne arte seg som felles gruppeterapi.¹⁵¹ Under årene i fengsel styrket de hverandres overbevisning om at krigsinnsatsen deres var både riktig og legitim, og de møtte i liten grad motforestillinger. Sæther konkluderer med at «Implisitt ble samholdet blant dem en hindring i forhold til senere integrering i samfunnet».¹⁵² Problemet var jo at de grunnet sine felles problemer og sine sterke kameratskap trolig ikke så andre utveier eller løsninger enn de som lå innenfor deres eget frontkjempersamfunn.

Språket

Det er «vi»-fellesskapet som setter premissene for hvem som er handlende i følge Corell og i dette tilfellet er det igjen et tydelig skille mellom frontkjemperfellesskapet og «de andre» - resten av samfunnet.¹⁵³ Halle skrev selv i anførselstegn at «De andre» må godta frontkjempernes fortid hvis de skal kunne ta del i storsamfunnet.¹⁵⁴ Det blir en naturlig konsekvens av at de hevdet sivilsamfunnet og offentligheten ikke ville ha noe med dem å gjøre. Dette var nok særlig mønsteret for de frontkjemperne som arbeidet aktivt for å organisere seg – og som var ideologiske nasjonalsosialister også i etterkrigstiden. Men det bør også nevnes at flere klarte å integrere seg i det sivile samfunnet – og så kanskje annerledes på saken.¹⁵⁵

Når det gjelder språkbruken er det også påfallende hvordan han skriver setningen om landssvik- og forræderi med store bokstaver eller i hermetegn, eller skriver «det såkalte..» Det sier mye om hvor viktig dette budskapet var for Halle å presisere.

Sammenfatning

¹⁵¹ Sæther, *En av oss*, 290

¹⁵² Ibid, 291.

¹⁵³ Corell, *Krigens ettertid*, 32.

¹⁵⁴ Halle, *Folk og Land*, nr. 11, 1953, 6.

¹⁵⁵ For eksempel en frontkjemper som giftet seg inn i en jøssingfamilie. Gjennom arbeid, familie og idrett ble han akseptert og godt mottatt. Likevel oppsøkte han frontkjemperarrangementer på sine eldre dager. Dette for å bearbeide det han opplevde ved fronten og minnes de kameratene han mistet. Se Sæther, *En av oss*, 298-299.

Gjennom å sette opp disse fire kategoriene har jeg forsøkt å konstruere tekstens hovedfortelling. Det er en fortelling om frontkjemperen som offer. Og det er fortellingen om et samfunn preget av sterkt kameratskap over mange år bundet sammen av felles fortid og problemer i etterkrigstiden, som for eksempel landssvikerstempelet. Dette resulterte igjen i et liv i utenforskap – et parallelt samfunn der de gjennom kameratskapet stiller opp for hverandre på ulike måter. Også frontkjemperne som etablerte seg utenfor dette fellesskapet og ble integrert i samfunnet oppsøkte miljøet på grunn av den sterke dragingen til kameratskapet og behovet for å bearbeide fortiden.

Det er disse emner jeg har lagt under fire hovedpunkter som utgjør kjernen i teksten. Det er disse temaer som vektlegges og er relevante for Frode Halle.

Når det gjelder utelatelser i teksten er et eksempel på det at Halle knapt nok nevner kommunismen. Han nevner det i bisetninger som for eksempel i starten av teksten når han kort nevner at de var bevisste på at de var til stede der «enhver god europeer burde ha vært».¹⁵⁶ Poenget er at han går ikke inn på anti-kommunisme utover dette sitatet. Teksten er vendt innover mot norske forhold – og protagonistene/antagonistene opererer hovedsakelig innenfor en norsk kontekst.

Legionær og krigsreporter Holters fremstilling

Frontkjemperne er den første norske memoarboken som ble utgitt og skrevet av en frontkjemper etter krigen som går innenfor de kriteriene jeg har satt for memoarbøker¹⁵⁷, og den viser hvordan Karl Holter fremstiller frontkjemperne.

Holter beskrives som en «NS-kulturpersonlighet» i *Norsk krigsleksikon*. Han var maler og skuespiller, men først og fremst forfatter. Budskapet var nasjonalistisk og tilhørte seg høyresidens kulturliv.¹⁵⁸ Før krigen skrev han romaner, og innen skuespill/scenekunst hadde han og en del ulike roller og var en profil innad i miljøet rundt teater og film.¹⁵⁹ Samtidig var han også en profilert nasjonalsosialist. *Norsk krigsleksikon* skriver videre om Holter: «Under okkupasjonen fikk han liten direkte betydning og mistet mange lesere pga. sin klare støtte til

¹⁵⁶ Halle, *Folk og Land*, nr. 11, 1953, 6.

¹⁵⁷ Før denne boken var kun Kaare Skavangs «Men mange ble igjen» utgitt i 1950. Han var riktignok frontkjemper, men skriver hovedsakelig om GULag og gir hans bilde av Sovjetunionen. Den handler ikke om innsatsen som frontkjemper, og berører i liten grad frontkjempermiljøet under og etter krigen.

¹⁵⁸ *Norsk krigsleksikon* 1940-45, s. v. «Holter, Karl», 182.

¹⁵⁹ *Ibid*, 182

NS. Hans viktigste politiske markering var å melde seg til østfronten i 1942. Nær 60 år gammel ble han krigskorrespondent på Leningrad-fronten.»¹⁶⁰ Som krigskorrespondent var han en del av Den norske legion.

Boken *Frontkjemperne* kom ut tidlig og skiller seg en del ut fra innholdet i *Folk og Land* når det gjelder uttrykksmåter. Han var nasjonalsosialist, men det som skiller han fra for eksempel Warendorph er vektleggingen av det norrøne og urgermanske, noe som passer godt innenfor SS' verdensbilde. Samtidig er det er en del fellestrekk som går igjen. Dette gjelder særlig når han beskriver samtaler med de ulike frontkjemperne i legionen, der han får oppgitt deres ulike motiver for å verve seg – som den sterke antikommunismen. Også den såkalte isfronten og forholdene hjemme i Norge tas opp i en viss grad.

Norrøne og germanske preferanser

Noe som er karakteristisk for Holters bok og skrivemåte er hans referanser til det norrøne og germanske. For eksempel skriver Holter at han ved et tilfelle kom til å bruke piperensere i kampen mot den plagsomme lusene ved fronten. Av disse lagde han en gang et dikt dekorert med runer, og det kunne i følge han selv like gjerne være sitert fra Edda eller Håvamål. Diktet hans lyder:

Veggedyr i Valhalls vegger
volder ve og vunder
Krypet krabber fram til kampen
medens kjemper blunder

Vesal vón om fred å finne
var i Odins hus
Men den vise viking verger
lega si mot lus¹⁶¹

Samme natten han lagde bokstaver av piperenserne sammenlignet han romkameratens raseriutbrudd grunnet lusene med «de gamle berserkeres, når de var tilstrekkelig oppspilte av mjød og fluesopp».¹⁶² Det er de gamle guder, samt den gamle norrøne og germanske kulturen som appellerer til ham i stor grad. Han skriver ingenting om hverken NS, Quisling eller det

¹⁶⁰ Ibid, 182

¹⁶¹ Holter, Karl. *Frontkjemperne*. (Oslo: Store Bjørn Forlag. 1951), 140.

¹⁶² Holter, *Frontkjemperne*, 140.

kristne Norge, men er vesentlig mer opptatt av pangermanske ideer, og den fellesgermanske kulturarv på tvers av grensene.

I 1943 i Krasnoje Selo ved Leningradfronten skulle over 150 nordmenn gravlegges med tilhørende ritualer. I den forbindelse fikk Holter gjennomslag for en idé han presenterte for Jonas Lie. Han ønsket å ta avskjed med soldatene gjennom en urgammel tradisjon. I følge Holter var det slik at germanerne under folkevandringen ropte opp navnene på de falne krigere i etterkant av slagene. «Det var deres tro, at de døde fulgte dem – enten tilbake til heimlandet eller videre på ferden mot kjent eller ukjent mål. En god tro og en god skikk».¹⁶³

Han forklarer praktiseringen av den urgamle tradisjonen slik:

Våpenbrorskapets sterke bånd skal atter knyttes mellom dem som står oppmarsjert i grå geledder og dem som ligger under muld

Min oppgave er å vekke de døde av deres søvn. De falnes navn skal jeg rope så sterkt at hver enkelt hører min kallen[...] Ja, det er dere mine døde venner, jeg kaller på i dag. Og jeg vender meg fra de levende legionærer for å tale til de døde.¹⁶⁴

Poenget med å vise hvordan Holter tenkte rundt disse gravritualene, samt hans tilknytning til det norrøne er å vise at han som frontkjemper her fremstiller seg på en annen måte enn de andre aktørene på 1950-tallet gjør. Mye av det han skriver om fedrelandskjærighet og det sterke kameratskapet i skyttergravene har han til felles med andre frontkjemper som skrev i etterkrigstiden, men det som skiller seg ut er hvordan han vektlegger typisk pangermanske symbolikk som det norrøne og tilknytningen til det overnasjonale urgermanske fellesskapet og tilhørende ritualer.

Humor og krigsromantikk

Det typiske for hele boken hans er fokus på de positive, lyse og lystige sidene ved krigen. Et karakteristisk virkemiddel for Holter er humor. Uansett hvor mørkt, dystert eller makaber situasjonen så ut ved fronten, kommer han med morsomme historier som får en til å glemme de mørke sidene ved krigen. Til og med hans egen fengselssoning spøker han med... Denne skrivemåten er på ingen måte typisk for frontkjemperne, men likefullt skal vi se at han tar opp temaer som er en gjenganger innenfor miljøet.

¹⁶³ Ibid, 176.

¹⁶⁴ Ibid, 181.

Holter brukte brennevin forebyggende mot forkjølelse o.l., men syntes én dram brennevin daglig var for lite. Særlig med tanke på kulde og faren for forkjølelse. I forbindelse med brennevinsutdeling så spøker han karakteristisk med hvordan han kunne ljuger på seg en bursdag for å få utlevert mer brennevin:

Vi drøftet muligheten av å proklamere min sekstiårsdag.

Men så som man må legge fram utvilsomme og stemplede papirer med udisputerlige data for å oppnå begunstigelser av denne art, måtte vi oppgi denne i og for seg sympatiske plan.

For i min Soldbuch so 30. Juni 1885 som dagen for min ankomst til vår skjønne verden, og nå var vi i slutten av oktober 1942.

Jeg måtte derfor vente to og et halvt år med å festligholde denne celebre åremålsdag, og det skulle bli fest med fire-fem medfanger i enmannscelle i Åkebergvegens fengsel.¹⁶⁵

Dette eksempelet illustrerer hvordan han spøker med alt - til og med fengselsstraffen han fikk. For andre frontkjempere var temaer som fengselsstraff, landssvikoppgjøret, og ikke minst landssvikerbegrepet knyttet til stort alvor.

I tillegg til å prøve å anvende en humoristisk stil i mange situasjoner vil det også være riktig å karakterisere språket hans i boken som krigsromantisk. En vinternatt i skyttergravene ved Leningradfronten skildrer på en måte som er typisk for Holter: «Og stjernene over oss skinner så vakkert. Nordlyset er vakkert. Og solrakettene som blir hengende i lufta over landet mellom oss og de derover. Og så de små ildfluene som flyr gjennom lufta».¹⁶⁶ Holter er en flittig bruker av metaforer. I stedet for å skrive om krigføringen, skadede og omkomne soldater som problematisk eller noe negativt velger han heller å illustrere trefninger og skuddforsøk som «ildfluer», noe som appellerer til et romantisk syn på krigføringen.

Det er det ikke slik at han konsekvent utelater episoder som tar for seg krigens skyggesider, forholdet til fienden og etiske dilemmaer. Men de forblir unntakene siden han bruker så mye plass på å fremheve det positive ved fronten. I en episode han skildrer blir en russisk soldat som blir skutt der han sleper på to medsoldater som blir drept – men tyskeren tenker seg om og ønsker ikke å drepe en såret soldat. Han beskriver kompanisjefens handlinger slik:

Så løper han videre og når igjen to stykker som sleper en tredje med seg. En såret. Sjefen skyter de to som drar kameraten, men betenker seg et sekund på om han skal skyte den sårete. Det er ikke fair play,

¹⁶⁵ Holter, *Frontkjempere*, Ibid, 22.

¹⁶⁶ Ibid, 37

men det er farlig å la en russer ligge og kanskje skyte på legionærene, som kommer etter. De er ofte desperate slike sårede.¹⁶⁷

Fedrelandskjærighet og isfronten

Holter fremhever hvordan hans kamerater var «gutter med tro på sin sak. Gutter med mot og offervilje».¹⁶⁸ Han skriver ikke noe om at de kjemper for Quisling, men *for* Norge. Holter beskriver en natt ved Leningradfronten som «stemningsfull» og som preges av optimisme og et bra samhold soldatene i mellom. Videre skriver han at «De vil noe, de er ikke redde for å sette livet inn for fedrelandet [...] Det er Norge de kjemper for, lider savn for, går vakter for natt etter natt».¹⁶⁹ Ikke bare romantiseres krigen her, men det gode kameratskapet og fedrelandskjærigheten fremheves som kanskje den største grunnen til at de befinner seg ved fronten. Dette kan ses i sammenheng med rettsoppgjøret der den største ydmykelsen for frontkjemperne var stampelet som forrædere. Gjennom å vise til guttenes nasjonale holdninger som motiverende faktor er det som et stikk til de «gode nordmenn» og den norske rettsstaten som hadde gitt dem en rekke andre belastninger enn selve fengselsstraffen.

Som krigsreporter var han opptatt av å snakke med soldatene, og han var interessert i hvorfor de meldte seg til tjeneste ved østfronten. Etter å ha presisert at mange av legionærene var med i kampene mot tyskerne i april dagene 1940 konstaterer han at det var først og fremst fedrelandskjærighet som fikk dem til å verve seg som frivillige. Han skriver at: «Kjærigheten til fedrelandet må være så sterk, at den skjærer gjennom all propaganda. At den tvinger en til å bruke vettet. Til å overveie. Hva er Norge best tjent med?».¹⁷⁰ I deres øyne var kampen for Tyskland også kampen for Norge. Tapte Tyskland, så tapte dermed hele Europa, Norden og Norge. Her kommer han inn på temaer han i liten grad berører i boken sin, nemlig motstanderne hjemme i Norge, og alle de nordmenn som la frontkjemperne for hat.

Ingen visste hvordan krigen kom til å ende. Holter mente det var en sak som handlet om følelser, tro eller vurdering. «Og det er mandig å innrette seg etter sin tro. Det skal et sterkt moralsk mot til for å trasse isfronten heime. Hatets front».¹⁷¹ I denne sammenhengen vil det være relevant å ta en nøyere kikk på Holters begrepsbruk. Isfronten han skriver om er et

¹⁶⁷ Ibid, 125

¹⁶⁸ Ibid, 37

¹⁶⁹ Ibid, 37

¹⁷⁰ Holter, *Frontkjemperne*, 128.

¹⁷¹ Ibid, 128.

etablert uttrykk i okkupasjonshistorien. I følge Synne Corell er det slik at: «[e]tablerte ord og vendinger kan synes selvsagte og uproblematiske for forfatteren, men kan også fortelle om konsensus, vaner, holdninger og fordommer som går utover forfatterens veloverveide og planmessige formål».¹⁷² Denne såkalte isfronten kom til å henge igjen som en del av språket i den norske okkupasjonshistorien i årtier. Ikke mange steder i boken finnes det tydelige spor av sinne og skuffelse, men når han omtaler isfronten som «hatets front» signaliserer han en bitterhet overfor jøssingene. Uansett sier retorikken hans mye om holdningene til hjemmefronten og «gutta på skauen» hjemme i Norge. Derfor vil det i dette tilfellet være hensiktsmessig å gå enda mer konkret inn på hva isfronten og denne såkalte hatets front representerte.

Begrepet «Isfronten» stammer fra krigsårene og festet seg i det norske språket. Det henviser til det konfliktfylte og kalde forholdet mellom NS-folk og såkalte jøssinger.¹⁷³ Tilhengerne av isfronten-linjen ønsket et så strengt og omfattende oppgjør med NS-folk som mulig, mens de som var for en mer forsonende og mild linje stod for «silkefronten». Silkefronten fremhevet rettsidealer, samt de sosiale og økonomiske konsekvensene av en isfront-linje. Dette ville i følge silkefronten gå hardt ut over landssvikerne og deres familier.¹⁷⁴

For å gå enda litt mer konkret inn på de enkelte tilfellene der han snakket med frontkjemperne om deres motiver for å verve seg kan jeg vise til to eksempler. En av dem han snakket med grunngir valget sitt med fedrelandskjærighet. Han hadde vokst opp «i ein pietistisk heim» preget av Guds ord, kjærighet til fedrelandet og var inspirert av nasjonalistisk litteratur.¹⁷⁵ Dette var for denne mannen utslagsgivende når han bestemte seg for å dra i krigen på østfronten.

Ved en annen anledning kommer Holter i samtale med fire norske bondesønner, og stiller lignende spørsmål. Bondesønnene nevner vinterkrigen i Finland som en av grunnene. De ville forsvare nabolandet mot kommunismen, men oppgir at de var ikke gamle nok til å dra ut på det tidspunktet. De trekker fram at propagandaen rundt krigen i Finland var sentral for det avgjørende valget deres om å verve seg. Under samtalen konfronterer Holter gjengen med at

¹⁷² Corell, *Krigens ettertid*, 17.

¹⁷³ Dahl, Hans Fredrik. *Norsk krigsleksikon 1940-45*, s. v. «jøssing», 204. «Jøssing» betydde NS-fiendtlige nordmenn. Begrepet ble brukt av alle parter.

¹⁷⁴ Sæther, *En av oss*, 292.

¹⁷⁵ Holter, *Frontkjempere*, 129.

dette jo var en helt annen krig. Da svarer en lomming at «Oss har ikkje skifta synspunkt fordi om dessa hallofolka har det. Oss er ikkje værhanar!». ¹⁷⁶

I samme samtale kommer forholdet til englandsfarerne opp på dagsorden. Her kan det virke som om bildet av de nordmennene som valgte helt annerledes var positivt. De som reiste over til England hadde også i stor grad et nasjonalistisk perspektiv i den forstand at de ønsket å gjøre det de mente var best for Norge. I likhet med frontkjemperne ville de kjempe for en sak, og dø for fedrelandet. Begge gruppene ønsket å gjøre det beste for landet sitt, men de så ulikt på saken, og havnet derfor på hver sin side. Når Holter spør guttene om hva de synes om englandsfarerne svarer de at «Det var bra folk mange tå deim. Dei slest for Norge dei som oss! Oss skal nok semjast, når den tid kjem!». ¹⁷⁷

Holter – En radikal nasjonalsosialist?

Holter ga ut boken *Frontkjemperne* i 1951, men den var sannsynligvis ferdig allerede under krigen i følge Stein Ugelvik Larsen. ¹⁷⁸ Holter lå utenfor Krasnoje Selo ved leningradfronten fra vinteren 1942 og til mars 1943. Han var en del av Den norske Legion – eller ”legionen” som de kalte den. ¹⁷⁹ I følge *Folk og Land* var det slik at «Da han ble løslatt ble hans manuskript til boken fratatt ham og tilbakeholdt og han har ikke fått den igjen. Han måtte skrive det hele om igjen, han hadde heldigvis sine dagbøker hjemme». ¹⁸⁰ Disse opplysningene fra *Folk og Land* tyder på at Holter hadde et manuskript og et grunnlag for boken klart, men at han måtte skrive alt på nytt i etterkant.

Han hadde høy status, og allerede før bokutgivelsen kom avisen med oppfordring til sine lesere (oktober 1951) om å forhåndsbestille boken slik at den kom ut, og at alt skulle gå på skinner for Holters bokutgivelse. ¹⁸¹

For å undersøke miljøet rundt Holter mer inngående vil jeg forsøke å sette boken inn i en større kontekst. Boken hans kom ut på forlaget Store Bjørn, eid av Hans S. Jacobsen. Forløperen til Store Bjørn var «Kamban Forlag» (før okkupasjonen: «Ragnarok»). Det er neppe tilfeldig at Holters bok gis ut på nettopp dette forlaget etter. Norsk krigsleksikon skriver

¹⁷⁶ Ibid, 130.

¹⁷⁷ Ibid, 130.

¹⁷⁸ Larsen, Stein Ugelvik: “De skriver om seg selv: Frontkjemperne, NS-medlemmene og NS-barna.

Dokumentarlitteraturen om dem på 'den gale siden'.” i *Nazismen og norsk litteratur*, redigert av Bjarte Birkeland, Atle Kittang, Stein Ugelvik Larsen og Leif Longum, 199.

¹⁷⁹ Ibid, s. 199.

¹⁸⁰ «Interessant bok på trappene», *Folk og Land*, 1951, nr. 39, s. 3

¹⁸¹ Ibid, s. 6

om forløperen Kamban forlag at «Ikke minst ble forlaget preget av litteratur av og for frontkjempere, med forfattere som Per Imerslund, Olav Arnesen, Bernhard Bolsmo og Oscar Barth».¹⁸² Forlagssjef Jacobsen var sosialøkonom, skipsmegler og redaktør i tidsskriftet Ragnarok. I følge Emberland og Kott var han «den radikale nasjonalsosialismens ubestridte leder i Norge».¹⁸³ Ragnarok var et radikalt nasjonalsosialistisk opposisjonsorgan som var pro-tysk og motstandere av NS og Quisling. Det overnasjonale germanske rasefellesskapet stod sentralt, og de gikk i pangermansk retning politisk. Dessuten hadde tidsskriftet og miljøet rundt lite til overs for kristendommen, noe som ga dem enda flere konflikter med NS.¹⁸⁴

Et eksempel på involverte frontkjempere i miljøet rundt Kamban er Walter Fyrst som ga ut «Haralds-tanken : drama i tre akter» på forlaget i 1944. Han var trolig en kjenning av Holter siden han også var krigsreporter ved østfronten en kort periode,¹⁸⁵ og han var også filmregissør og aktiv i NS' kulturarbeid i likhet med Holter. Også han tilhørte kretsen rundt Jacobsen og bladet Ragnarok.¹⁸⁶ Forlagssjef Jacobsen hadde gode kontakter i NSDAP, han hyllet SS og var venn med Heinrich Himmler.¹⁸⁷ En av de ansatte i Kamban mente at «hans sjef var den eneste nordmann som var dus med Himmler».¹⁸⁸ Dette viser hvor nært SS' idealer Ragnarokmiljøet stod, som Holter trolig pleiet nær kontakten med via forlaget og sin vennekrets.

For øvrig hadde en annen frontkjemper og nær venn av Holter – Per Imerslund, gitt ut flere bøker på Kamban forlag. Imerslund var kjendis i de fascistiske miljøer i Norge. Han hadde bakgrunn fra SA i Berlin og deltok i borgerkrigen i Spania (for falangistene). Han overvar stormønstringen til Hitler i 1935, hilste på Romanias diktator Codrenau, brøt seg inn hos Trotsky i Hønefoss, og var aktiv i arbeidstjenesten. Han deltok i begge krigene i Finland, men var også med Division Wiking under Operasjon Barbarossa inn i Ukraina.¹⁸⁹ Holters kamerat Per Imerslund blir av Øystein Sørensen beskrevet som «blant de mest entusiastiske norske SS-frivillige» som kjempet på østfronten.¹⁹⁰ Grunnen til at Imerslund blir interessant i denne forbindelse er at det sier noe om Holters omgangskrets, og særlig med tanke på at han i starten

¹⁸² Ringdal, Nils Johan. *Norsk krigsleksikon 1940-45*, s. v. «Kamban forlag», 206.

¹⁸³ Emberland og Kott, *Himmlers Norge*, 99

¹⁸⁴ *Norsk krigsleksikon 1940-45*, s. v. «Ragnarok», 340-341.

¹⁸⁵ Westlie, Bjørn: *Norske krigskorrespondenter på østfronten 1941-1945*. (Masteroppgave, Universitetet i Oslo, 2010), 9.

¹⁸⁶ Dahl, *Norsk krigsleksikon 1940-45*, s. v. «Fyrst, Walter», 129.

¹⁸⁷ Emberland og Kott, *Himmlers Norge*, 100-102.

¹⁸⁸ *Ibid*, s. 352.

¹⁸⁹ Sørensen, Øystein: *Hitler eller Quisling? Ideologiske brytninger i Nasjonal samling 1940-1945*. (Oslo: Cappelen, 1989), 74

¹⁹⁰ *Ibid*, 76.

av boken sin beskriver han som en god venn han beundrer som menneske så vel som forfatter.¹⁹¹

Holter var både skuespiller og forfatter, og til tross for at han i følge *Norsk krigsleksikon* mistet mange lesere grunnet sin klare støtte til NS, og blir beskrevet som en «NS-kulturpersonlighet», vier han ikke NS og Quisling nevneverdig plass i boken sin. Det er påfallende hvor lite oppmerksomhet han gir partiet og Quisling i boken sin hvis han var en så sterk tilhenger av partiet som det hevdes. Med utgangspunkt i hans omgangskrets og forlaget Store bjørn i 1951, er det ikke urimelig å anta at han var en del av det radikale nasjonalsosialistiske miljøet tilknyttet forlaget Kamban og tidsskriftet Ragnarok med Hans Jacobsen og den gode kameraten Per Imerslund i spissen. Skrivningen hans i siste del av boken som omhandler gamle hedenske ritualer i forbindelse med gravleggingen av falne kamerater, peker også i den retning. Det nasjonalistiske perspektivet er på plass, men samtidig er han veldig opptatt av det urgermanske, og overnasjonale rasefellesskapet – i likhet med både Ragnarokmiljøet og SS.

Sammenfatning av den første memoarboken

Når det gjelder språkbruken i boken fremstår den som krigsromantisk. Med krigsromantisk mener jeg at Holter bruker metaforer og taler i bilder om dramatiske krigssituasjoner. Han bruker og naturen som bilde i det han omtaler brutal krigføring. I boken for øvrig fremstår han som svært direkte i stilen, og hans personlige språk preger teksten. Han har ikke forsøkt å være objektiv, nøytral eller distansert på noen måte, men skildrer tingenes tilstand rett fram slik han mener han husket de. Holter skrev gjerne mindre flatterende om sine motstandere i øst, men kunne samtidig ha en krass tone mot tyskerne han selv var på lag med. Samtidig er humor og glimt i øyet det som kjennetegner Holters stil aller mest. I det som for leseren kan fremstå som tunge stunder på slagmarken med sårede og døde soldater, der har Holter evnen til å endre fokus og se det positive og humoristiske i de fleste situasjoner.

Det er et punkt som skiller seg ut, og det er i det han skriver om forholdene i Norge og beskriver isfronten som «Hatets front». Han bruker kraftige uttrykk som sier mye om hva han mener om forholdene hjemme i Norge, enten det gjelder sivile nordmenn, rettsstaten eller hjemmefronten. Boken handler om episoder han selv opplevde med både nordmenn, tyskere og russere. Det er stort sett hverdagen og soldatlivet ved fronten som skildres. Holters egen og soldatenes nasjonalisme og fedrelandskjærighet vektlegges gjennom hele boken. De forsvarte

¹⁹¹ Holter, *Frontkjempere*, 7.

valget de tok ved å melde seg til østfronten. Det gjorde de ved å påpeke at Tysklands sak var også Europas og dermed Norges sak. Nasjonalismen er gjennomgående i boken, mens antikommunismen ikke er et like hyppig tema i boken.

Teksten er skrevet ut fra et soldatperspektiv. Til tross for hyppigheten av referanser til fedrelandskjærligheten, nordmenn og Norge har boken et SS-preg over seg, og den heller i mye større grad mot den radikale nasjonalsosialistiske tankegangen heller enn NS-nasjonalismen.

Når det gjelder utelatelser fra boken bør vel NS og Quisling nevnes. Det er påfallende hvordan partiet og føreren ikke blir tematisert. Dette styrker teorien min om at Holter tilhørte det radikale nasjonalsosialistiske miljøet – og skrev ut fra et slikt perspektiv.

Konklusjon

Det som fra starten av kjennetegner frontkjemperne i stor grad var at de aller fleste skrev anonymt i 8. *Mai/Folk og Land*. Dette gjaldt først og fremst for frontkjemperannonsene der de ytterst sjeldent stod fram med navn. Leserinnleggene til Warendorph og Halle er unntakene. Samtidig henvendte de seg til sine egne – de andre frontkjemperne og resten av NS-miljøet. Et unntak kan nevnes dog, nemlig Warendorph sitt der redaksjonen kommenterer hvor overrasket de var over at teksten faktisk ble trykket som en kronikk i Dagbladet.

Frontkjemperne første halvdel av 1950-tallet var stolte av bakgrunnen sin og innsatsen de gjorde på østfronten. Og de brukte frontkjemperbegrepet aktivt for å vise hvem de var – både for likesinnede, interesserte og resten av samfunnet. På samme tid fremhevet de fellesskapet – kameratskapet som svært viktig. I frontkjemperannonsene er ikke skillet mellom oss og dem like tydelig, for der henvender de seg utelukkende til sine egne meningsfeller.

I følge selvfremstillingene til Warendorph, Holter og Halle anså frontkjemperne seg selv som minst like patriotiske som nordmenn på alliert side – representert ved hjemmefronten eller motstandsbevegelsen (de såkalte jøssingene). Forskjellen var at de så annerledes på saken. Dette med nasjonalt sinnelag var viktig for disse tre å fremme i en periode der begreper som «nasjonal holdning» og «gode nordmenn» ga assosiasjoner til motstandsbevegelsen og sivil motstand. Dette godtok ikke frontkjemperne, derfor var det viktig for dem å fremme at også de kjempet for fedrelandet – og i mye hardere kamper enn de på alliert side. Forskjellen var at frontkjemperne hadde et annet syn på utenriks- og storpolitikk enn resten. De var

antikommunister og til dels anti-britiske tidlig i krigsfasen. Med utgangspunkt i dette mente de det ville være det beste for Norge å spille på lag med Tyskland.

Og det var jo nettopp derfor det var så vanskelig for frontkjemperne å godta stempelet som landssvikere og forrædere rettsstaten og ikke minst sivilsamfunnet hadde gitt de. De hevdet hardnakket at de i like stor grad slåss for nasjonale verdier og et fritt Norge etter krigen, men da på den andre siden med Sovjetunionen og «bolsjevismen» i øst som fienden. Med disse tekstene ønsket skribenter som Warendorph, Holter og Halle å høste anerkjennelse for sin krigsinnsats, og de mente at samfunnet var helt nødt til å akseptere deres valg om å føre krigføring i regi av Waffen-SS på østfronten.

For øvrig var det noen små ulikheter mellom tekstene når det gjelder temaet integrering i samfunnet etter at de ble løslatt fra fengselsstraffene sine. Halle skriver i sin artikkel at frontkjemperne ønsket å bli en del av storsamfunnet, men at de ikke ble sluppet inn. Ser man derimot på frontkjemperannonsene og den delen som handler om kontaktannonser ser man at de fleste der ønsket en ektefelle med samme ideologiske oppfatning og verdensbilde som de selv. Altså ønsket de faktisk å forbli i miljøene som bestod av tidligere NS-medlemmer og frontkjempere.

De fellesnevnerne som går igjen i flertallet av kildene mine i dette kapittelet er: deres stolthet over frontkjemperbegrepet som de tok til seg i nær etterkrigstid, offerrollen, kameratskapet, antikommunisme og kampen mot å bli stemplet som landsforrædere. Disse elementene utgjør hovedfortellingene fra denne perioden og kildematerialet mitt. Når det gjelder ulikheter og avvik fra hovedfortellingene er det Karl Holters bok *Frontkjemperne* som skiller seg ut da den er skrevet ut fra et mer typisk SS-perspektiv enn hva som er vanlig for sjangeren. Holters bok skiller seg ut fra de andre kildene med en annen type innhold, som for eksempel pangermanisme. Tekstene er skrevet ut fra ulike perspektiver, både ut fra veteran- og soldatperspektiv, men også ut fra arbeidssøkers perspektiv. Ser man på prinsippene som ligger til grunn for tekstene er det nok kun memoarboken til Holter som skiller seg noe ut her på grunn av dens stil og skrivemåte preget av humor og SS-retorikk. Ellers kommer det litt an på mottakeren (leseren), frontkjemperannonsene var både av og til for frontkjempere og tidligere NS-medlemmer, mens det øvrige innholdet også kunne bli delt i andre forum som for eksempel Warendorphs artikkel som ble trykt i Dagbladet i 1952. Denne perioden har ikke de store utelatelsene, men andelen antikommunistiske hovedbudskap var relativt lav.

Kapittel 3 – Memoarene tar over

Innledning

Tittelen på kapittelet viser til kildeomfanget denne perioden – de hadde mange fortellinger som kom til uttrykk, men det var ikke primært i *Folk og Land* denne gangen, men først og fremst i memoarboken til Frode Halle som dette kapittelet skal ta for seg sammen med artiklene i avisen. Etter at frontkjemperannonsene forsvant ble aktiviteten blant frontkjemperne betydelig redusert en lengre periode. Ingen memoarbøker ble utgitt, og de skrev minimalt i *Folk og Land* – nesten ingenting. Mot slutten av 1960-tallet kom dette til å endre seg, og frontkjemperne begynte gradvis og aktivisere seg ved å skrive innlegg til avisen. Dette kapittelet kommer til å avgrenses til 1972-1975. Årsaken til denne avgrensingen er endringene i avisen og miljøet, samt omfanget av kildemateriale. Fra 1967 kommer den yngre generasjonen nasjonalsosialister inn i miljøet rundt *Folk og Land* og avisens innhold preges av dette. Det er også rundt denne tiden (1968/69) at de eneste lengre leserinnleggene skrevet av frontkjemperne på 1960-tallet publiseres. Kort sagt tar aktiviteten seg gradvis opp denne perioden. Kapittelet ender med redaksjonsskiftet og endringene rundt frontkjempermiljøet i 1975 som jeg vil ta videre i siste kapittel.

Frontkjemperne blir nevnt og gir kommentarer i et par innlegg skrevet av redaksjonen eller andre i *Folk og Land*, men egne innlegg skrev de ikke. Det ble riktig nok skrevet en memoarbok av Birger Furueth i 1959 som het «Jeg var spion mot Sovjet og ble grepet».¹⁹² Furueth var frivillig i Waffen-SS, men siden han ikke deltok i krigen på østfronten havner han utenfor kravet jeg har satt for memoarbøker.

På 1960 og til dels 70-tallet foregikk en kamp innad i avisen og på hovedkontoret på Enerhaugen i Oslo. I denne perioden var det radikale nasjonalsosialister fra den nye generasjonen født etter krigen som i stor grad preget innholdet i *Folk og Land*. Disse ungdommene hentet mye av ideologien sin fra tyske NSDAP og ikke fra NS.

¹⁹² de Figueiredo, Ivo <http://www.ivodefigueiredo.no/Artikler/Frontkjemper.htm> [Besøkt 13.09.2017]. Han kom fra en sentral NS-familie og var bror av Ola Furueth som underviste for Germanske SS Norge (GSSN) i Kongsvinger.

I følge ungdomsredaktør i avisen på 70-tallet, Erik Rune Hansen, var det slik at NSUF/frontkjempergenerasjonen ikke ville ta den risikoen det innebar å stå fram åpent med innlegg i *Folk og Land*. Til det var de alt for bekymret for jobbene sine og de hadde hensyn til familiene sine og ta.¹⁹³ I følge Hansen la de forholdene til rette i avisen for å kunne aktivisere og mobilisere frontkjempergenerasjonen. Desto flere år som hadde gått, jo større var trolig sjansen for at flere frontkjemper ville engasjere seg i saken og stille seg bak de samme mål som *Folk og Land*.¹⁹⁴

Sommeren 1973 fikk avisen to nye redaktører, en av dem var Erik Rune Hansen som Hårseth beskriver som «en kjent skikkelse i det norske nynazistiske landskapet» utover 1970-tallet.¹⁹⁵ I stedet for at avisen skulle ha et tilbakeskuende perspektiv som fokuserte på rettsoppgjøret og konsekvensene ble målet å se fremover – sammen med de nye, unge og radikale nasjonalsosialistene.¹⁹⁶ Det var ingen tvil om at avisen nå ble frontet av en gruppe ideologiske ungdommer og et knippe eldre menn i avisen som hadde klare politiske mål for fremtiden og mente at de måtte se fremover og føre kampen videre heller enn å stoppe opp og se seg tilbake. Ellingsen skriver at «Nynazistene satte [...] tydelig preg på *Folk og Land* i perioden 1967 og 1975». ¹⁹⁷ Det politisk-ideologiske målet fra 1967 i følge Hårseth var at avisen skulle virke samlende på nordmenn etter at rettsoppgjøret i følge de selv hadde splittet befolkningen. Avisen anså oppgjøret å være primært et politisk oppgjør og ikke juridisk, dessuten hadde oppgjøret «diskreditert deres egen ideologi, som det tidligere Nasjonal Samling hadde vært bæreren av». ¹⁹⁸

Når det gjelder memoarbøkene ble én bok utgitt denne perioden, nemlig Frode Halles «Fra Finland til Kaukasus. Nordmenn på Østfronten 1941-1945 : litt av deres historie fortalt av dem selv». Boken er omfattende, inneholdt mange nye stemmer og skapte ikke minst debatt både i frontkjempermiljøet, men også utenfor *Folk og Lands* kretser. Den kom omtrent 20 år etter at Karl Holter hadde utgitt sine erindringer fra østfronten som krigskorrespondent. I boken fremstilles et bredt spekter av frontkjemper, fra yrkesmilitære med lang fartstid i det norske forsvaret til arbeiderklassegutter som ønsket å gjøre noe etter invasjonen. Dette kommer jeg nærmere inn på i underkapitlet om boken til Halle. Ellers er det i de store linjer mediekritikk, heltebildet av seg selv og ønsket om å se framover politisk som kan

¹⁹³ Hårseth, *Folk og Land 1967-75*, 79.

¹⁹⁴ *Ibid*, 82.

¹⁹⁵ Ellingsen, «*Folk og Land – Kor går du no?*», 9.

¹⁹⁶ *Ibid*, 9.

¹⁹⁷ *Ibid*, 9.

¹⁹⁸ Hårseth, «*Folk og Land 1967-75*», 24.

karakterisere det som kommer frem av kildematerialet fra denne perioden. Jeg har ikke funnet noen memoarbøker utgitt på 1960-tallet.

Gjennom å analysere tekstene, tolke dem og drøfte opp mot litteraturen vil jeg vise hvordan disse tre emnene utgjør hovedbudskapene i denne perioden. Vurdering av språkbruken vil også inngå i disse delene.

Den samme fremgangsmåten brukes for memoarboken til Halle før jeg går over til kapittelets delkonklusjon.

I dette kapitlet teller tekstene fra PDF-arkivet syv enkeltnumre av *Folk og Land*. Samtidig har jeg benyttet meg av et par andre artikler for å rekonstruere konteksten til debatten om lojaliteten overfor Tyskland som kommer i delkapitlet nedenfor. Altså vil memoarboken til Frode Halle ta mye plass. Det fungerer det bra siden hans bok består av en rekke eksterne bidragsyttere som har gitt sine historier til han slik at han har tatt de med i de ulike kapitlene i tillegg til sin egen.

Analyse: Hitler, minneskultur og kameratskap

Funnene jeg har gjort i *Folk og Land* fra denne perioden er frontkjempernes: **(I)** lojalitet overfor Tyskland, **(II)** motiver og minnet om de falne og **(III)** kameratskapet.

Lojalitet overfor Tyskland: Meine Ehre heißt Treue

«Min ære er troskap» (*Meine Ehre heißt Treue*), det var slagordet til SS og poengterer hvor viktig lojalitet var for de frivillige i Waffen-SS, som også frontkjemperne var en del av. I denne delen vil jeg vise hvordan en frontkjemperes **(I)** lojalitet overfor Tyskland og Hitler kom til uttrykk. I etterkrigstiden var dette noe som var tonet ned og ikke fikk oppmerksomhet fra frontkjempernes side, altså den rent tyske ideologien og tankegodset innenfor SS.

Nordmennene vektla i mye større grad det nasjonalistiske perspektivet heller enn det overnasjonale germanske rasefellesskapet. Et unntak her kan sies å være krigsreporter Karl Holters skildringer fra østfronten som delvis går inn i en pangermansk tradisjon.

I 1973 involverer «Frontkjemper» seg i en debatt om kritikk av nasjonalsosialismen. Debatten gikk hovedsakelig mellom den unge nasjonalisten «Fius» og den eldre nasjonalsosialisten Vera Oredsson som tilhørte Nordiska Rikspartiet.¹⁹⁹ Essensen i debatten var at «Fius» mente

¹⁹⁹ Oredsson er 89/90 år gammel og fremdeles aktiv nasjonalsosialist i det nynazistiske miljøet i Sverige. Hun er halvt tysk og halvt svensk, og kom til Sverige i 1945.

han selv og de unge nasjonalistene både hadde rett og plikt til å kritisere deler av nasjonalsosialismen og Hitlers politikk.²⁰⁰ Vera Oredsson på sin side var uenig dette, og så ingen grunn til å kritisere hverken ideologien eller «der Führer» som hun kjente godt til fra oppveksten i Tyskland.²⁰¹ Debatten utvikler seg mellom de to og i mars 1973 kommer pseudonymet «Frontkjemper» inn i bildet med sine synspunkter på saken. Det er her denne skribenten fremstår som en ny stemme – med helt nye betraktninger enn hva som hadde vært tilfellet tidligere.

Det er i innlegget «Nasjonalismen og kritikken» at denne frontkjemperen konfronterer den unge nasjonalisten «Fius» med at han trolig har misforstått Oredsson når han retorisk spør om nasjonalsosialismen var hevet over enhver kritikk. Dette var ikke hennes poeng hevder «Frontkjemper». I leserinnlegget sitt støtter han Oredsson fullt ut, og gir uttrykk for sin lojalitet overfor NSDAPs ideologi og Hitler som fører. Samtidig hevder han at mediene i stedet for å spre «hets, løgner og åpenbare usannheter» heller burde skrive om de positive sidene ved nasjonalsosialismen og Hitler. Uenighetene tidligere i debatten avfeier han som bagateller, og de bør forenes for saken, ideologien og føreren i stedet. Den åpenbare beundringen for Hitler kommer fram i det han skriver at «[e]n mann av Hitlers dimensjoner fødes kanskje kun en gang hvert tusen år. Han var gigant». Han ser tilbake på tiden som frontkjemper med stolthet der han frivillig bidro i det han beskriver som «Hitlers armeer». Neste del av teksten som viser hvor sterk hans lojalitet overfor Hitler var er et vers fra et gammelt dikt han siterer («Die Grenadier») der temaer som autoritet, døden, våpen og lojalitet aktualiseres gjennom et krigsromantisk språk.²⁰²

Ut fra helheten i kildematerialet mitt kan man si at frontkjemperne diskuterte i svært liten grad sitt forhold til den tyske nasjonalsosialismen og Hitler. Det var Norge og norske forhold, altså Quisling og NS-nasjonalismen som interesserte de fleste. Et godt eksempel på dette i *Folk og Land* er hvordan frontkjemperne fra Viken bataljon i Den norske legion under et veteranreff i 1974 under en minneseremoni for falne frontkjemperne tente alterlys i lokalet som skulle brenne så lenge samlingen varte – for å minnes Quisling og de frivillige som aldri kom tilbake til Norge fra Leningrad.²⁰³

²⁰⁰ «Slik en ung nasjonalist ser det», *Folk og Land*, nr. 19, 1972, 1 og 6

²⁰¹ «Vi skall inte tjuta med», *Folk og Land*, nr. 22, 1972, 8

²⁰² «Om nasjonalsosialismen og kritikken», *Folk og Land*, nr. 5, 1973, 3

²⁰³ Frontkjempernytt, *Folk og Land*, nr. 11, 1974, 3.

Selv om debattantene i diskusjonen rundt Hitler-kritikken var uenige hvorvidt NSDAP og Hitlers politikk burde eller kunne kritiseres fremstår de alle som varme tilhengere av den tyske versjonen av ideologien. «Fius» ga i sitt innlegg støtte til den radikale delen av 30-tallets nasjonalsosialisme i Tyskland, nemlig til Sturmabteilung (SA), og deler av kritikken hans var rettet mot «De lange knivers natt» der Hitler blant annet kvittet seg med ledelsen i SA og personligheter som Ernst Röhm.²⁰⁴ Det spesielle her er at frontkjemperen forsvarer Hitler og partiet hans så konsekvent. Dette var stikk motsatt av hva normen var for tidligere NS-medlemmer og «frontkjempergenerasjonen» i avisen. Om denne perioden i *Folk og Land* skriver Ellingsen:

For de tidligere NS-medlemmene og for Forbundet, som ga ut *Folk og Land* frem til 1975, var det helt avgjørende å distansere seg fra den tyske nazismen, fremheve NS' norske linje, og på den måten kvitte seg med landssvikerstempelet. Poenget var å vise at det man hadde gjort som medlemmer av NS hadde man gjort for Norges, og ikke for Nazi-Tysklands beste.²⁰⁵

Det som derimot forener denne frontkjemperen med resten i denne perioden var forakten hans mot de etablerte medier som han mener lyver og ikke fører noe godt med seg for denne gruppen. Grunnen til at jeg har brukt en del plass på dette ene innlegget innledningsvis er for å vise nyansene på 1970-tallet når frontkjemperne begynte å skrive og uttrykke seg om både fortiden og samtiden.

Motiver og minnet om de falne

De to andre bidragsyterne fra første halvdel av 1970-tallet er i tråd med de tendenser som kom fram på 1950-tallet gjennom leserinnleggene. Disse var nasjonalt orienterte og pekte helst bakover i tid, mot selve krigshandlingene på østfronten og hvordan de holdt liv i minnene om de frontkjemperne som falt på slagmarken. Særlig kildematerialet som handler om (II) falne kamerater på østfronten synes særdeles viktig som budskap i *Folk og Land* fra denne perioden og fremover. Dessuten fortsetter frontkjempernes motiver å være et viktig poeng. I 1952 forklarte Waarendorph hvorfor han selv og mange med han vervet seg som frontkjemper. Dette videreføres på 1970-tallet, for eksempel gjennom innlegget til «Frontkjemper» som vervet seg 15 år gammel. Som jeg viser til i forrige kapittel fremsto Waarendorph i 1952 som en klar antikommunist, men samtidig var det forhold rundt hovedsakelig Norge, NS og Tyskland som var det sentrale. For «Frontkjemper» som skrev innlegg om tilbakeblikk til Karelen 21 år senere var det også antikommunisme han oppga som motiv for vervingen, men

²⁰⁴ «Slik en ung nasjonalist ser det», *Folk og Land*, nr. 19, 1972, 1 og 6

²⁰⁵ Ellingsen, «*Folk og Land – Kor går du no?*», 10.

først og fremst var målet å hjelpe finnene i kampen mot Sovjetunionen og Stalin. Det kommer og klart fram at miljøet han var en del av som 15-åring var preget av antikommunistisk propaganda.²⁰⁶

Her finnes altså en kontinuitet når det gjelder viktigheten av å fremme sine personlige og andre frontkjemperes motiver for at de vervet seg. Dette er et eksempel på hvordan de forsøkte å legitimere innsatsen sin fra østfronten. I kapittelet «Hvorfor nordmenn vervet seg» diskuterer Sørli motivene som frontkjemperne oppga i fredstid. Her kommer han inn på dette stadige behovet for å forklare seg – hvorfor man vervet seg til de blodigste kampene som nordmenn var involvert under krigsårene. Han skriver at ved blant annet «bevisstheten om nasjonalsosialismens forbrytelser er det grunn til å tro at dette skapte et særlig behov for å rettferdiggjøre den skjebnesvangre beslutningen overfor både seg selv og omgivelsene i ettertid, noe som sannsynlig har påvirket de senere motivforklaringene».²⁰⁷ Dette kan være med på å forklare motivene de oppga i ettertid.

Tiden ved østfronten minnes gjennom nostalgi og romantiske beskrivelser der naturen spiller en stor rolle i språket som brukes. Det sterke kameratskapet var kanskje det aller viktigste for denne gruppen, og det kom enda hyppigere til syne første halvdel av 1970-tallet enn tidligere. De færreste frontkjemperne stod frem med fullt navn, eller lot seg identifisere. For enkelte av de frontkjemperne som hadde stått åpent frem med sine historier helt siden de slapp ut fra soningen og engasjerte seg, ble dette til et irritasjonsmoment.

Leserinnleggene skrevet av frontkjemperne på begynnelsen av 1970-tallet handlet i liten grad om rettsoppgjøret og rettferdighet, men i større grad om hvordan de selv opplevde krigen og ikke minst om å minnes de frontkjemperne som falt på slagmarken ved østfronten.

I denne perioden ble enkelte positive episoder fra østfronten vektlagt – som hvordan de pleiet kameratskapet i sosial omgang når de var i krig med den røde armé. Men det er helst skyggesidene av krigsopplevelsene som påpekes. Eksempler på dette er vonde minner fra sårede og drepte kamerater, ekstreme værforhold og lus. Alle disse forholdene kulminerte i en redsel og frykt skriver frontkjemperen som beretter om tiden ved Karelen.²⁰⁸ Et annet eksempel er uttalelsen til en frontkjemper som deltok på et veteranreff i 1974 som fortalte om hvordan det var å komme tilbake til Leningrad til stillingene han kjempet drøyt tjue år

²⁰⁶ «Et tilbakeblikk», *Folk og Land*, nr. 6, 1973, 5

²⁰⁷ Sørli, *Solkors eller hakekors*, 90.

²⁰⁸ «Et tilbakeblikk», *Folk og Land*, nr. 6, 1973, 5.

tidligere. Han fortalte: «Tenk dere hvilke følelser det løsnet i meg. Da jeg kjente skyttergravens fordypninger i landet også stod **oppreist uten dekning**, akkurat der hvor jeg den gang mistet øyet mitt».²⁰⁹

Kameratskapet

Minnet om de falne frontkjemperne henger tett sammen med det sterke (III) kameratskapet de utviklet under krigen som varte lenge – ofte livet ut. Det var den felles erfaringen som soldater på østfronten, samt de felles erfaringer fra rettsoppgjøret og behandlingen etter krigen som forente denne gruppen så sterkt. Behovet for å ta opp kameratskapet eksisterte også før denne perioden, for eksempel hadde Frode Halle skrevet om viktigheten av kontakt veteranene seg i mellom i 1952. Det nye denne perioden var at det ble mye viktigere for dem å løfte fram kameratskapet eksplisitt i innleggene sine. Fra andre halvdel av 1960-tallet og fremover kan det virke som om jo lenger tiden gikk, desto viktigere ble kameratskapet for de som kjempet på østfronten.

Gjennom det sterke kameratskapet mintes de frontkjemperne som ble drept og gravlagt på østfronten, og det ble stadig viktigere å påpeke at de døde i kampen for noe de trodde på. Dette er historien slik de fremstilte den. Ofte presenteres disse emnene i et krigsromantisk språk, noe som var tilfellet allerede i Karl Holters memoarbok fra 1952. Dette språket gjorde seg også gjeldende i *Folk og Land* på 1970-tallet, da helst under pseudonymer – oftest kalt «Frontkjemper». Ut fra kildematerialet kan man si at kameratskapet hadde fått en svært sentral plass i frontkjempernes budskaper.

Frontkjemperen som skriver om tilbakeblikket til Karelen i 1973 trekker ikke bare frem dystre minner, men starter teksten sin med tilbakeblikk på lyse og muntre minner som viser til det gode samholdet de norske soldatene i mellom. Til tross for at helhetsinntrykket hans gir han «en følelse av kvalme og angst» velger han likevel å skrive om fine stunder som representerer kameratskapet. I det han blar i propagandabladet *Munin* fra 1943/44 kommenterer han bilder fra situasjoner han selv husker. Han skriver dette om julefeiringen i 1943: «Bildene inneholder smilende gutter fra utdannelsen i Hallain - - videre til Danzig – og med julesang – og en av de norske offiserer stående med den ene foten på bordet med gitaren i hendene – en av mine uforglemmelige julefeiringer dukker opp - - julen 1943». Videre vedgår han at til

²⁰⁹ Frontkjempernytt, *Folk og Land*, nr. 11, 1974, 3.

tross for mange dystre minner og opplevelser assosierer han bildene i «Munin» med det han beskriver som både hyggelige og morsomme minner.²¹⁰

Året etter i «Frontkjempertytt» kommer kameratskapet enda sterkere fram i innlegget til Øvre Troppsjef. Her siteres et utdrag fra appellen som ble sendt ut til tidligere medlemmer av Viken Bataljon under Den norske legion i forbindelse med et såkalt veterantreff:

Mye har hendt siden vi var sammen og mange nye venner har vi fått. Men vennskapet vi knyttet den gang er det noe spesielt ved. Kamerater jeg ikke har sett på 30 år føler jeg faktisk nærmere enn dem jeg siden har møtt. Kjenner ikke du det også slik? La oss treffes igjen!²¹¹

Videre i teksten skriver skribenten at «[d]e fleste hadde ikke sett hverandre på nesten 30 år; men etter minutter hadde vi en følelse av aldri å ha vært fra hverandre!!!».²¹² Behovet for å treffe mennesker med samme opplevelser var sterkt, og det kan virke som om det ble sterkere jo lenger tid som gikk. Riktignok hadde slike såkalte veterantreff pågått i lang tid før 1970-tallet, men det er først i denne perioden at kameratskapet blir løftet opp og fram i *Folk og Land* for alvor. Det var dette som samlet dem på tvers av politiske skillelinjer og interne uenigheter. Slik jeg tolker kildematerialet mitt var det først i denne perioden og primært fra 1970-tallet at kameratskap ble et svært viktig budskap i frontkjempernes selvframstillinger i *Folk og Land* og memoarbøkene.

Fra Finland til Kaukasus

I 1972 kom Frode Halle med memoarboken *Fra Finland til Kaukasus : Nordmenn på Østfronten 1941-1945 : litt av deres historie fortalt av dem selv* på Dreyers forlag. Han var offiser og leder av Skijegerbataljonen i Finland, og var i alle fall fram til år 2001 den eneste frontkjemper med militær ledererfaring som hadde utgitt en memoarbok.²¹³

Det var gått rundt tjue år siden forrige memoarbok ble publisert av Karl Holter, og denne boken kan sies å være av en helt annen karakter. Halle vektlegger først og fremst de militærhistoriske hendelser i enheter innenfor Waffen-SS. Han deler kapitlene inn etter de ulike enhetene: Divisjon Viking, Den norske legion, Regiment Norge og Skiløperne i Finland.

Til tross for at han innledningsvis skriver at frontkjemperne så på seg selv som en egen klasse i det de tok til seg selve frontkjemperbegrepet, presiserer han at han på ingen måte ønsket å

²¹⁰ «Et tilbakeblikk», *Folk og Land*, nr. 6, 1973, 5.

²¹¹ Frontkjempertytt, *Folk og Land*, nr. 11, 1974, 3.

²¹² Frontkjempertytt, *Folk og Land*, nr. 11, 1974, 3.

²¹³ de Figueiredo, Ivo. <http://www.ivodefigueiredo.no/Artikler/Frontkjemper.htm> [Besøkt 13.11.2017].

rettferdiggjøre deres handlinger, men å fortelle historien om de nordmenn som valgte feil side og gikk mot strømmen under okkupasjonen. Poenget var ikke hvorvidt motivene var riktige eller dårlige, men han skriver at «disse guttene ville noe, de handlet – og de ofret noe. Mange ofret alt».²¹⁴

Boken er en memoarbok bestående av Halles egne opplevelser, men også memoarer fra andre frontkjempere han har samlet inn på ulike måter. For å illustrere soldatlivet og krigshandlingene har han gjort et utvalg historier basert på de som overlevde, husket og hadde et ønske om å fortelle historiene sine.²¹⁵ Gjennom boken presenteres en rekke personer med fornavn og noe bakgrunnsinformasjon, mens skildringene som *ikke* var navngitte representerer Halles egne beretninger. Her er et eksempel fra Den norske legion på hvordan Halle presenterer en typisk bidragsyter til boka: «Eivind var i 1. kompani, som tok den verste støyten. Han var Oslo-gutt, gymnasiast da han meldte seg, 18 år gammel. Han husker godt og forteller gjerne».²¹⁶

Jeg vil gå gjennom de tematiske fellesnevnerne fra boken som er følgende: **(I)** militærhistorie, **(II)** mottakelsen fra lokalbefolkningen, **(III)** naturens rolle, **(IV)** kameratskapet og døden, **(V)** soldatholdning og motiver. I gjennomgangen av kildematerialet er det viktig å påpeke at siden det er flere ulike fortellerstemmer i boken sin (noen kun viet et par avsnitt), er disse temaene de jeg mener dekker helheten av boken på en best mulig måte.

Militært perspektiv

I motsetning til Karl Holter er ikke Frode Halle særlig opptatt av andre sider av krigen enn beretningene om frontkjempernes slag, både i medgang og motgang. Helst med detaljerte beskrivelser av de militære kampene. Dette er særlig typisk for Halles egen skrivemåte, men også mange av hans bidragsytere i boken bruker god plass på dette heller enn andre sider ved krigen.

For eksempel når Halle skriver om Regiment Norge handler det mye om utstyr, militær organisering, stillinger, vaktlinjer, graving og lignende. Fra tiden i legionen ved Leningrad skriver han «[d]a infanteriet kom, støtte det på liten motstand. 8-10 pansere fulgte med, og

²¹⁴Halle, Frode. *Fra Finland til Kaukasus: Nordmenn på Østfronten 1941-1945. Litt av deres historie fortalt av dem selv.* (Oslo: Dreyers forlag. 1972), 5.

²¹⁵ Ibid, 5.

²¹⁶ Ibid, 81. «Eivind» er trolig identisk med Eivind Saxlund med mindre det var flere med samme navn fra Oslo som stred samtidig i samme enhet i Finland. Sammen med tre andre var Saxlund og Halle initiativtakere både bak veterangruppen «De gamle venner» og Hjelpeorganisasjonen av 1954 som var de første initiativene for å organisere tidligere frontkjempere. Se Sæther, *En av oss*, 303 og 306.

Legionens panservern var igjen til liten nytte.»²¹⁷ Informantene hans uttalte seg gjerne lignende, som for eksempel Olav som beretter om støtresetter, fronter, trommeild og innsatsordrer.²¹⁸

I slutten av kapittelet om Division Wiking står det om tiden ved Kalmykkesteppen nyttårsaften 1942 i nærheten av Stalingrad: «der ute fra steppen gikk russiske panserstyrker til angrep, fulgt av infanteri. I kikkerten så vi mange vinterkamouflerte T. 34 bevege seg stakkato innover mot landsbyhyttene. Ilden ble sterkere, knitringen av infanterivåpen hørtes mellom de skarpe knallene av pansergranater.»²¹⁹

Om retretten mot Narva skriver Halle følgende:

Russerne fulgte etter med en gang og overalt. Myldrende masser av infanteri i hvite forsvinningsdrakter. Møtte de motstand, var et overveldende artilleri på pletten. Over de primitive markveier, og hvor der bare var noe fast, åpen mark mellom de sumpige skogteigene, rullet de fram: panser, panser - lave, svartgrå T 34.²²⁰

Sammenligner man med Karl Holter var han mer interessert i å berette om samtalene han hadde med soldatene ved Leningradfronten, der han får frem motivene deres for å verve seg som frontkjempere. Kanskje har dette sammenheng med at Holter var krigsreporter, mens Halle hadde yrkesmilitær bakgrunn.

I stedet for å fokusere primært på de militære sidene ved tjenesten i Waffen-SS kunne Halle også skrevet mer om de krigsforbrytelser soldatene i Division Wiking og Regiment Norge var vitne til og trolig deltok i til tider, men disse spørsmålene blir underordnet de militære handlinger i boken. Gjennom denne måten å skildre historiene på unngår han en del temaer som trolig var ubehagelige for frontkjemperne, som for eksempel spørsmål om krigsforbrytelser. Dette blir tatt opp ved kun én anledning i forbindelse med første kapittel om Division Wiking der det fortelles om hvordan lokalbefolkningen gikk etter jøder som represalier og hevn for ugjerninger kommunister hadde begått i Ukraina. Jeg kommer nærmere inn på det i en egen del senere.

Det virker som om alle disse militære detaljene kommer på bekostning av soldatminner som de ikke ønsket å ytre seg om i ettertiden. Det står skrevet lite, eller nesten ingenting om vold

²¹⁷ Halle, *Fra Finland til Kaukasus*, 81.

²¹⁸ Ibid, s. 129.

²¹⁹ Halle, *Fra Finland til Kaukasus*, 35

²²⁰ Ibid, s. 149,

mot jøder og krigsfanger. Dette var også en del av krigen, og det er påfallende hvordan dette utelates i stor grad fra boken.

Mottakelsen av lokalbefolkningen

De norske frivillige var mange steder langs østfronten, fra Finland (Karelen) i nord ned til Svartehavet i sør. Mange av de frivillige ønsket å fortelle om hvordan lokalbefolkningen og landene var, samtidig som de berettet om mottakelsene de fikk nedover i Europa.

Tidlig i boken i første del om Division Wiking forteller Olaf fra Oslo litt fra områdene i Ukraina der de oppholdt seg. Under oppholdet i Lemberg (Lviv) ble han vitne til at de ble mottatt som befriere av Ukraina og Europa, samtidig som lokalbefolkningen – ukrainere som polakker – hadde sine private oppgjør med jødene, som Oslo-frontkjemperen kaller det. I følge Olaf jublet folk i gatene og pyntet med hjemmelagde hakekors når de inntok byene, og kvinnene bø på fløte og sukker. Det var kaos og lykkerus på en gang for dem. Olaf skriver:

Plutselig åpnet folkemassen seg. På begge sider sto gamle menn, kvinner og barn med stokker og jernstenger. Mellom dem ble mennesker drevet fram med skjellsord og slag, oppover mot citadellet som sto i brann [...] Det var jøder som skulle unngjelde, jeg vet ikke for hva. Hus ble kjetting og mennesker kastet ut av vinduene.²²¹

Infanteristen Martin, også tilhørende «Viking», beretter også om forholdet til lokalbefolkningen. Han skryter av at de var vennlige, hjelpsomme og hjalp til med logistikken.²²² De fleste som nevner lokalbefolkningen i de landene de oppholdt seg i var positive. Og de hjalp gjerne til på ulike måter. Noen unntak finnes likevel, for eksempel en frontkjemper i Regiment Norge som hevdet at mennene i på Balkan – «i disse land på grensen mellom Europa og Asia» - virker lurvete, ubarberte, «frynsete» i klesstilen og beholder helst hatten på. Mens kvinnen nede i Kroatia derimot var «minst like velskapt, like velstelt og omgjengelig som sine søstre i Vesteuropa».²²³

Ser man på de ulike kapitlene i boken var frontkjemperne opptatt av å skildre de samfunnene og menneskene de møtte. Det var viktig for dem å skildre mottakelsene de fikk på de ulike frontavsnittene, og det virker som om de i stor grad var takknemlige for den hjelpen de fikk, enten det var i form av mat eller arbeid.

Naturens rolle på østfronten

²²¹ Halle, *Fra Finland til Kaukasus*, 14-15,

²²² *Ibid*, 27.

²²³ *Ibid*, 115.

Bruken av naturen som språklige virkemidler går igjen i kildematerialet hele veien, og særlig der frontkjemperne får plass til å gi innsikt i soldathverdagen og gir krigen et ansikt. Ofte er det i forbindelser med vonde, kanskje traumatiserende minner, at naturen tas i bruk for å skildre hendelsene fra østfronten på en best mulig måte. Enten det gjaldt gode stunder med kameratskap og samhold, eller vonde stunder der værromslag og livsfarlig kulde kunne drepe, eller i de stunder deres kamerater ble drept og lemlestet. I de tilfeller virker det særlig som om de tyr til beskrivelser av naturen og forholdene rundt området for enklere å kunne sette ord på opplevelsene.

Her vil jeg si at mønsteret med bruk av naturen fortsetter fra 1950-tallet og den første memoarboken til Karl Holter. Bruken av naturen i språket er et veldig tydelig og karakteristisk trekk, som også brukes generelt blant frontkjempere ofte i skildringene fra for eksempel Karelen eller Ukraina. Der det enten skrives om hvordan soldatene ikke turte å sette seg eller sove i 35 minusgrader i frykt for å miste armer og ben i kulden, eller hvordan de ekstreme kontrastene mellom sommer og vinter gjorde seg gjeldende i Ukraina som ble til tørre sletter av støv uten vanntilgang i enkelte deler og perioder.

Også Frode Halle gjør seg nytte av naturforholdene når han først skildrer et sted. For eksempel fra hans tid i Regiment Norge ved Oranienbaum, Leningrad. Han skriver at «Oranienbaum-gryten var et merkelig fenomen. Et lite segment av kysten, som var blitt stående igjen da tyskerne stormet mot Leningrad sommeren 1941. Et sumpet, skogkledt stykke land, som til dels lå under rekkevidden av Kronstadts groveste skyts».²²⁴

Mange elementer i naturen brukes i beretningene fra østfronten, lignende det språket Halle selv brukte om Oranienbaum. For eksempel beskriver en kompanisjef i Den norske legion forholdene ved Leningrad slik:

Månen er i første kvarter og kveldene fine og lyse. Den blir aldri helt hvit som norske snemark, denne russiske steppen. Den evige vinden soper sneen vekk, den samler seg i fordypninger og i små skavler, mens gress og bukser og barsoppte forhøyninger står svart innimellom. Som et mønstret teppe ligger ingenmannsland i månelysset. De sparsomme rester av vårt piggråhinder bryter litt. Man aner silhuetter av storbyen, noen kilometer borte.²²⁵

I tillegg til disse ulike skildringene av landene i Øst-Europa og Finland beskrives også været nøye fordi det ga mange ekstreme utfordringer for soldatene og kulden kunne få fatale

²²⁴ Halle, *Fra Finland til Kaukasus*, s. 126.

²²⁵ *Ibid*, s. 96.

konsekvenser på østfronten – i verste fall våknet man ikke om morgenen etter å ha stått på vaktpost i over 35 minusgrader. Kampene i Finland er ikke særlig sammenlignbare med resten av østfronten, men når det gjelder klimaet fikk frontkjemperne i Karelen og Finland på noen av de tøffeste prøvene. Både for skjegerne rundt Leningrad og for «Vikingene» rundt Stalingrad var det iskalde været et tema, og for sistnevnte gruppe slet de sammen med tyskerne i sommeruniformer og måtte trampe hele natten for ikke å våkne opp dagen etter noen lemmer fattigere på kroppen.²²⁶

Kameratskap og døden

Samholdet mellom de norske frontkjemperne i de ulike militære enhetene var viktig, og kameratskapet manifesterte seg som oftest helt fram til døden. Kameratene og samholdet betydde alt, enten det var på julekvelder i titalls minusgrader i en skyttergrav, eller om det gjaldt sårede og drepte. De hadde et behov for å fortelle om de lyse stundene i fellesskapet blant andre likesinnede nordmenn i samme situasjon, men ikke minst hadde mange et behov for å berette om eller nevne deres falne kamerater på slagmarken så de ikke skal glemmes.

Kapittel to i boken handler om Den norske legion, og der forteller Halle om julaften 1942 der han sitter i bunkersen med en blanding av julestemning og det han beskriver som 40 krigstrette nordmenn. Nordmennene var slitne og leie, men stemningen var god i de primitive bunkersene i blandingen av lus, vann og møkk som rant inn. I anledning julen mottok de tobakk, sjokolade, kaker, vin og dram. Kvelden ble avsluttet med soldatsanger, norske sanger og julesanger.²²⁷

I frontkjempernes fortellinger var kameratskapet ofte uløselig knyttet til tap og død i strid mot «Ivan» som de kalte Den røde armé. I Regiment Norges kamper ved Narva beskriver frontkjemper Per hvordan «[s]ynet av falne kamerater gjør inntrykk på den mest forherdede frontsoldat. Stemningen var dyster. Bataljonen gikk i stilling foran landsbyen for resten av natten, og vi benyttet tiden til å begrave de falne». Per hadde fortid fra Division Wiking og hadde vært med bl.a. i Ukraina, så han hadde trolig opplevd det meste en norsk frontkjemper kunne av krig. I «Regimentet» var også bonden Odd fra Trøndelag som deltok i de hardeste kamper ved Narva, og for ham må det ha vært svært viktig å minnes de som ofret livet i kampen mot Sovjetunionen og Den røde armé. Han bruker mye plass på temaet i det han legger ut om en rekke soldater med fornavn, hvor de kom fra, og hvordan de brutalt ble drept i

²²⁶ Ibid, 33.

²²⁷ Halle, *Fra Finland til Kaukasus*, 91-92.

krigen, gjerne med karakteristikk som «den greie, flotte Oslogutten».²²⁸ Her knyttes kameratene til Odd i Regimentet eksplisitt til døden og offeret de ga for det de trodde på.

I kapittel 2 i gjennomgangen av Holters memoarbok kommer jeg innom en episode ved en kirkegård utenfor Krasnoje Selo, Leningrad. Holter blir der bedt om å holde en seremoni til ære for de falne nordmenn som skal begraves. Frode Halle var vitne til talen den nesten 60 år gamle krigskorrespondenten holdt. Også bataljonssjefen for legionen var der og beretter følgende om minneseremonien:

Vi æret dem før vi dro, med hele bataljonen oppstilt på kirkegården. Med blottede hoder hørte vi Karl Holter, bataljonens eldste, lese navnene på den som lå igjen, med rungende røst og med det grå håret flagrende i den sure marsvinden. Navn og hjemsted leste han, og det ble en tur rundt hele Norges vidstrakte land. Det kunne like godt vært meg som lå der under den frosne jorden, tenkte nok mange. Våre falne forplikter oss som drar hjem til å bli tro mot det vi kjempet for.²²⁹

Dette er kanskje det mest typiske trekket som går igjen i boken, nemlig kameratskapet. Sammen med det militærtekniske språket og skildringene av naturen er det dette som utgjør boken i sin helhet. Det skrives også litt om det noe lunkne forholdet til tyskerne og om såkalte volksdeutschen fra Romania og Ungarn, men det var først og fremst samholdet blant nordmenn som skildres. I stedet for å bruke mye plass på soldatenes idealisme brukte de heller minnet om falne nordmenn til å legitimere deres innsats på østfronten. De falt i kamp for saken de trodde på, og dette var for mange frontkjempere det viktigste å formidle videre når de i starten av 1970-tallet skulle få komme til med sine historier i denne boken.

Soldatholdning og motiver

En av dem som forteller mye fra Division Wiking er Arne. Ved Stalingrad gjør han seg noen tanker om rollen som soldat. Til tross for det han beskriver som forferdelige handlinger på steppene når kampene herjet som verst, så følte han ikke annet enn «en befriende glede, en ubarmhjertig skadefryd» over å se russerne bli knust. Han mener at den sjelstilstand han har fått som soldat ikke stemmer overens med hans egentlige natur. Hans skriver: «Jeg kommer alltid til å betrakte krigen som en fryktelig ulykke. Individet og dets ve og vel vil nok alltid være min første verdimåler. Jeg er ikke kommet hit for å bekjempe et folk, men et system, som mer enn noe annet i nyere historie har tråkket individet under en fot.»²³⁰ På tilbaketog ble han vitne til harde kamper, men kampånden var fortsatt der. Arne frydet seg over å se

²²⁸ Ibid, 158-159

²²⁹ Ibid, 96.

²³⁰ Halle, *Fra Finland til Kaukasus*, 36.

russerne bli enten jaget vekk eller ødelagt. Det ga i følge han en moralsk stimulans å se de bli knekt.²³¹ Når det er sagt hadde soldatene også andre sider ved seg selv som de kjente ekstra på i møte med sivile og lidende som ikke var i kamp. Sverre fra «Regimentet» skriver at:

En soldat er en soldat, han har sine våpen og sin oppgave. Når sivilisten kommer inn i bildet, blir alt meget mer komplisert. Mange var såret fordi de hadde ventet i lengste laget – i underlige kjøretøyer og ofte med barn på armen. De forlot hus og hjem og eiendom, flyktet fra front, voldtekt og grusomheter – ut på landeveien til sulten, utmattelsen og nøden. Midt oppe i dette gikk krigen videre.²³²

Frode Halle selv skriver litt om en soldats perspektiv når han tar for seg legionen og de nordmennene som ønsket å kjempe i Finland men havnet noe lenger sør, ved Leningradfronten. Under utdanningen av frontkjempere lå det store forventninger til det første møtet med østfronten. Bare begrepet «Fronten» hadde i følge han en nærmest magisk klang for de som ble utdannet som SS-soldater. På en hierarkisk måte så ungdommene opp til de eldre veteraner som hadde lang erfaring fra fronten, og de ønsket å måle sine krefter opp mot disse forbildene. Tankene spant i hodet på rekruttene om hvordan de kom til å klare seg ute i ilddåpen, og om de i det hele tatt kunne greie å måle seg med de eldre erfarne frontkarene som bar utmerkelser. Likevel kom nok marsjordren som en litt sjokkerende nyhet på de fleste når dagen var inne for å få prøve seg i den virkelige krigen.²³³

Her tegnes bildet av frontkjemperen som innser at han som soldat føler en slags moralsk tilfredsstillelse over å se fienden bli beseiret, men da begrunnet i at det var nødvendig for å kunne tilintetgjøre kommunismen. Dette var nok samtidig helt avgjørende for å holde oppe kampånden i de militære enhetene. Når det er sagt skiller de på strid i skyttergrav, soldater mot soldater, og sivilistene som ble uskyldige ofre midt oppe i krigshandlingene.

Det er de militære kamper, kameratskap, samt tap og offer som har stått i sentrum i *Fra Finland til Kaukasus*. Motiver kommer i størst grad frem i delene om Regimentet og kapittelet om skijegerne. Det er ikke de ulike bidragsyterne i boken som er særlig opptatt av dette, men det er noe Halle selv bruker tid på når han forklarer opprettelsen av de ulike militære enheter. Frontkjempernes motiver blir et poeng når han redegjør for forskjellene på Regiment Norge og Den norske legion. For legionærene var det viktigste for majoriteten å kjempe for sine brødre i Finland. Utover dette hadde de ikke særlig store planer i følge Halle.²³⁴ Regiment Norge derimot var et annerledes konsept. De tiltrakk seg en annen type frontkjempere med litt

²³¹ Ibid, 48.

²³² Ibid, 192.

²³³ Ibid, 68.

²³⁴ Halle, *Fra Finland til Kaukasus*, 63-65

andre motiver, nemlig den gruppen som ønsket en reorganisering og gjenoppbygging av den norske hæren. Dette ble nær sagt umulig i praksis i legionen siden der manglet norske befal med nok erfaring, slik at nordmennene som ønsket dette kunne verve seg til Division Nordland i Regiment Norge. Denne enheten minnet mer om Division Wiking og alt foregikk på tysk. Noe av hensikten var å blande nordmenn med erfarne tyskere slik at de kunne tilegne seg høy militær kompetanse fra gode offiserer med tilstrekkelig utdanning og erfaring.²³⁵

Halle skisserer et tydelig skille mellom disse to grupper frontkjemper med ulike motiver. De idealistiske sympatisørene med Finland kunne boltre seg i legionen, mens de som ønsket militær karriere og en fremtid i et nytt norsk forsvar kunne verve seg til Regiment Norge. Legionærene hadde ingen større interesse for dette, de ville bare bidra for et uavhengig Finland. Selv om legionærene ble sendt til kampene ved Krasnoje Selo, Leningrad var det en annen gruppe som fikk ønsket sitt oppfylt om å kjempe for og i Finland, nemlig skjjegeerne.

Kapittelet om skjjegeerne er det nest siste i boken og den siste gjennomgangen av de militære enheter. Skjjegeerne stred i Finland, og det oppstod et dilemma i 1944 når Finland gikk over til alliert side. Skulle da frontkjemperne som hadde vervet seg til kamp for broderfolket i Finland avslutte kampene og reise hjem til Norge? Ville disiplinen rakne? Tvert i mot, for frontkjemperne forble lojale til Waffen-SS og de oppgaver de hadde fått tildelt fra de tyske overordnede. Halle hevder at den psykologiske forklaring var lett å finne, og svaret lå i lojaliteten. Til tross for ønsket om et fritt Finland, og et fremtidig sterkt norsk forsvar i det nye Europa kommer man ikke utenom det faktum at de fleste hadde fronterfaring fra ulike frontavsnitt i Europa, og dermed ble de lojale mot oppgaven de hadde fått. Halle skriver: «[e]n frontveteran lar seg lite påvirke av politisk svada og uklare løfter. Han lærer å bygge på klar, hard virkelighet».²³⁶

Til syvende og sist var det antikommunismen frontkjemperne stod og falt på når de skulle fortsette kampen etter at Finland hadde kapitulert. Her forklarer Halle motivene de hadde for å fortsette å kjempe på tysk side selv etter at Finland hadde kapitulert og skiftet side:

Bolsjevismen måtte stanses, russerne måtte ikke seire i Europa. Han [frontkjemperen] hadde stått ansikt til ansikt med den noen år og hadde ikke behov for innviklede argumenter: dette forsto han selv. Forholdet til tyskerne var ofte mindre godt, og utsiktene etter krigen ikke helt klare. Det fikk så være, det ordnet seg nok på et vis. De problemer som ville melde seg, hvis vi skulle se russerne som seierherre

²³⁵ Ibid, 108 og 110.

²³⁶ Ibid, 256.

i hjertet va Europa, var så langt mer innviklede og forferdelige. Og skijegerne ble på sin post. Finnene fikk nå gjøre hva *de* ville.²³⁷

Halle ledet selv Skijegerbataljonen, det kan være grunnen til at temaet antikommunisme får plass der han kan bruke sin egen erfaring til å berette hvordan han oppfattet situasjonen. I de enheter han ikke deltok (Division Wiking) får antikommunisme knapt omtale overhodet. I en minnetale som er oppbevart hos Stiftelsen for Norsk Okkupasjonshistorie (SNO) forteller Lauritz Lofstad ved Halles bisettelse om hvordan han tok krigen og kampene innover seg når han i 1944 var hjemme på permisjon mens hans egen bataljon[Skijegerbataljonen] ble nedkjempet og utradert i slag mot russerne. Han hadde ønsket å være der når det foregikk for å kunne bidra og være en offiser som gikk først ut i krigen sammen med sine menn.²³⁸ Denne episoden og tiden rundt 1944 blir tatt opp i slutten av boken i delen om Skijegerbataljonen.

Fra Finland til Kaukasus: Kontekstualisering av funnene

I denne delen vil jeg sette de ulike hovedbudskapene fra boken opp mot forskningslitteraturen for å undersøke emnene nøyere og hvordan de henger sammen. Med hovedbudskapene mener jeg de kategoriene jeg har gått gjennom i de tidligere delene med romertall, altså militærhistorie, mottakelsen lokalt, naturens rolle, kameratskap/døden og soldatholdning/motiver. Disse hovedbudskapene har jeg valgt ut fra hvilke trekk som har vært mest karakteristiske for boken og de mest representative trekkene. Disse fellesnevnerne er de som er tydeligst og går igjen ofte i boken. Trekkene i boken er ikke motstridende og de fungerer heller samlende som hovedfortelling.

Når det gjelder det jeg kaller militært perspektiv (I) er det først og fremst språklige detaljer som militærtekniske begreper og uttrykk som gjør seg gjeldende. Det er gjennomgående typisk for store deler av boken, at den har en distanse til en del temaer som for eksempel krigsforbrytelser eller andre ubehageligheter – samtidig som militær fremgang og tilbaketog skildres på en nøktern og detaljert måte. Vektleggingen av de rent militære handlingene er noe som går igjen ofte i alle kapitlene, og det er noe både bidragsyterne og særlig Halle selv er opptatt av. Disse detaljene går såpass ofte igjen at de er viktige for fremstillingen. Dette gir seg uttrykk i alt fra militærtekniske ord og uttrykk til historier om bombing, trefninger, skyttergraver osv.

²³⁷ Ibid, 257.

²³⁸ Minnetale for Frode Halle av Lauritz Lofstad (SNO): <http://sno.no/files/documents/109334.pdf> .

Ivo de Figueiredo som har skrevet en artikkel som omhandler blant annet memoarbøkene, hevder at *Fra Finland til Kaukasus* er «uten tvil det verket skrevet av en deltaker som har størst verdi for forskningen». Konkret hvilken forskning Figueiredo sikter til er derimot mindre klart. Memoarbøkene som kom etter Halle sin kom først og fremst på 1980 og 90-tallet, men jeg vil hevde at han har et godt poeng i påstanden sin, nettopp fordi Halle beskriver kampene på de ulike frontavsnittene såpass detaljert som han gjør. Han skriver videre at boken «innehar den nøkternhet og detaljrikdom som gjerne preger den militære kronikøren.»²³⁹ Her støtter jeg de Figueiredo i den påstanden, fordi det han beskriver som militær kronikør er såpass gjennomgående. Soldathverdagen og skildringer av for eksempel en vanlig ukedag ved fronten, samt rutiner og tradisjoner, lot Halle bidragsyterne fortelle om.

I den nyeste forskningen om frontkjemperne støtter jeg Sørli sin påstand om at det store fokuset på det rent militære ved fronttjenesten kunne komme til å dekke over ubehagelige temaer som krigsforbrytelser. Halle velger å skrive om militær fremgang, infrastruktur o.l. på en forholdsvis nøytral måte, men det dreier seg kun om kamp mellom soldatene, Waffen-SS mot Den røde armé. Sørli skriver: «Når frontkjemperne etter krigen svært ofte har valgt å legge vekt på de militære aspektene ved sin krigsdeltagelse, kan ikke dette forstås som uttrykk for et rent ønske om å distansere seg fra nasjonalsosialismen og tåkelegge sin egen rolle i Hitler-Tysklands forbrytelser». Videre påpeker han at soldatene i Waffen-SS utviklet en sterk militær identitet som for eksempel kampånd og felleskap.²⁴⁰ Dette gjenspeiles i Halles memoarbok gjennom det militærtekniske språket og fokuset på militær fremgang og tilbaketrekninger. Dette viser at frontkjemperne denne perioden foretrakk å fremstille krigshandlingene gjennom et militært perspektiv fremfor noe annet.

Velkomsten nordmennene fikk (II) i de ulike frontavsnittene kan ses i sammenheng med krigsforbrytelser. I boken *Himmlers Norge* bekrefter Emberland og Kott at de norske frontkjemperne ble mottatt på en god måte av lokalbefolkningen som helter eller befriere. Her vises til kilder som rapporterer fra Ukraina om nasjonalistiske symboler og bannere med teksten «Heil Hitler». Nyere forskning viser at Division Wiking begikk systematisk drap på jøder i Ukraina i store mengder, og at nordmenn med stor sannsynlighet deltok i handlingene. Dette begrunnes i ulike typer kilder. Å finne noen innrømmelser hos frontkjemperne derimot om at de selv hadde deltatt i dette er vanskelig å finne, men de eksisterer. I *Himmlers Norge*

²³⁹ de Figueiredo, Ivo. <http://www.ivodefigueiredo.no/Artikler/Frontkjemper.htm> [Besøkt 13.11.2017].

²⁴⁰ Sørli, *Solkors eller hakekors*, s. 253.

forteller frontkjemperen «Olav» fra Vang i Hedmark at han har «vært med på å slakte jøder med bajonett i Lviv». ²⁴¹

Det var viktig for frontkjemperne å fortelle om velkomsten de fikk av lokalbefolkningen, helst kvinner – og at de ble mottatt som helter og frigjørere. Å berette om sivilbefolkningens adferd mot jøder og partisaner var derimot ikke noe de var særlig villige til å bruke tid på, med enkelte unntak i Ukraina. Litteraturen viser at noen innrømmelser var det i forhold til krigsforbrytelser, da helst fra anonyme kilder, men dette er ikke noe som kommer fram i kildematerialet mitt.

Det bildet som tegnes er at nordmennene i Division Wiking var passive tilskuere til volden og drapene som de lokale nasjonalistene utførte mot jødene. Dette stemmer godt over ens med det Emberland og Kott skriver om frontkjemperne i ettertid som ønsker å fremstå som passive iakttagere til krigsforbrytelsene i Ukraina – «hvis de da overhodet nevner pogromen». ²⁴². Det virker som om det var svært lite som hadde endret seg på disse rundt 30 årene – frontkjemperne ønsket helst å fokusere på alt annet ved krigen enn behandlingen av jøder og partisaner. Men noen unntak var det, og Halle nevner en slik situasjon én gang i kapittelet om Division Wiking der en frontkjemper blir vitne til at lokalbefolkningen mishandlet og drepte jøder som hevn for massakrer kommunistene hadde utført.

Viktigheten av naturen rundt frontkjemperne og hvordan de stadig bruker den for å beskrive forholdene på østfronten sier forskningslitteraturen ingenting om. Derimot sier den en hel del om kameratskap og minnet om falne kamerater på slagmarken.

I boken *En av oss* siterer Vegard Sæther en frontkjemper fra Buskerud («H. T» f. 1918) som hadde fortid fra Regiment Nordland og Division Wiking (1942), altså deltok han trolig i de hardeste slagene nordmennene var involvert i under krigsårene. Mannen fra Buskerud hadde følgende bemerkning om kameratskapet:

Vi er heldige på en måte, vi frontkjemperer, for vi har ikke bare hatt venner, men vi har hatt *kamerater*. Det er nemlig stor forskjell på det å være venn og kamerat. Kommer jeg til Tyskland har jeg frontkamerater. Vi er dus med en gang, og sånn er det i Norge også. Frontkjemperne måtte stole på hverandre og hjelpe hverandre gjennom et langt liv. ²⁴³

²⁴¹ Emberland og Kott, *Himmlers Norge*, s. 238.

²⁴² Ibid, 238.

²⁴³ Sæther, *En av oss*, 327.

Veteranen viser her hvor viktig kameratskapet var – ikke bare i skyttergravene og bunkerser på østfronten, men også gjennom mange utfordrende år i fredstid. Organiseringen av frontkjemperne i etterkrigstiden var omfattende og varte i over 50 år. Fra første halvdel av 1950-tallet organiserte Ole Kristian Brunæs veterantreff for tidligere såkalte «Wikinger». Det startet smått med de Brunæs delte rom med under SS-utdanningen i Graz, og siden utviklet det seg og ble en nasjonal og årlig begivenhet. Første arrangerte møtet holdt de i 1963 under navnet «Festkomiteen».²⁴⁴ Et helt sentralt element på disse møtene var å minnes de frontkjemperne som fortsatt lå i det som den gang var østfronten. Sæther kaller disse organisatorene og deltakerne for «våpenbrødre». En av disse forteller at han bare ønsket å kunne være med gamle kamerater, samt å minnes de frontkjemperne som stupte i kamp på slagmarken. Sæther skriver dette om treffene og minnestundene:

I perioden 1970-2007 ble det holdt årlige samlinger i et forsamlingslokale på Ekeberg i Oslo. Innenfor dette tidsrommet deltok frontkjemperne fra alle de norske enhetene, og frontkjemperne fra alle landsdeler var representert. Trolig hadde den faste, årlige samlingen betydning for trøndere og nordlendinger forteller alle om sosiale sammenkomster blant tidligere våpenbrødre i sine geografiske områder.²⁴⁵

Dette viser det sterke behovet som var det for å fortsette kameratskapet som de utviklet på østfronten – enten det nå var i de dype skoger i Karelen eller i kaotiske Lviv. Kameratskapet var noe av det aller viktigste for disse mennene, og det kollektivet minnet overfor de som ofret livet i kampene og aldri fikk en begravelse var en stor del av dette fellesskapet.

Altså ut i fra litteraturen organiserte frontkjemperne seg relativt tidlig, noen allerede på 1950-tallet da såkalte Wikinger gikk sammen for å minne om krigen. Litteraturen bekrefter hvor stor rolle kameratskapet spilte for de norske veteranene fra østfronten.

Når det gjelder soldatholdninger viser den nyeste forskningen av Sigurd Sørli at frontkjemperne først og fremst identifiserte seg med militære normer heller enn Hitler og nasjonalsosialismen. Det var den militære linjen og normen som var det viktige, noe som gjenspeiles i stor grad i *Fra Finland til Kaukasus*. Sørli skriver: «Blant de verdiene som sto sentralt i dette verdisystemet [Waffen-SS], var militær kompetanse, mandighet, ære, hardhet, kampånd, tapperhet, innsatsvilje, pliktoppfyllelse, lydighet og fellesskapsånd».²⁴⁶ Når det gjelder soldatholdningen fantes også her ulikheter mellom de militære enhetene.

Nordmennene i Division Wiking anså seg selv gjerne som elitesoldater, mens nordmennene

²⁴⁴ Sæther, *En av oss*, 319.

²⁴⁵ Ibid, 321.

²⁴⁶ Sørli, *Solkors eller hakekors*, 253.

som kjempet i Den norske legion av en del ble ansett som mindre dyktige eller «annenrangs soldater» som Sørliie skriver.²⁴⁷

Denne informasjonen fra Sørliie viser viktigheten av soldatidealet – i likhet med utsagnene i memoarboken. De fremstilte seg som tapre soldater som kjempet for en god sak – der først og fremst Waffen-SS idealene ble trukket fram som positive egenskaper, mens andre ting kom i bakgrunnen. Disse egenskapene soldatene i Waffen-SS avdelingene strebet etter kom ofte til syne i Halles bok, og under soldatidealet var det først og fremst kampånd og taperhet som viste seg.

Hva frontkjempernes motiver angår var de hovedsakelig idealistiske, og de aller fleste ønsket å stoppe kommunismen («bolsjevismen»). I tillegg var målet å hjelpe broderfolket i Finland, samt å gjenreise Norge slik at landet hadde en sikker fremtid i møte. Samtidig var dette elementer i en kompleks blanding av motiver. Sørliie skriver at de «må ses som elementer i et større, nasjonalsosialistisk handlingskompleks».²⁴⁸ De var hardbarkede antikommunister, men samtidig en del av den nasjonalsosialistiske ideologien.

Sammenfatning

Språket er på den ene siden preget av en militær sjargong med fokus på presisjon, nøkternhet og detaljer. Dette er Frode Halles skrivemåte, og det var ofte lite rom for følelser, refleksjoner og tanker i kapitlene, og store deler av innholdet preges av den militære normen som overordnet, kort og presis. Når det er sagt kommer dette frem når språkbruken endres, og når fortellerstemmene bruker naturen som språklig virkemiddel for å formidle hendelsene ved østfronten. De skildrer alt fra vær, vind, kuldegrader, frost, brennende varme, sol og støvlagte stepper. Samtidig var det vanlig at de beskrev forholdene rundt de ulike frontavsnittene når noe negative eller tragiske skjebner beskrives. Dette gjelder i like stor grad for skijegerne som knapt så annet enn de øde dype skoger enn natur, som for de som var gjennom store europeiske byer på kontinentet. Mange av dem sammenlignet naturen og dro paralleller til Norge, og tidvis hjemstedet de kom fra. Disse eksemplene på naturskildringer bygger opp om en felles grunnfortelling, men med en annen type virkemiddel enn det vanlige.

Etter å ha gått gjennom de elementene som er typiske for *Fra Finland til Kaukasus* er det rimelig å fastslå at hovedfortellingen er den samme som resten av kildematerialet, og den går

²⁴⁷ Ibid, 256.

²⁴⁸ Sørliie, *Solkors eller hakekors*, 128.

inn i grunnfortellingen. Det som særlig utmerker seg her er at de ofte beskriver naturen rundt seg og områdene de oppholdt seg i detaljert. Særlig i de tilfeller det var vanskelige eller traumatiske ting som skulle presenteres valgte de å ta naturen til hjelp. Totalt sett er det fortsatt kameratskapet som er kjernen i boken – og viktigheten av å videreformidle minnet om de falne frontkjemperne som ble liggende igjen på slagmarken. Det virker som om de hadde en pliktfølelse som sa at det var helt nødvendig å få med når de skulle fortelle sine historier. Teksten er helt klart skrevet ut fra et militært perspektiv der hovedvekten ligger på militær fremgang og tilbakeslag, noe som ikke er så merkelig med tanke på at forfatteren hadde yrkesmilitær bakgrunn og hadde ledererfaring som offiser fra østfronten. Boken er ikke preget av mange utelatelser grovt sett ser man på hovedfunnene, men det er enkelte emner som knapt eller i liten grad blir berørt. For eksempel folkemord, som kun tas opp ved én anledning i kapitlet om Division Wiking i Ukraina. Andre temaer forfatteren kunne brukt langt større plass på var frontkjempernes motiver, men som han selv presiserer i innledningen skulle dette verket ta for seg de militære enhetenes historie – utfyllt med en del individuelle beretninger fra informantene hans, for og levendegjøre fortellingene og føre historien ned på individnivå. Likevel er det påfallende hvordan motivene kommer såpass klart frem i boken til tross for at den ikke er ment å handle om det. Innledningsvis før første kapittel skriver Halle at boken var ment som en nøktern bok som skal fortelle militærhistorien til de ulike enhetene, men det er samtidig påfallende interessant og se hvor mye annet boken enn det Halle selv presenterer innledningsvis. Boken var absolutt pakket inn i et militært språk, men den handlet samtidig om så mye mer som analysen min viser.

Konklusjon

Dette kapitlet har blitt preget av få innlegg i *Folk og Land*, men mye stoff hentet fra Halle sin memoarbok. Her har vært begrenset relevante artikler å hente fra *Folk og Land*, men samtidig mener jeg at det fungerer fint fordi det er viktig å bruke en del plass på memoarlitteraturen når det kun er to av de i oppgaven min.

De store fellesnevnerne som går igjen denne er anonymitet, motiver, militærhistorie, naturens rolle som språklig virkemiddel, minnet om de falne/døden og kameratskapet. Det er disse temaene som vektlegges i kildematerialet. Alle disse elementene henger sammen på ulike måter, og de skriver ofte om kameratskap, døden og motiver i samme setning. På den måten var det mulig å vise verden hva de kjempet for og trodde på.

Ønsket om å kunne skrive innlegg anonymt stod like sterkt som tidligere og er i liten eller ingen grad noe tema i avisen denne perioden. Tekstene er skrevet ut fra ulike perspektiver, men de fleste representerer en soldatholdning og skriver først og fremst som tidligere soldater uten å presentere noen form for ideologisk tilhørighet. Hos Halle er denne representert ved et militærhistorisk uttrykk.

Når det gjelder hva de har valgt å ta med i tekstene sine så er det helt sikkert at de har hatt et ønske om å vise sin respekt for de falne frontkjempere som ble igjen på dødsmerkene i Karelen der den ene skribenten oppholdt seg som 15-åring – eller andre steder på østfronten.

Folk og Land 1975-79: antikommunisme og kameratskap

Innledning

I dette kapittelet vil jeg ta for meg frontkjempernes selvframstilling andre halvdel av 1970-tallet. Jeg vil fortsette med samme fremgangsmåte der tekstene presenteres, analyseres og kontekstualiseres.

Til slutt har jeg satt opp et underkapittel som tar for seg selvframstillingen tematisk i sin helhet og som svarer på hvilke hovedbudskap frontkjemperne presenterte i perioden 1975-1979. Grunnen til at jeg har med antikommunisme og kameratskap i tittelen er at disse kategoriene kommer til å få en helt sentral rolle siste halvdel av 1970-tallet som jeg kommer tilbake til senere i kapittelet.

Når det gjelder tidsavgrensning har jeg valgt å fortsette fra forrige kapittel – 1975, og avslutte undersøkelsene mine i 1979. Dette begrunner jeg med at endringene i *Folk og Land* stopper opp og ebber ut, det dagsaktuelle og politiske innholdet i artiklene stagnerer fordi avisen opphørte som aksjeselskap og INO overtok driften i 1979. Deretter fungerte avisen som et rent meldingsblad for INO.²⁴⁹ Ellingsen skriver om denne perioden at:

Etter 1979 ble avisen mindre dagsaktuell. Helt frem til avisen ble lagt ned i 2003 skulle innholdet deretter med noen unntak hovedsakelig være tilbakeskuende og innadvendt. Det var Quislings liv og ideer, okkupasjonshistorien og landssvikoppgjøret som sto i fokus. Dagsaktuelle politiske saker kom i bakgrunnen. Aktiviteten i den drøye tre år lange perioden mellom redaksjonsskiftet i 1975 og INOs

²⁴⁹ Ellingsen, «*Folk og Land – Kor går du no?*», 4.

overtakelse i 1979 representerte dermed på mange måter et unntak i avisens historie etter 1975. *Folk og Land* bar preg av å være mer frittalende, samfunnskritisk og dagsaktuell i denne perioden enn i årene som fulgte.²⁵⁰

I tillegg til dette ble det også hevdet at en rekke innlegg som avisen fikk tilsendt ble sensurert fordi de ikke stemte over ens med redaksjonens overbevisning. Det var Asbjørn Bru (redaktør 1978-1979) som påstod dette, og han fikk ikke medhold til å trykke en stor del av det innsendte stoffet fordi de ikke var NS-vennlige.²⁵¹ På denne måten kan man si at avisen fra denne perioden ble ensrettet, monoton og ikke ga plass til de debattene som tidligere hadde forekommet i avisen. Anonymitet var et tema denne perioden og det vil bli gjennomgått senere i kapittelet. Fram til 1979 foregikk en friere debatt i avisen siden den ikke hadde gått over til å bli INO sitt offisielle meldingsblad før den tid.

I gjennomgangen av mitt kildemateriale er det i *Folk og Land* nettopp årene 1975-1979 der frontkjemperne er mest aktive på 1970-tallet – og flere av innleggene gjenspeiler en debatt der de kunne diskutere ting og har uenigheter seg i mellom. Hvorvidt samtlige sympatiserte med NS går likevel ikke frem av kildematerialet fordi de ikke skriver eksplisitt om dette. Men denne perioden skrev de til et mangfoldig publikum innenfor miljøet gjennom avisen.

I dette siste kapittelet er det 15 enkeltnumre av *Folk og Land* som er kildegrunnlaget her, men når det er sagt finnes det flere eksemplere på der man finner flere ulike frontkjempertekster i en og samme avis.

1975-1979: Økt engasjement

Som jeg var inne på i underkapitlet mitt om kilder innledningsvis i masteroppgaven så oppstod det en konflikt i *Folk og Land* som førte til at den yngste og eldste generasjonen nasjonalsosialister brød med INO-tilhengerne og den såkalte frontkjempergenerasjonen. Det var flere grunner til dette, men de viktigste årsakene var at frontkjempergenerasjonen ikke likte fremgangsmåten til ungdommene og mente at avisen ble alt for politisk og fortysket gjennom deres arbeider. Derfor ble avisen omorganisert i 1975, og de mest radikale og dagsaktuelle sakene. Dette skiftet var ikke noe stort tema blant frontkjemperne, men siden det er såpass relevant med tanke på kildene mine (Ellingsen/Hårseth) så vil jeg likevel vise hvordan to frontkjemperer reagerer på omorganiseringen av avisen når de sender inn leserinnlegg til innsenderspalten som heter «Fra brevbunken» i 1976. Dette var de eneste

²⁵⁰ Ibid, 34.

²⁵¹ Ibid, 39.

frontkjemperne som uttalte seg om redaksjonelle forhold denne perioden. De viser at der var uenigheter og at avisen trykte innlegg fra begge sider i 1976. Den ene skribenten er fra Oppland og skriver: «La mitt nyttårsønske være en skare med nye abonnenter til bladet, som har fått den absolutt nødvendige ansiktsløftning. Den nye redaksjonelle linje var oppmuntrende.» Signert *NSUF'er og frontkjemper*.²⁵²

Denne holdningen til avisens endringer representerer trolig frontkjempergenerasjonen, INO og Bjørn Østrings meningsfeller.

Men blant tilhengerne av en mer politisk og radikal linje i avisen fantes også frontkjemper. En av disse var trolig frontkjemperen fra Hedmark skriver hva han syns om den nye redaksjonelle linje, Han setter seg i alle fall tydelig i opposisjon til frontkjempergenerasjonen og INO sin reorganisering av avisen og påpeker eksplisitt at dagsaktuelt og fremtidsrettet innhold var en «friskhet» for avisen. Slik ser bidraget ut i sin helhet:

HEDMARK

Under den nå fratrådte redaksjon syntes stoffet aktuelt og fremtidsrettet – selv om tonen var noe ungdommelig. Denne «friskheten» er helt borte – derimot skjønner jeg at Jerusalems klagemur for «ex-nazister» nå er etablert, i Folk og Land. – Da jeg, og kanskje mange med meg av tidl. NSUF-medlemmer og frontkjemper, har god samvittighet mh.t. vår holdning under krigen, føler jeg heller ikke i dag noe behov for å «bli oppreist» ved grublingen a la INO, bl.a. i Folk og Land.

Overensstemmende hermed sier jeg derfor opp mitt abonnement i påvente av en ev. ny redaksjon.

Frontkjemper

Skribenten fra Hedmark vedgår at avisen fremsto som nokså ungdommelig tidligere, men den var i det minste dagsaktuell og publiserte nyheter utover alt skriveriet om rettsoppgjøret. Det var fremtidsrettet arbeid han forventet, ikke den tilbakeskuende profilen til INO.

Poenget mitt med disse to eksemplene fra «Brevbunken» i 1976 er å vise hvilke ulike måter og uttrykksformer frontkjemperne reagerte med på redaksjonsskiftet. Sett bort fra disse to artiklene er ikke redaksjonsskiftet noe tema i kildematerialet andre halvdel av 1970-tallet.

1975-1979: Frontkjempergenerasjonen overtar avisen

Før jeg går helt konkret inn og drøfter kildematerialet og funnene mine opp mot litteraturen vil jeg ta for meg hvordan situasjonen var i avisen rundt 1975 og de interessegruppene som

²⁵² *Folk og Land*, 1976, nr. 4, 6.

preget *Folk og Land* denne perioden. Dette for å gi et bedre innblikk i hvordan avisen fungerte og utviklet seg på denne tiden, og hvilken rolle frontkjemperne hadde i avisen.

Det utviklet seg til en splid innad i avisen utover 1970-tallet før det eskalerte med et omfattende redaksjonsskifte (den såkalte «palassrevolusjonen»²⁵³) i 1975 der avisen ble fullstendig omorganisert og endret på av et par innflytelsesrike tidligere NS-medlemmer og frontkjemper. Rundt 1975 foregikk det en kamp internt i avisen og på hovedkontoret på Enerhaugen i Oslo. I denne perioden var det radikale nasjonalsosialister fra den yngste generasjonen født etter krigen som i stor grad preget innholdet i *Folk og Land*. Disse ungdommene som hentet mye av ideologien sin fra NSDAP og ikke fra NS, fikk støtte av enkelte sentrale personer fra den eldre generasjonen av tidligere NS-medlemmer, som for eksempel Odd Melsom.

Det store spørsmålet i avisen på denne tiden var: skulle avisen være slik ungdommene («den politiske fløy») ønsket det, en fremtidsrettet og politisk avis som arbeidet for et nasjonalsosialistisk samfunn? Eller skulle *Folk og Land* tilbake til utgangspunktet og være et forum for historisk rehabilitering slik at de kunne renavaskes og gjøre bot på landssvikerstempelen, slik INO-tilhengerne og frontkjempergenerasjonen ønsket? Nettopp dette preger avisen denne perioden, og Ellingsen skriver: «Spenningen mellom ønsket om å oppnå historisk rehabilitering, og miljøets politiske meningsytringer, går som en rød tråd gjennom hele perioden. Helt overordnet kan en derfor hevde at denne spenningen er det definerende element i miljøet rundt *Folk og Land* mellom 1975 og 1986».²⁵⁴

For ordens skyld kan det nevnes at ut fra litteraturen finnes det tre ulike generasjoner som var involvert i avisen denne perioden. Det var de eldste født rundt århundreskiftet, som for eksempel Odd Melsom (f. 1900) og Trygve Engen (f. 1906). Så var det den såkalte NSUF/frontkjempergenerasjonen som ofte var født på 1920 og 30-tallet. Og det var den nye generasjonen nasjonalsosialister som ikke hadde opplevd krigen og som gjerne var født på 50-tallet.

Det som skjedde i 1975 ved redaksjonsskiftet og omleggingen av *Folk og Land* var i følge de radikale ungdommene i avisen at de eldre NS-medlemmene gikk bort, noe som igjen førte til stadig lavere inntektsgrunnlag. Derfor måtte de gjøre grep, og fronte avisen som en

²⁵³ Også referert til som «Palassrevolusjonen» av den radikale/politiske fløyen i avisen, som for eksempel Odd Melsom, tidl. Redaktør i avisen. Hårseth, *Folk og Land 1967-75*, 78.

²⁵⁴ Ellingsen, «*Folk og Land – kor går du no?*», 116

dagsaktuell og politisk avis for å kunne selge bedre og nå et større publikum. Versjonen til den såkalte frontkjempergenerasjonen var en annen, den gikk ut på at de tradisjonelt store bidragsyterne til avisen sa opp abonnementene sine på grunn av det radikale og politiske innholdet som ungdommene fylte avisen med. Derfor uteble inntektene. Det var i denne situasjonen Bjørn Østring, og hans meningsfeller fra frontkjempergenerasjonen tok tak og reorganiserte avisen i stor grad med en utskiftning av redaksjonen. Etter denne endringen i 1975 ble avisen en månedsavis med ulønnet redaksjonsarbeid, i motsetning til tidligere.²⁵⁵ En av de ideologiske faktorene Hårseth trekker fram som årsaken til redaksjonsskiftet dette året er det faktum at den radikale fløyen med ungdommer fortysket avisen, noe som stod i sterk kontrast til den NS-nasjonalismen Bjørn Østring og frontkjempergenerasjonen representerte.²⁵⁶

Ellingsen har beskrevet de ulike fraksjonene i avisen som «den politiske fløyen» representert av de radikale ungdommene og den eldre garde som støttet politisk kamp i avisen, mens Østring og den såkalte frontkjempergenerasjonen tilhørte «den moderate fløyen» som ønsket nedtoning av det politiske stoffet, og en tilbakeskuende profil slik avisen opprinnelig var ment.²⁵⁷

Etter at frontkjempergenerasjonen og tidligere NSUF-medlemmene overtok kontrollen av avisen i 1975 la de seg på en mellomlinje når det gjaldt det politiske innholdet, som en form for kompromiss mellom de to gruppene. Fra 1975 skulle det dagsaktuelle og politiske stoffet være slik det hadde vært før den yngre generasjonen kom til i 1967. Altså skulle den gjenspeile avisens profil fram til 1967. Til tross for dette ble det trykt mindre og mindre politisk og dagsaktuelle saker i andre halvdel av 1970-tallet, og da særlig etter at INO overtok ansvaret for utgivelsene av *Folk og Land* i 1979.²⁵⁸ Dermed kan man si at frontkjemperne som gruppe innad i miljøet av tidligere NS-medlemmer hadde stor makt og innflytelse andre halvdel av 1970-tallet. Ikke alle støttet den nye linjen, og det kom også til uttrykk i tiden like etter redaksjonsskiftet fra enkelte frontkjemperne, noe jeg kommer tilbake til senere i kapitlet.

Et gjennomgående problem denne perioden, også for frontkjemperne, var at de tidligere NS-medlemmene ble stemplet i mediene for negative episoder den yngre generasjonen stod bak,

²⁵⁵ Ibid, 85.

²⁵⁶ Ibid, 91.

²⁵⁷ Ibid, 34.

²⁵⁸ Hårseth, *Folk og Land 1967-75*, 33.

gjerninger i form av kontroversielle utsagn eller voldelige hendelser. Et godt eksempel på ideologiske ulikheter er rasebiologi og betydningen av rasefellesskapet. Her så de radikale ungdommene opp til tyskvennlige og radikale folk som Hans F. K. Günther.²⁵⁹ Han utga publikasjoner som tok opp rasespørsmål som ble svært populære i mellomkrigstiden. I følge Emberland fikk han også «en halvoffisiell status som nazismens raseteoretiker da han av den nazistiske delstatsministeren i Thüringen ble utnevnt til professor i rasevitenskap ved universitetet i Jena.»²⁶⁰ Ellingsen skriver at de trolig fikk støtte fra et mindretall med bakgrunn i Waffen-SS, men at de fleste som var lojale til NS ikke fulgte denne linjen.²⁶¹

Om frontkjempernes forhold til raseproblematikk i *Folk og Land* skriver Ellingsen:

Som vi skal se senere i oppgaven skulle for eksempel én fløy i miljøet savne avisen slik den fremsto under nynazistenes ledelse. Flere i miljøet hadde også vært frivillige i Waffen-SS. Der ble de eksponert for, og opplært i, en ideologi som var tuftet på raselære og troen på den nordiske rases overlegenhet.²⁶²

Disse personene med bakgrunn i Waffen-SS som støttet en radikal nasjonalsosialisme og en vis med politisk profil er ikke til stede i kildematerialet mitt sett bort fra frontkjemperen fra Hedmark som hevder i «Brevbunken» i 1976 at avisen hadde blitt tilholds plass for såkalte ex-nazister og primært et forum for klaging. Dette står i kontrast til det kildematerialet mitt viser, og det var ikke slike ting frontkjempergenerasjonen og INO-medlemmene tok opp i avisen. Dette

Analyse: funnene i Folk og Land 1975-1979

Dette er den tematiske inndelingen jeg har gjort av funnene når jeg har undersøkt kildematerialet fra denne perioden: **(I)** militært perspektiv, **(II)** offerrollen, **(III)** anonymitet, **(IV)** antikommunisme og **(V)** kameratskap.

Det ble ikke skrevet noen memoarbøker i denne perioden, derfor er alt kildematerialet hentet fra *Folk og Land*.

Anonymitet

²⁵⁹ Ellingsen, «*Folk og Land, kor går du no?*», 20.

²⁶⁰ Emberland og Kott, *Himmlers Norge*, 59.

²⁶¹ Ellingsen, «*Folk og Land, kor går du no?*», 20.

²⁶² Ibid, 20.

Denne første delen tar for seg frontkjempernes forhold til anonymitet. Den store majoriteten av dem hadde jo valgt å være anonyme helt siden frontkjemperannonsene kom ut, men det var først i denne perioden at det ble et større tema og en debatt som engasjerte flere skribenter i avisen. Debatten som kom oppstod i 1976-1977, og ble preget av Svein Halse som representerte noen få personer som stod offentlig fram som frontkjemperer – mens motparten skrev anonymt og argumenterte for fortsatt praksis av dette.

Andre frontkjemperer som engasjerte seg i *Folk og Land* og i disse kretsene i full åpenhet var for eksempel Frode Halle eller Eivind Saxlund. Altså personer som gjerne var aktive i etterkrigstiden med organiseringen av frontkjemperne på ulike måter, enten det gjaldt veterantreff, hjelpearbeid for krigsinvalid, etterlysninger, o.l.

Debatten som dukket opp som utviklet seg til å handle om anonymitet handlet i utgangspunktet om frontkjemperer og ryktene om dødsstraff i 1945.²⁶³

I første nummer av *Folk og Land* fra 1976 svarer Svein Halse på en artikkel rettet mot ham der temaet var hvorvidt ledende NS-personer i fangeleiren Vollan i 1945 mente at frontkjemperne kom til å få dødsstraff eller ei.

Halse svarer på tiltale og lar seg tydeligvis provosere av innsenderen som har signert innlegget med «Frontkjemper, Oslo». I sitt tilsvarende svar skriver han at de kommer generelt ingen vei med sine innlegg og beretninger med lukket visir – altså som anonyme.²⁶⁴ Frontkjemperen fra Oslo svarer i nesten nummer under overskriften «Forsiktig med det åpne visir» at det ikke var uproblematisk å stå fram offentlig slik Halse gjorde. Som eksempel trekker han fram hvordan frontkjemperetreff måtte avlyses fordi de ikke kunne garantere for sikkerheten da hundrevis av «røde marxister» stod klare for å knuse sammenkomsten. I slutten av innlegget oppfordrer han både Halse og leserne til å lukke visiret.²⁶⁵

Denne debatten kulminerte i et leserinnlegg av Svein Halse der han går kraftig til angrep på de anonyme frontkjemperne. Han spør retorisk om ikke det er på tide at frontkjemperne etter 33 år vil «komme fram fra sine skjul?». Videre hevder han at om de ikke kan stå for det de skriver og ta konsekvensene av det, bør de heller tie. I følge Halse og hans egen omgangskrets

²⁶³ Debatten gikk ut på at en frontkjemper hevdet han hørte at noen ledende NS-folk i fangeleir på Vollan i 1945 hevdet at de dømte som hadde bar våpen nok måtte regne med dødsstraff. Dette ble misforstått av andre frontkjemperer i retning av at disse gikk gode for dødsdom over frontkjemperne. Debatten snur fort i det Svein Halse ber de involverte «ta opp visiret» og signere innleggene med fullt navn. Den opprinnelige debatten i starten handlet mest om hva eldre ledende NS-folk sa i fangenskap i 1945 om frontkjempernes situasjon.

²⁶⁴ Halse, «Ikke alle men noen av våre ledere unnsa oss», *Folk og Land*, 1977, nr. 1, 5.

²⁶⁵ «Vær forsiktig med det åpne visir», *Folk og Land*, 1977, nr. 2, 6.

var det vanskelig å ta avisen seriøst så lenge denne anonymiseringen av frontkjemperne opprettholdes. Om de derimot ville signert leserinnleggene og gjort seg til kjenne ville de bli tatt seriøst og alvorlig. Han avslutter slik:

Til og med innlegg under fullt navn blir imøtegått anonymt med f. eks. «gammel venn», «fhv. Frontkjemper» etc. Forhenværende Frontkjemper?! Som om man helt har sluttet å være Frontkjemper! Den dagen jeg ikke lenger er Frontkjemper er jeg død. *Helt død*. Nazist? Javel. Så lenge motstanderne påstår det, er jeg det også. Men landssviker IKKE FANDEN!
For øvrig har jeg ingen anonyme venner. Hverken fra Vollan, Innherrad Fangeleir eller Gulskogen. Skal vi nå frem nytter det ikke å opptre anonymt. Folk bør få vite hvem de har å gjøre med. Dermed vil troverdigheten øke og det betraktelig.²⁶⁶

I kildematerialet mitt blir innleggene underskrevet med titler som helst peker mot militær grad eller geografisk sted. Noen eksempler er: «Legionær»²⁶⁷, «Fylkingfører EK II»²⁶⁸ eller «Korrespondent, Østfold».²⁶⁹ Bruk av kun fornavn forekommer også, som i innlegget til «Oscar»²⁷⁰ fra 1976. Sett bort i fra disse variantene er det også slik som Halse skriver at de fleste foretrakk og underskrive kun med «Frontkjemper», eventuelt supplert med geografisk område. Nærere bånd kan også gi seg uttrykk ved enkelte innleggs signaturer, som en cellekamerat av Halse som svarer på innlegget hans og mimrer om tiden ved Vollan i 1945. Vedkommende signerer innlegget med «*En venn*».²⁷¹

Bruken av både fornavn og etternavn forekommer sjelden, og Halse er en av få som følger den tradisjonen. Andre denne perioden som gjør det er Ole Darbu, Willy Blach og Per Trønder.²⁷² Selv om innlegg ble signert med fullt navn kunne det ofte i *Folk og Land* dreie seg om pseudonymer – skrevet av folk som utga seg for å være virkelige.

Offerrollen

I kildematerialet skriver frontkjemperne på en måte som gjør at de kan høste sympati fra leseren – altså historier om de negative sidene som frontkjemper, enten i strid eller i fredstid. I

²⁶⁶ Halse, «Tre nye innlegg om «NS-folks taushet»», *Folk og Land*, 1978, nr. 4, 5.

²⁶⁷ «Jeg er frontkjemper og stolt av det», *Folk og Land*, 1975, nr. 13, 6

²⁶⁸ «Det var farlig å være potetskreller på Østfronten», *Folk og Land*, 1979, nr. 1, 4.

²⁶⁹ «Norsk legionær har russisk krigsfange i kjelleren!», *Folk og Land*, 1977, nr. 2, 8.

²⁷⁰ «EN APPELL til NSUF- og frontkjempergenerasjonen», *Folk og Land*, 1976, nr. 9, 3.

²⁷¹ «La oss ikke glemme hovedgrunnen til at vi meldte oss til fronten», *Folk og Land*, 1977, nr. 3, 6.

²⁷² «Åndelig forsøpling er den verste», Trønder, *Folk og Land*, 1977, nr. 1, 4.

disse tilfellene fremstår frontkjemperne som ofre for krigen og særlig rettsoppgjøret i etterkant.

En av de mer aktive frontkjemperne som skrev i avisen kom fra Buskerud, og i 1976 forfattet han innlegget «Sutring og selvmedlidenhet». Dette innlegget kom som en motreaksjon på et annet leserinnlegg skrevet august samme år av pseudonymet «A. T., Akershus». Mannen fra Akershus klaget på *Folk og Lands* «forferdelige linje og at bladet stinker av sutring og selvmedlidenhet».²⁷³ Frontkjemperen fra Buskerud hevder at de som ikke forstår frontkjempernes klager trolig aldri har fått den samme vilkårlige behandling som tusenvis fikk «da freden brøt løs». Han hevder at den såkalte sutringen fra frontkjemperne var høyst berettiget og helt riktig ut fra behandlingen de fikk etter okkupasjonen. Selv var han legionær på østfronten, og han beretter at sønnen i 1942 gjorde tjeneste i første politikompani som 18-åring. Dit kom han for å avløse faren (skribenten) slik at han kunne reise hjem til sin kone og 14 år gamle datter i Norge «som den gang ikke hadde det så bra.» Dimittert ble han ikke, og kom tilbake til hjemlandet først i 1943. Et år senere kom han seg nok en gang tilbake til Norge – da for å «redde mine foreldres hus» som han skriver. Videre kommer det fram hans farefulle ferd fra Frankrike til Finland der han ble utsatt for torpederingsforsøk, samt at han ble arrestert og satt i fengsel. Sønnen ble dømt til ti års soning i fengsel i utgangspunktet før den ble satt ned av domstolen til 7 år, så endelig til 4 ½ år. Dette uten at sønnen hadde bedt om det.²⁷⁴ På denne måten mener skribenten at de straffene som ble utmålt var helt vilkårlige.

Til slutt svarer han skribenten fra Akershus med: «[n]år man blir fengslet i årevis for å ha gjort hva man anså som sin forbannede plikt, må A. T. ha oss unnskyldt at vi ikke glemmer det i første taket. Han får heller kalle det sutring og selvmedlidenhet, men vi akter å fortsette kampen mot uretten så lenge det er pust i oss».²⁷⁵

Frontkjemperen Willy Blach skriver i 1977 teksten «Frontkjemperne og okkupasjonens siste dager» som en korreksjon til et innlegg tidligere skrevet av Leiv Storhaug der vedkommende hevder at Terboven ville kjempe videre etter kapitulasjonen i 1945. Blach var en del av skijegerbataljonen og skriver om hvordan de påsken 1945 var i såkalte alarmtjeneste i Oslomarka og full kampberedskap. De søkte etter hjemmefrontmedlemmer, men Blach presiserer at de skulle tas på fredelig vis. Freden nærmet seg, og han argumenterer for at frontkjemperne ønsket en så myk avslutning som mulig på okkupasjonen. På et tidspunkt

²⁷³ «Sutring og selvmedlidenhet», *Folk og Land*, 1976, nr. 11, 6.

²⁷⁴ *Ibid*, 6.

²⁷⁵ *Ibid*, 6.

skulle de få utdelt nye våpen, en tredjedel av de nektet og dessertete, mens han selv og resten fikk våpnene og patruljerte Gimle – Quislings bolig natt til 8. mai. Utover i artikkelen kommer han frem til at Terboven betydde ingenting for de, ei heller ønsker om å fortsette å okkupere Norge. Frontkjemperne ønsket en rolig avslutning på det hele hevder han. Det fantes ikke en gang rene frontkjemperkompanier igjen i Oslo i følge skribenten.

Det siste avsnittet bruker han på å forklare konsekvensene det fikk for ham å verve seg som frontkjemper. Og det er her offerrollen kommer inn i bildet.

Etter å ha presisert at dommen han fikk kom på 3 ½ års tvangsarbeid går han mer konkret inn på hvordan etterkrigstiden artet seg. Blach skriver: «Jeg ble rotløs, og tyve år tok det før skyttergravs- og lusesårene grodde. Ut og inn av sykehus bar det, operasjoner gjennomgikk jeg, bodde utenlands, trampet jorden rundt».²⁷⁶ De fysiske og psykiske påkjenninger fra østfronten synes ikke å være det mest problematiske her, men «rettsoppgjøret» som han skriver i anførselstegn. Rettsoppgjøret hadde ført til at han mistet både æren sin og grunnleggende rettigheter, og kaller rettsprosessen for «hatets og hevners oppgjør».²⁷⁷

Samme år påpeker igjen frontkjemperen fra Buskerud hvor dårlig de har blitt behandlet i fredstid og hvordan de var berettiget å klage på forholdene og opplyse om disse. Hele poenget med artikkelen hans var å motbevise at tidligere NS-medlemmer og frontkjemper «sutrur». Poenget hans til syvende og sist er at det som kan oppfattes som sutring fra frontkjemperne kun var et oppriktig krav om rettferdig behandling, og at de ønsket oppreisning for måten de ble behandlet på i 1945 når de allierte og hjemmefronten overtok ansvaret her i landet. Frontkjemperen fra Buskerud skriver for eksempel at både han og sønnen måtte sone på grunn av fortiden som frontkjemper, og det gjorde de i det han karakteriserer som konsentrasjonsleiren Ilebu. Videre trekker han frem en situasjon i etterkrigstiden som kan kategoriseres som offerrollen, der frontkjemper i Drammen etterlyste midler for å aktivisere frontkjemper i området. På den måten kunne de «få et sted å være, slik at ikke gutta ble stående på gatehjørnene og henge med henda i bukselomma».²⁷⁸

Siste innlegg innsendt fra Buskerud kan ses på som et tegn på konflikten mellom dem som var bakover skuede og dem som hadde politiske mål for fremtiden. Her kommer skillelinjene tydelig frem. Innlegget hans tilhører offerrollen mener jeg fordi han bruker nesten all plass på

²⁷⁶ «Frontkjemperne og okkupasjonens siste dager», Willy Blach, *Folk og Land*, 1977, nr. 9, 3.

²⁷⁷ *Ibid*, 6.

²⁷⁸ «Vi vil ha oppreisning», *Folk og Land*, 1977, nr. 6, 5.

å forklare hvor dårlig han har blitt behandlet fra 1945 og utover i forhold til rettsoppgjøret, og hvilke fysiske og psykiske belastninger krigen har påført han.

Det faktum at de er så opptatt av å fortelle dette, gjerne i sammenhenger der det ikke er naturlig, tyder på at de ønsker å fremstille seg selv som ofre. Med unaturlige sammenhenger mener jeg der tekstene handler om helt andre ting enn tiden i fangeleirer, fengsel, rettighetstapene i årevis, og de fysiske og psykiske påkjenningene de kjente på i etterkrigstiden. Når Blach redegjør for okkupasjonens siste to døgn og frontkjempernes aktivitet i hovedstaden er det bemerkelsesverdig hvordan han helt på slutten ramser opp alle de fysiske og psykiske konsekvenser som han har litt under siden 8. mai 1945. Når det gjelder frontkjemperen fra Buskerud er hans kommentarer mer relevante siden han mente at de var berettiget denne klagingen med tanke på at de har hatt så store problemer i etterkrigstiden. Det er her verd å merke seg at han er en av flere som benytter seg av begrepet konsentrasjonsleir når det er snakk om ordinære soningsforhold.

Rehabilitering

I 1976 skriver frontkjemperen «Oscar» artikkelen «EN APPELL til NSUF- og frontkjempergenerasjonen». I teksten viser han til at den eldre generasjonen i miljøet hele tiden viste stor forståelse for utfordringene frontkjemperne stod overfor i fredstid fordi mange av dem måtte starte livet på nytt etter soning. Men i 1976 mente han at tiden var inne for at frontkjempergenerasjonen gikk «til kamp for rettferdighetens sak» som han skriver. Etableringsfasen var over, og de fleste var i 40 og 50-årene. Nettopp derfor var det heller ingen grunn til å la være å engasjere seg i tiden fremover hevdet Oscar. Han hevdet det var på tide at de bidro med det de kunne siden de andre i NS-miljøet hadde holdt organiseringen oppe i over 30 år. De burde avlaste sine gamle kamerater. Han skriver at «Nå er det vår tur til å løfte sannhetens og rettferdighetens fane».²⁷⁹

I starten av artikkelen fremgår det hvordan skribenten hadde hørt rykter om at hans egen generasjon – den såkalte NSUF/frontkjempergenerasjonen, var dårlig representert i det organiserte miljøet i etterkrigstiden, altså i Forbundet for Sosial Oppreisning, INO og som abonnenter på *Folk og Land*. Skribenten presiserer at det stemmer at det var først «de siste par år» at tilveksten hadde økt. Videre kommer han med en oppfordring til andre frontkjemperer:

²⁷⁹ «EN APPELL til NSUF- og frontkjempergenerasjonen», *Folk og Land*, 1976, nr. 9, 3.

*Antagelig vil dette stort sett bare leses av dem i NSUF- og frontkjempergenerasjonen som allerede vet hva deres plikt er, og som er fullt villige til å ta kampen opp mot forkjetringen og den stadige tilsølingen av våre motiver. Men la oss gå ut for å aktivisere våre samtidige, for å inspirere alle i vår generasjon til kamp for rettferdighetens sak.*²⁸⁰

En annen som tar med rehabilitering av frontkjemperne i teksten sin som tema er han som kaller seg «Fylkingfører EK II» i 1979. Han skriver i utgangspunktet om en bok som omhandler Hamsun. Samtidig er det vanskelig å få helt grep om hva teksten handler om konkret når det gjelder denne boken. Uten å si hvilken bok han skriver om eller hvem som har skrevet den skriver han for eksempel «Boken om Hamsun har vakt stor oppsikt. Mange omtaler den som en mursten, men den kommer vel til å virke som en atombombe».²⁸¹ Han skriver om bøker og anmeldelser fra dagspressen om hverandre uten å forklare konkret hva det dreier seg om, som om leseren på forhånd vet dette. Når det er sagt handler teksten i stor grad også om rettsoppgjøret.

Det han betegner som «rettsoppgjøret» er i følge EK II Norgeshistoriens største forbrytelse, og den var forberedt og gjennomført av «en gjeng presumptivt intelligente personer som satte det iscene og brukte fem års løgnpropaganda og historieforfalskning» til dette formål.²⁸²

Videre skriver han at de til tross for «sin infame intelligens» glemte det faktum at sannheten kommer for en dag.

Videre kommer han med flere betraktninger rundt rettsoppgjøret og hvem som ble anklaget for å ha gjort noe kriminelt: «I 1945 ble ca. 100 000 personer fratatt stemmeretten – i strid med grunnloven. Resultatet var at de borgerlige tapte valget, for det er i hvert fall sikkert at NS-folkene ikke ville stemt på dem som drev landet inn i krigen. At de borgerlige lot seg lokke inn i svindelen med «rettsoppgjøret» er fremdeles en gåte for meg».²⁸³ Fylkesfører EK II diskuterer denne boken noe videre før han kommenterer stoff fra Dagbladet. Han skriver ikke direkte hvilken tekst det refereres til, men den er trolig tilhørende heimefrontleder Langeland EK II skriver følgende:

Dagbladet har nok oversett at det er et hull i landssvikanordningen. Det glemte nok i farten å forby samkvem mellom NS-ister. Vi er så frekke at vi treffes til hyggelig samvær, og vi har frontkjemperfester. Vi tar gjerne mot besøk og vil legge alle kort på bordet. Dagbladet kan også lese i

²⁸⁰ Ibid, 3.

²⁸¹ «Det var farlig å være potetskreller på Østfronten», 1979, nr. 1, 4.

²⁸² Ibid, 4.

²⁸³ Ibid, 4.

avisen vår at vi ved blod, svette og tårer har klart å skrape sammen en ganske bra formue. Vår hensikt er å få fram sannheten om okkupasjonstiden som trenger korleksjon.²⁸⁴

Hovedpoenget i disse eksemplene er at de ønsket å gjøre kjent hvor urettferdig og feil rettsoppjøret var. Og det var dette som var kjernen i rehabiliteringen – de ønsker rettferdighet. EK II kaller skriver «rettsoppjøret» med anførselstegn, han trekker fram hvordan de borgerlige ble «lurt inn i svindelen» som han skriver.

For frontkjemperne kom kampen for det de mente var rettferdighet ofte i sentrum, men på ulike måter. Disse eksemplene er de som mest eksplisitt forklarer situasjonen – at de var nødt til å kjempe videre for saken, fordi ingen andre ville komme til å gjøre det. Slik jeg tolker det var det aller viktigste at de fikk en rettferdig behandling, anerkjennelse og korrigerings av den nasjonale historiefortelling som hadde rådet siden 1945. Han skriver helt avslutningsvis: «Vår hensikt er å få fram sannheten om okkupasjonstiden som trenger korleksjon».²⁸⁵

Antikommunisme

Antikommunismen kommer ofte sterkt og tydelig til syne, denne perioden når frontkjemperne i avisen ytrer seg, noe jeg skal gi ulike eksempler på nedenfor.

«For hva er det som skjer? Den røde flodbølge, som vi ville være med på å stanse, men som vi måtte gi opp overfor, den skyller nå over land etter land».²⁸⁶ Dette skrev frontkjemperen som kalte seg for «Legionær» i 1975 i en artikkel der han påpeker viktigheten av å bekjempe kommunismen, og at det frontkjemperne gjorde under krigen var riktig og de hadde gjort det igjen hvis situasjonen krevde det. I sitatet der han beskriver den røde flodbølgen i 1975, ser han seg tilbake til 1945 og konkluderer med at det var det eneste riktige å gjøre selv om Norge var okkupert av Tyskland. Videre skriver legionæren om kommunismen som ideologi:

Der den ennå ikke har ødelagt alt som heter menneskerett og frihet, siger den inn gjennom alle slags merkverdige kanaler og er iferd med å forgifte vårt liv og vårt miljø også her i landet. Det var denne utvikling vi fryktet og som vi kjempet mot med livet som innsats, og personlig er jeg overbevist om at mange, mange flere ville meldt seg til innsats dersom de hadde ant hvilken vei det skulle gå og har gått.²⁸⁷

Videre gjør han det klart hvor viktig det ville være for Vesten i 1975 og forene kreftene mot kommunismen for å kunne slå tilbake «den røde flodbølge». Han ønsket ingen ny krig, men at

²⁸⁴ «Det var farlig å være potetskreller på Østfronten», *Folk og Land*, 1979, nr. 1, 4.

²⁸⁵ *Ibid*, 4

²⁸⁶ «Jeg er frontkjemper – og stolt av det», *Folk og Land*, 1975, nr. 13, 4.

²⁸⁷ *Ibid*, 6.

folk og særlig den yngre generasjonen fikk opp øynene for hvor skadelig kommunismen var og at den måtte bekjempes for enhver pris. Kampen burde først og fremst føres politisk.²⁸⁸

I 1977 skriver en frontkjemper fra Oslo i artikkelen «Vær forsiktig med det åpne visir» meget kritisk om kommunismen de forsøkte å bekjempe. Han går til angrep på den marxistiske politikken og hyller Quisling som kunne forutse hvilken fare den var allerede før okkupasjonen. Han skriver:

Etter å ha studert den «utvikling» som Vest-Europa nu har gjennomlevet i etterkrigstiden er det vel for de fleste blitt åpenbart at vi er på «full fart» inn i det marxistiske samfunnssystem. Quisling hadde helt rett da han nettopp forutså en slik utvikling som det mest skremmende for vår kultur. Jeg er derfor blitt ytterligere overbevist om at jeg befant meg på den rette siden under krigen og ville ikke ha valgt annerledes i dag, selv om muligheten og evnen til å stanse denne røde terrorbølge nu er adskillig svekket.²⁸⁹

Antikommunismen er også lett å spore hos frontkjemperen fra Buskerud i artikkelen «Vi vil ha oppreisning» fra samme år. Han kaller Stalin for verdens største morder og mener det var et stort feilgrep av de andre allierte og samarbeide med han.²⁹⁰ Samme år skriver en venn av memoarbokforfatter Svein Halse om tiden som fange på Vollan i 1945 der han kommenterer hvorfor femten tusen nordmenn vervet seg til frivillig tjeneste for Waffen-SS og Tyskland – for å knuse kommunismen. Poenget var jo nettopp å forhindre at de landene som «i dag» (1977) hadde havnet bak jernteppet – ble erobret. Videre når han skal argumentere for hvor blodig kommunismen var viser han til boken «Først og sist» (Guinness rekordbok) der det står at 16 millioner ble drept i GULag-leirene fram til 1960, og at 66 millioner fanger hadde vært innom disse.²⁹¹ Budskapet var fortsatt at ideologien var den farligste som fantes i verden, og måtte stoppes slik at ikke flere skulle bli rammet.

I 1979 gjengir en anonym frontkjemper et brev han fikk av en annen frivillig som var med Division Wiking i Ukraina. Der beretter han om møtet med sivilbefolkningen – en bestemor og et barnebarn, de har gode kunnskaper om Norge, og kjenner godt til både Quisling og Nansen gjennom hjelpearbeidet deres i forbindelse med hungersnøden i Ukraina på 1920-tallet. Bestemoren frontkjemperen snakker med forteller at mannen hennes var fange i Sibir på syvende året. I brevet som gjengis skriver han: «Hun forteller at slik er det med mange

²⁸⁸ Ibid, 6.

²⁸⁹ «Vær forsiktig med det åpne visir», *Folk og Land*, 1977, nr. 2, 6.

²⁹⁰ «Vi vil ha oppreisning», *Folk og Land*, 1977, nr. 6, 5.

²⁹¹ «La oss ikke glemme hovedgrunnen til at vi meldte oss til fronten», *Folk og Land*, 1977, nr. 3, 6.

familier i Ukraina. En eller flere måtte nyte russernes «gjestfrihet» et eller annet sted utenfor folkeskikk og samfunn».²⁹²

Det som slår meg denne perioden når det gjelder utslagene av antikommunismen er hvordan det dras paralleller til samtiden – og den kalde krigen som hadde en oppsving mot slutten av 1970-tallet med Sovjetunionens invasjon av Afghanistan i 1979 som et konkret utslag av dette.²⁹³ Det kan virke som om verdenssituasjonen hadde visse utslag i disse tekstene, siden det stadig vekk ble henvist til de øst-europeiske landene som hadde kommet under sovjetisk styre. Ikke bare var det viktig og sloss mot kommunismen den gang – på østfronten, men det var minst like viktig å bekjempe ideologien i samtiden og fremtiden i følge innleggene. I et forsøk på å skaffe seg selv anerkjennelse for innsatsen sin forsøkte de å legitimere handlingene sine på østfronten gjennom en sterk og samtidig antikommunisme. Frontkjemperne mente de hadde kjempet den viktigste kampen, og dette ønsket de å bevise gjennom å vise til hvilke konsekvenser ideologien hadde fått for de øst-europeiske landene som ble påtvunget totalitære kommunistdiktaturer styrt fra Moskva.

Kameratskap

I forrige kapittel stod kameratskapet mye i sentrum. Fokuset på dette endret seg ikke nevneverdig etter 1975, men fortsetter å være en viktig og sentral faktor for frontkjemperne når de skriver innleggene sine i avisen. Her vil jeg gi eksempler på dette, både fra anonyme og signerte innlegg.

Den første som kommer inn på dette temaet er en legionær som argumenterer for hvorfor han var stolt av tittelen «frontkjemper». Når han ble konfrontert med sin fortid fra østfronten ga han uttrykk for en stolthet over innsatsen sin ved Leningrad. Og om kameratene skriver han:

Det er ikke først og fremst det at jeg den gang overvant min naturlige frykt og feighet og gikk frivillig ut i krig. Heller ikke er det at jeg gjorde så voldsomme bragder da jeg kom dit. Mange av mine kamerater ytet og ofret langt mer enn jeg og andre som ble plassert på den forholdsvis rolige Leningradfronten.²⁹⁴

Det var mange måter å komme inn på kameratskapet på – siden det hadde så mange sider. Teksten over tok for seg de ofrene som ble gjort på østfronten, kanskje i form av invalidisering, traumatisering eller døden. Når det er sagt hadde de også behov for å rose sine

²⁹² «Lever ennå våre store landsmenn på folkemunne i Ukraina?», *Folk og Land*, 1979, nr. 2, 4.

²⁹³ Tjelmeland, Alf og Tvedt, Knut Are. *Store Norske Leksikon*, s. v. «Den kalde krigen». https://snl.no/Den_kalde_krigen#-Perioden_1962%E2%80%931990 [Besøkt 13.11.2017].

²⁹⁴ «Jeg er frontkjemper og stolt av det», *Folk og Land*, 1975, nr. 13, 6.

samtidige kamerater i miljøet på 1970-tallet. En som viser dette er «Oscar» som i sin appell oppfordrer andre frontkjemper til å engasjere seg for «saken» - altså for det arbeidet *Folk og Land* og INO gjorde, rehabilitering av tidligere NS-medlemmer. Drivkreftene i avisen og INO beskrives som «eldre kamerater», og de hadde hele tiden vist stor forståelse for frontkjempernes situasjon der de etter soningen hadde hverken utdanning eller jobb for å brødfø familiene sine. Derfor burde de som gode kamerater gå inn og avlaste den eldste generasjonen i arbeidet i følge skribenten.²⁹⁵

Mange av frontkjemperne som skrev innlegg var vel så opptatt av forholdene i fengsel og under soningen, enten hjemme i Norge eller i utenlandske fangeleirer, som selve tiden ved fronten. Når det gjelder samholdet i spesielle situasjoner – som i fengsel, kom det også til uttrykk denne perioden. En frontkjemper fra Oslo skrev at han i «konsentrasjonsleir» som han kaller det, «hadde gleden av å samtale med hundrevis av NS-folk fra menigmann til partiledere og ministre i Quislings regjering [...] Vi frontkjemper lærte å respektere den holdning som ledende NS-folk inntok under fangenskapet».²⁹⁶ Budskapet her var at de tok vare på hverandre, og frontkjemperne var i følge skribenten her den gruppen i fengsel som var aller best rustet både fysisk og psykisk til å tåle påkjenningene i motsetning til de eldre NS-folkene som ikke kjente til den slags forhold fra tidligere.

Jeg har også valgt å ta med en nokså anonym annonse fra avisen, men jeg vil hevde at den likevel sier mye om samholdet frontkjemperne i mellom. I 1978 uttrykker en invalid frontkjemper sin takknemmelighet til redaksjonen og ber dem trykke en takk til den anonyme giveren av en brukt skrivemaskin som han spurte etter i januar samme året. Siden frontkjemperen ikke vet hvem giveren var uttrykker han sin takknemlighet gjennom redaksjonens korte tekst «*Frontkjemperen fikk sin skrivemaskin*».²⁹⁷ Poenget med sistnevnte eksempel her er å vise at frontkjemperne tok vare på hverandre også i praksis lenge etter krigen, ikke bare ved å vise tilbake til fellesskapet på 1940-tallet og i fangenskap. Men de tok ansvar for hverandre og hjalp de som trengte det over tretti år etterpå. For frontkjemperne var andre med samme bakgrunn og historie kamerater, selv om de ikke hadde møtt hverandre. De delte helt unike erfaringer som for andre var svært vanskelige å sette seg inn i – om ikke umulige, også blant andre NS-veteraner. Derfor viste de stor omsorg for hverandre – også ukjente kamerater.

²⁹⁵ «EN APPELL til NSUF- og frontkjempergenerasjonen», *Folk og Land*, 1976, nr. 9, 3.

²⁹⁶ «Det er ikke sant at våre ledere unnsa oss», *Folk og Land*, 1976, nr. 11, 5.

²⁹⁷ «Frontkjemperen fikk sin skrivemaskin», *Folk og Land*, 1978, nr. 3, 3.

En annen måte og formidle frontkjempernes kameratskap på ved gjengivelse av brev. Ole Darbu gjengir et brev han fikk like etter freden, og skriver følgende i 1979:

Når jeg nytter avisen vår til å offentliggjøre et privat brev, er det for å få kontakt med avsenderen. Fremgangsmåten er kanskje noe utenom det vanlige, men jeg gjør det også ut fra brevets innhold, som gir oss et blikk tilbake til en tid hvor frontkjempernes dagligliv besto av kamp og blod, men også av gleden over kameratskapets knyttede bånd.²⁹⁸

Darbu var 17 år gammel da de var ute i krigen sammen. Sverre ble tatt til fange av russerne og var en av de nordmenn som fikk et årelangt opphold i sovjetiske arbeidsleirer (GULag), mens Darbu kom seg til Norge og sonet straffen sin i hjemlandet. I 1979 var Darbu 55 år gammel – og enda skriver han om hvordan han gledet seg så mye over det sterke båndet han knyttet til frontkjemper Sverre at han velger å publisere brevet hans i håp om at noen skal kunne identifisere han og finne han slik at de kan gjenoppta kontakten over tretti år senere.²⁹⁹

Det som er karakteristisk for beskrivelsen av kameratskapet denne perioden er at historiene er mangfoldige og skildrer ulike deler av kameratskapet til ulike tider. Enten det gjelder tiden fra selve krigsoppholdet ved østfronten, forholdet mellom frontkjemper i avisen i samtiden, eller om det var forholdet mellom kamerater som ikke kjente hverandre, men som likevel stilte opp for ukjente våpenbrødre med felles erfaringer og bakgrunn. For de fleste holdt det å konstatere kameratskapet i kontekster der det falt seg naturlig, mens for andre var det viktig å påpeke sterkt og klart hva kameratskapet betydde for dem.

Litteraturen om 1970-tallet

Kontekstualisering

Når det gjelder det vidtfaavnende temaet rehabilitering er det verd å ta en nærmere kikk på hva litteraturen sier om redaksjonsskiftet i 1975 og den interne spliden i avisen denne perioden. Innledningsvis i kapittelet skrev jeg om opptakten til redaksjonsskiftet i 1975 og hvordan frontkjempergenerasjonen overtok avisen. Her vil jeg sette denne litteraturen i sammenheng med rehabiliteringen som tas opp i kildene mine.

Når redaktørene Odd Isachsen og Erik Rune Hansen måtte forlate de felles lokalene til INO/*Folk og Land* på Sagene (Enerhaugen i ettertid) hevdet sistnevnte at det som var igjen i

²⁹⁸ «Hvem kjenner frontkjemper SVERRE?», Ole Darbu, *Folk og Land*, 1979, nr. 8, 5.

²⁹⁹ Ibid, s. 5 og DIS Norge, Gravminner : <http://www.disnorge.no/gravminner/bilde.php?id=3440099>

avisen nå var naivitet og en tro på at de som ble dømt i rettsoppgjøret skulle få oppreisning.³⁰⁰ Ungdomsredaktør Hansen skrev i 1981 et innlegg der han ser tilbake på tiden i avisen (siteret av Hårseth), og han hevdet at etter at de var blitt støtt ut av miljøet kom avisen igjen til å inneholde «ørkesløse diskusjoner og tusenvis av spaltetilimetre med juridisk vis-vas [...] og oppkok med de samme krigshistoriske hendelsene. Interessant for svært få – dessverre».³⁰¹ Det var klart med en viss bitterhet at den ene fløyen måtte forlate miljøet rundt avisen, men samtidig sier den noe om INO og frontkjempergenerasjonens syn på rettsoppgjøret – og hvor viktig det var for dem å renvaske seg og hvor viktig den juridiske og historiske rehabiliteringen var. Og det er jo nettopp dette rehabiliteringsarbeidet «Oscar» og «EK II» tar opp og forsvarer, førstnevnte gjennom å mane til kamp for rettferdighet og sannhet, mens sistnevnte går noe lenger i beskyldningene om et uredelig og uærlig oppgjør tuftet på usannheter og mangel på juridisk legitimitet.

I følge Hårseth ble det med årene arbeidet for historisk rehabilitering den viktigste saken for de tidligere NS-medlemmer som organiserte seg, og det resulterte i at INO ble opprettet i 1974 – organisasjonen som skulle drive opplysningsarbeid og sikre at den nye generasjonen forskere fikk et nytt syn på «landssvikerne» og det de sto for.³⁰² Sammenligner man kildematerialet opp mot det totale antallet artikler og enkeltnumre så forblir de beskjedent representert.

I oppgaven til Hårseth blir INO svært ofte nevnt parallelt med uttrykket «frontkjempergenerasjonen», og han skriver at bekrefter at de var sentrale begge steder.³⁰³ For eksempel var det Bjørn Østring som gikk foran som uoffisiell talsperson for frontkjemperne, og som stod for at INO-tilhengerne overtok avisen.³⁰⁴ Samtidig hadde avisen allerede fra et tidlig tidspunkt frontkjemper i sentrale posisjoner.³⁰⁵ Mine kilder føyer seg inn i rekken av det Ellingsen kaller «den moderate fløyen» med tanke på rehabiliteringsspørsmålet. Han skriver:

³⁰⁰ Hårseth, *Folk og Land 1967-75*, 79.

³⁰¹ *Ibid*, 79.

³⁰² *Ibid*, 9.

³⁰³ *Ibid*, 45.

³⁰⁴ INO satt med aksjemajoriteten i *Folk og Land*. Dette hadde de ervervet seg gjennom Forbundet for sosial oppreisning som ble nedlagt i 1973. Dette var grunnen til at denne fløyen fikk makten i avisen og kastet ut ungdommene og andre som satte avisen i dårlig lys. Se Hårseth, *Folk og Land 1967-75*, 78.

³⁰⁵ Som for eksempel Alexander Lange som også tilhørte den eldre generasjonen tidligere NS-medlemmer. Han var og frontkjemper og tilhørte den politiske og radikale fløyen som stod i motsetning til den mer moderate INO-fløyen. Se Hårseth, *Folk og Land 1967-75*, 9.

Ikke bare ble avisen mer innadventd og tilbakeskuende, den ble også i stor grad et talerør for én grupperings syn på historie, politikk og samfunn. Denne grupperingen har jeg valgt å karakterisere som den moderate fløyen i miljøet. De ønsket ikke at deres budskap skulle drukne i NUFs propaganda. Resultatet var at nynazistene ble kastet ut i 1975, at den nye redaksjonen fikk all makt over innholdet i avisen, samtidig som dens anonymitet ble strengt opprettholdt. *Folk og Land* endte dermed opp som den moderate fløyens meningsblad.³⁰⁶

Mens «Oscar» skriver om at de må kjempe mot forkjetring og tilsøling av deres motiver, og for rettferdighetens sak – skriver fylkesfører «EK II» med skarp penn mot de som ønsket rettsoppgjøret velkommen. Han hevder at rettsoppgjøret var en grunnlovsstridig prosess basert på løgn og at det rettsprosessen resulterte i det han hevder er Norgeshistoriens største forbrytelse. Disse innlegg

Når det gjelder antikommunisme denne perioden vil et sentralt spørsmål være: hvor politisk var avisen andre halvdel av 1970-tallet? I følge Ellingsen inntok den nye redaksjonen i 1975 en posisjon mellom den politiske og den upolitiske/moderate fløyen. Nå skulle avisens profil være slik den var før 1967 da den yngre og radikale fløyen kom til. Det ble altså ikke helt slutt på politisk og dagsaktuelt stoff, men det foregikk en gradvis nedtrapping fram til 1979 når INO offisielt ble utgiver av avisen. I perioden 1975-1978 ble innleggene i avisen strengt kontrollert slik at det som ble trykt var i samsvar med holdningen til INO/frontkjempergenerasjonen.³⁰⁷ Og det er her antikommunismen kommer inn i bildet. Dette var et helt sentralt tema for de tidligere frontkjemperne og INO-delen i avisen og det stemte over ens med de politiske grunnholdninger de stod for. Ellingsen bekrefter at antikommunismen i avisen hele veien var sterk. Han skriver at: «I *Folk og Land* gikk den voldsomme kommunismen som en rød tråd gjennom hele avisens levetid, og det kan synes som om redaksjonen til tider anså det som like viktig å advare mot denne trusselen som å arbeide for den historiske rehabiliteringen. Dette var en tilsynelatende evig aktuell kamp».³⁰⁸ En måte de drev antikommunisme på var ved å vise til dagsaktuelle situasjoner ute i verden, særlig da på 1970 og 80-tallet da den kalde krigen stod sentralt. Og nettopp fra 1975 fikk den kalde krigen et oppsving, Sovjetunionen var mer ekspansive og viste styrke – blant annet gjennom invasjonen i Afghanistan i 1979.³⁰⁹

Sørлие skriver at også for hans del viste kildematerialet at antikommunismen var et tilbakevendende tema blant frontkjemperne. De oppga det som motiv på 1940-tallet, men

³⁰⁶ Ellingsen, «*Folk og Land – kor går du no?*», 48

³⁰⁷ Hårseth, *Folk og Land 1967-75*, s. 93.

³⁰⁸ Ibid, 80.

³⁰⁹ Ibid, 82.

også i nyere tid,³¹⁰ som på 1970-tallet. Dette synes å være konstant hele veien. Videre skriver Sørлие dette om viktigheten av antikommunismen som en drivkraft hos frontkjemperne:

Den [kommunismen] prediket [...] revolusjon. I de frivilliges øyne hadde det sovjetiske eksempelet vist hva en slik voldelig samfunnsomveltning innebar av nedslaktninger, undertrykkelse og menneskelig lidelse. Sovjetstaten var også selve beviset på hva som ble utfallet av en slik revolusjon, nemlig et tilbakeliggende, kulturløst, gudløst og umenneskelig redselsregime³¹¹

Kameratskapet fortsetter å være et gjennomgangstema for frontkjemperne utover andre halvdel av 1970-tallet.

I følge Sæther ble kameratskapet utviklet gradvis gjennom flere epoker, først på østfronten, så i varetekt, fangeleirer og under soning, og til slutt i fredstid. Et av intervjuobjektene hans uttaler at årene bak murene i Norge opplevdes som en form for «gruppeterapi» som gjorde at de ble enda mer sammensveiset i fortsettelsen.³¹² m

Det som skilte frontkjemperne fra andre tidligere NS-medlemmer som kanskje stod for de samme verdiene og holdningene var ofte erfaringene fra østfronten, da særlig gjelder dette de hundrevis av nordmenn som deltok i de blodigste slagene sammen med Division Wiking sørover i Europa og ved Stalingrad. En viktig samlende faktor var deres felles opplevelser – og de ofte traumatiske opplevelsene de satt igjen med.

I følge Sæther ble svært mange av frontkjemperne på en eller annen måte psykisk skadet, noe som påvirket dem i lang tid etterpå, kanskje livet ut.. Et av intervjuobjektene til Sæther har noen relevante uttalelser i forhold til betydningen av den psykiske belastningen. Soldaten i dette tilfellet hadde tilhørt Division Wiking og skriver om hvordan de brukte lik som hodeputer og matbord. De var for slitne til å gjøre noe med det eller reflektere over det.

Videre skriver den tidligere soldaten dette om opplevelsene fra østfronten:

Det verste er minnene om dem som har dødd ved siden av meg eller i armene mine. Dette var soldater som hadde fått dødelige skader. Noen av dem hadde fått hodeskudd, andre hadde fått skudd i brystet. En gutt jeg lå ved siden av fikk revet av benet oppe ved lysken. De fleste av disse guttene ropte etter 'mamma' eller 'Mutti' før de døde. Det er vondt å tenke på.³¹³

Dette utsagnet viser at det var normalt for frontkjemperne Sog uttale seg på denne måte også utenfor avisen – altså her i en intervjusituasjon med Sæther. Her vektlegges mye av det

³¹⁰ Sørлие, *Solkors eller hakekors*, 105.

³¹¹ Ibid, 264.

³¹² Sæther, *En av oss*, 289.

³¹³ Sæther, *En av oss*, 317.

samme som blir gjort i kildematerialet mitt når frontkjempere skriver om lidelser både under og etter krigen – da særlig minner som gjør seg utslag i form av kameratskapet. Dette støtter opp om tendensene i kildematerialet mitt der kameratskapet synes å bli stadig viktigere jo lenger tid som gikk.

Konklusjon

I dette kapittelet har jeg undersøkt hvordan frontkjemperne har fremstilt seg selv i andre halvdel av 1970-tallet. Kildematerialet har bestått av 15 enkeltnummer fra *Folk og Land*. Innledningsvis i kapittelet gjør jeg rede for hvordan situasjonen var i avisen på denne perioden med noen stridigheter og fraksjonering, der det meste av kildematerialet gjenspeiler INO-tilhengerne og frontkjempergenerasjonens synspunkter og fremgangsmåte.

Etter å ha analysert tekster fra *Folk og Land* 1975-1979 skal jeg nå se på hva som utgjør grunnfortellingen fra denne perioden. Det som vektlegges i tekstene er anonymitet, offerrollen, rehabilitering, antikommunisme og kameratskap. Det er ingen vanntette skott mellom disse kategoriene, slik at de utgjør gjerne varianter med ulike kombinasjoner. For eksempel er det svært få tekster som ikke skrives anonymt, og for eksempel kameratskapet kommer også hyppig frem i kildematerialet. Tekstene er skrevet ut fra soldatperspektiver med tanke på hva de vektlegger når de skriver, det er det samme som i krigsårene, men bare at på dette tidspunktet ønsket de en historisk og juridisk rehabilitering slik at de kunne gjenreise frontkjempernes ære og gi de den anerkjennelsen som de åpenbart trengte. Når det gjelder hvilke prinsipper som lå til grunn for hva som er tatt med er det ikke så lett og avgjøre, men det som er sikkert er at de ønsket å fremstille seg selv på en positiv måte og som helter. Dette kunne man se gjennom for eksempel kameratskapet. Dette trenger ikke nødvendigvis å være i konflikt med den offerrollen som også konstrueres. I forhold til utelatelser er det påfallende hvordan NS-nasjonalismen og Quisling ikke blir et tema oftere, dette hadde jeg forventet før jeg startet arbeidet siden mange så opp til Quisling og NS som store forbilder, til tross for at de var indoktrinert i en SS-tradisjon gjennom skoling i Tyskland.

Sett alt kildematerialet mitt under ett er det få selvmotsigelser og motfortellinger. Siden de fleste tekstene inneholder ulike kombinasjoner av de viktigste temaene som er vektlagt vil jeg hevde det er grunnlag for å si at disse representerer en grunnfortelling i andre halvdel av 1970-tallet.

Kapittel 5 – Konklusjon

Denne oppgaven har handlet om hva frontkjemperne skrev i etterkrigstiden. Ut fra avgrensningen ble periodene gjort til årene 1949-1954 og 1972-1979. Gjennom kapitlene mine har jeg gjort en vurdering av hvordan frontkjemperne fremstilte seg selv i de gjeldende perioder. Dette er hovedproblemstillingen i oppgaven. I tillegg har jeg tre underordnede problemstillinger der jeg svarer på om frontkjempernes fortellinger endrer seg over tid – i så fall hvordan de endrer seg, og til slutt om det var én felles grunnfortelling som ble presentert over flere tiår, om den i så fall endret karakter eller om det var ulike fremstillinger til ulike tider.

Drøftingen av disse spørsmålene har basert seg på å finne hovedfortellingene i tekstene og eventuelle grunnfortellinger. I tillegg har jeg vurdert språket som brukes for å finne fellesnevner i frontkjempernes selvframstillinger. Med disse verktøyene har jeg klart å finne de mønster som har dannet seg til ulike tider når det gjelder frontkjemperstoffet i *Folk og Land* samt i de to memoarbøkene jeg har gått gjennom.

I de neste underkapitler nedenfor skal jeg gjøre rede for de resultater og funn jeg har kommet fram til.

Endringer over tid

Noen forskjeller på de ulike periodene er det, uten at det er av de store dimensjoner. En ting som skiller seg ut i oppgaven min var det jeg arbeidet først med i prosessen med å gå gjennom kildematerialet, nemlig det jeg kaller frontkjemperannonserne. Disse hadde en helt egen karakter og viste til frontkjempernes behov for arbeid, husrom og ektefelle eller partner. Denne typen annonser var dominerende og ganske karakteristisk kildematerialet fra første halvdel av 1950-tallet. Denne første perioden preges også lite av kritikk av rettsoppjøret og alle som stiller seg kritiske til valget deres om å verve seg frivillig som frontkjemper.

En endring man kan fastslå var måten frontkjemperannonserne henvendte seg utelukkende til hverandre – altså primært andre frontkjemper, eventuelt andre tidligere NS-medlemmer. Dette gjøres eksplisitt i annonserne ved å for eksempel henvende seg som arbeidssøkende frontkjemper til en «NS-bonde». Forskjellen på denne perioden og 1970-tallet er at de her søker meningsfeller og likesinnede eksplisitt, akkurat som når de søker etter partnere og

ektefeller. Innleggene som blir skrevet senere har ikke denne konkrete henvendelsen integrert i tekstene.

I det store bildet finnes det viktige momenter ved flere av frontkjempenes selvframstillinger som kan beskrives som avvik fra hovedvekten av hovedfortellinger og eventuelle grunnfortellinger. Disse opptrer som motfortellinger til den grunnfortelling som presenteres i neste underkapittel. Avvikene opptrer ikke ofte, men forekommer både på 1950 og 1970-tallet. En som presenterer mange avvik fra normen av selvframstillinger er Karl Holter med memoarboken sin *Frontkjemper* fra 1952. Hans selvframstilling består av en nærmest SS-retorikk og pangermanisme som ikke finnes andre steder i kildematerialet. Dette er de deler av selvframstillingen hans som må sies å kunne karakteriseres som egenartede.

En annen som beveger seg utenfor normen hva selvframstillinger angår er en frontkjemper i Oslo som skriver i februar 1972 og behandles i kapittel 3. Han skriver at han var stolt av å kjempe i Hitlers arméer, videre hyller han Hitler og beskriver han som en gigant. For mange frontkjemperer som skrev var hele tiden Norge og fedrelandet det viktigste, uansett sak og situasjon. Altså representerer denne personen også en motfortelling fra begynnelsen av 1970-tallet. I likhet med SS-stilen til Holter er også dette et sterkt avvik fra den rådende selvframstillingen som blir gjort av majoriteten av de andre skribentene.

Når det gjelder temaet integrering i samfunnet viser funn fra 1950-tallet at det ikke var full enighet om at de ønsket å bli en del av sivilsamfunnet. Halle skriver at de hadde ønske om dette, men at de ikke ble sluppet inn. Frontkjemperannonsene derimot viser at når de skulle søke seg partnere og ektefeller helst foretrakk kvinner med samme ideologiske holdninger og verdensanskuelser som de selv. Disse kontaktannonsene var det mange av, så her virker det som om Halles framstilling står for seg selv som en motfortelling til den generelle trenden. I følge analysene mine av frontkjemperannonsene ønsket frontkjemperne og forbli i miljøer bestående av tidligere frontkjemperer og NS-medlemmer gjennom å stifte familie og etablere seg med kvinner som var av samme politiske oppfatning og hadde mye av den samme bakgrunnen.

Frontkjempernes selvframstilling som grunnfortelling

I arbeidet med kildematerialet i denne oppgaven har jeg satt opp egne kategorier med romertall for å gjøre arbeidet med analysen enklere og bedre, slik at det er lett å følge de hovedfortellingene som tegnes.

For å finne hovedfortellingene har jeg vurdert hva som vektlegges i tekstene, hvilke perspektiver tekstene er skrevet ut fra, hvilke prinsipper som ligger til grunn for hva som er tatt med og ikke minst utelatelse – altså hva som ikke er tatt med.

Alt kildematerialet sett under ett er det enkelte forskjeller og ulikheter når det gjelder temaer og vektlegginger – men det store bildet viser at mesteparten av hovedfortellingene i de ulike kapitlene og periodene har flere fellesnevner og likheter enn ulikheter.

Først og fremst skrev de aller fleste både på 1950 og 1970-tallet anonymt. Men de brukte ikke fiktive navn for å fremstå som virkelige personer – trolig med unntak av «Per Trønder» som jeg nevner innledningsvis i kapittel 4. Den store majoriteten kalte seg «frontkjemper», noen valgte andre pseudonymer og kun noen få brukte sitt virkelige navn. En av dem var memoarbokforfatter Frode Halle.

Et av de mest dominerende hovedbudskapene er kameratskapet og dets betydning for frontkjemperne. Helt fra begynnelsen var dette noe som opptok dem i følge Frode Halle som i kapittel 2 oppfordrer frontkjemperne til å møtes og treffes i artikkelen sin fra 1953. I følge litteraturen var disse treffene allerede i gang på det tidspunktet. Når det er sagt virker det som om dette emnet blir viktigere jo lenger tiden går og jo mer frontkjemperne fikk krigen tidsmessig på avstand. Det som kjennetegner dette emnet var at kameratskapet ble fremstilt på en mangfoldig måte, med det mener jeg at de kunne omtale det som gode minner fra østfronten, da gjerne i forbindelse med julefeiring. Samtidig blir dette også tema når de omtaler krigens brutaliteter og da særlig tap av kamerater. Det var ofte i møte med døden at kameratskapet ble trukket frem – enten i memoarbøkene eller i tekstene i ulike kontekster. Kameratskapet kunne trekkes fram enten det var snakk om konkrete situasjoner i krigen med harde kamper, de kunne trekkes fram av de som mimret, eller av de som skrev antikommunistiske innlegg, men også i forbindelse med såkalte frontkjempertreff der de pleiet samholdet og mintes de falne.

Ser man på språket ble begreper som «venn» sjeldent brukt, det var kamerater de kalte hverandre og det var viktig for dem å vise fram det samholdet de hadde.

Et annet fellestrekk som tilhører hovedfortellingene og som preget *Folk og Land* særlig på 1970-tallet var antikommunismen. I likhet med kameratskapet ble denne gradvis sterkere jo lenger man nærmer seg slutten av min tidsperiode, 1979. Allerede i 1952 kommer den første antikommunistiske hovedfortellingen fra Warendorph, og det meningsbærende innholdet her holder seg stabilt i over tjue år fremover. Kritikken handler om at kommunismen som ideologi er farlig og må stanses for alt den er verdt. Den anses å være en stor trussel mot både europeisk kultur og frihet, derfor må den stanses for det den er verdt. Dette brukes både som motiv for hvorfor de vervet seg, men også på 1970-tallet stadig mer som en reaksjon på den globale spente situasjonen under den kalde krigen. De hevdet at de gjorde rett når de bekjempet Sovjetunionen og peker til konsekvensene det fikk i form av staliniseringen av Øst-Europa og det som beskrives i kapittel 4 som en «rød flodbølge» av en frontkjemper i *Folk og Land*.

Kategorien antikommunisme er noe overlappende med den jeg har kalt for motiver. I tillegg til å bekjempe kommunismen var det også en sterk misnøye med det norske forsvaret som følge av nedrustningspolitikken på 1930-tallet, og dette var noe som sådde stor misnøye blant frontkjemperne. Dette tematiseres hos Frode Halle når han utdyper de militære enhetenes ulike motiver for å verve seg. Mens folk i Den norske legion var idealistiske antikommunister var de frivillige i Regiment Norge mer opptatt av å gjenreise Norges våpenære slik at Norge igjen kunne få en solid hær. Dette ønsket de å oppnå gjennom tjeneste i regimentet, og ved å ta lærdom av tyskernes militære kompetanse som var adskillig høyere enn nordmenns.

Hovedfortellingene enes også om at frontkjemperne mente at det landssvikerstempelen de hadde fått var i all hovedsak urettferdig. Mange reagerte hardt på selve fengselsstraffene de fikk, som i følge flere var nokså vilkårlige. Men i følge kildematerialet mitt var det rettighetstapet de reagerte mest på. Det skapte voldsomme reaksjoner hos frontkjemperne som mente de kjempet for fedrelandet sitt – akkurat som de såkalte jøssingene gjorde. Og nettopp derfor kom det en utstrakt bruk av ordet «rettferdighet» denne tiden. De ønsket anerkjennelse for det de gjorde, og de ville ha oppreisning, samt historisk så vel som juridisk rehabilitering. Dette var viktige saker både på 1950 og 1970-tallet, og det var kanskje de største sakene frontkjemperne engasjerte seg i, og det var målene til *Folk og Land*. Som en konsekvens av dette delte mange sine tap og lidelser i forbindelse med både krigen og rettsoppgjøret. Kort fortalt var det svært utbredt at frontkjemperne på ulike måter fremhevet de fysiske og psykiske påkjenninger de hadde fått som en konsekvens av rettsoppgjøret og behandlingen i etterkant. I disse uttrykker de seg som ofre.

Et annet viktig trekk som går igjen i hovedfortellingene er hvordan naturen brukes til å skildre omgivelsene. Dette er særlig et retorisk virkemiddel som brukes særlig i memoarbøkene. For eksempel beskriver Karl Holter og Frode Halle samme situasjon ved en gravseremoni på østfronten der Holter holder en minnetale på hedensk vis. Nettopp denne situasjonen blir av begge to beskrevet med naturen og for eksempel værforhold. Det typiske er at når det er vanskelige og kanskje traumatiske ting som beskrives trekkes naturen inn som et språklig virkemiddel. Dette forekommer også i leserinnlegg i *Folk og Land* når det skrives om hvordan de opplevde tap av kamerater i kamp på Kaprolathøyden i Karelen på samme måte, om enn i mindre skala. Naturen var altså en viktig språklig virkemiddel i formidlingen av frontkjempenes opplevelser fra østfronten.

Summary: The «Frontfighters» self-representation during the post-war period

An analysis of “Folk og Land” and the memoirbooks in the 1950- and 1970s

This thesis is analysing the sources “Folk og Land” and the memoirbooks *Frontkjemper* (“Frontfighter”) written by Karl Holter in 1952 and *Fra Finland til Kaukasus* (“From Finland to Caucasus”) written by Frode Halle in 1972. “Folk og Land” was a newspaper for previous members of the national socialist party (NS), and the research is done for the periods 1949-1954 and 1972-1979. This analyse is researching how the self-representation of the Norwegian volunteers in the Waffen-SS was in this period. Did they write the same kind of story all these years, or did it change during the decades?

There were some changes and differences between the 1950s and 1970s, but the most important things stayed the same during these years and I consider their self-representations as one story (grand narrative) in the post-war period. The most important themes in their self-representations were anonymity, comradeship and anticommunism. They also wrote that it was important for them with justice for their group which they thought was poorly treated after the legal purge in Norway after the Second World War.

Kilder og litteratur

Kilder

8. Mai 1949

Folk og Land 1950-1954 og 1973-1979

Halle, Frode. *Fra Finland til Kaukasus: Nordmenn på Østfronten 1941-1945. Litt av deres historie fortalt av dem selv*. Oslo: Dreyers forlag. 1972.

Holter, Karl. *Frontkjempere*. Oslo: Store Bjørn Forlag. 1951

Stiftelsen Norsk Okkupasjonshistorie <http://sno.no/> [Besøkt 05.12.2016].

Litteratur

Arkivportalen. <http://www.arkivportalen.no/side/aktor/detaljer?aktorId=no-a1450-01000001208273> [Besøkt 05.12.2016].

Baltzrud, Karen-Margrethe. *I lys av solkorset. Historien om en fjernsynsserie: «I solkorsets tegn», sendt 1981*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2004.

Børresen, Jacob. *Store Norske Leksikon*, s. v. «Krigstilstand». <https://snl.no/krigstilstand> [Besøkt 05.12.2016].

Corell, Synne. *Krigens ettertid*. Oslo: Scandinavian Academic Press, 2010, 16.

de Figueiredo, Ivo. <http://www.ivodefigueiredo.no/Artikler/Frontkjempere.htm> [Besøkt 16.11.2017]

DIS Norge, Gravminner. <http://www.disnorge.no/gravminner/bilde.php?id=3440099> [Besøkt 16.11.2017]

Emberland, Terje & Kott, Matthew, *Himmlers Norge*. Oslo: Aschehoug, 16. Heiret, Ryymin & Skålevåg (red.), *Fortalt fortid*. Oslo: Pax forlag, 2013, 25.

Hårseth, Espen Olavsson: *Folk og Land 1967-75: Fra rehabilitering til nyfascistisk opposisjonsorgan*. Masteroppgave, Universitetet i Oslo, 2010, 5.

Larsen, Stein Ugelvik: "De skriver om seg selv: Frontkjemperne, NS-medlemmene og NS-barna. Dokumentarlitteraturen om dem på 'den gale siden'." i *Nazismen og norsk litteratur*, redigert av Bjarte Birkeland, Atle Kittang, Stein Ugelvik Larsen og Leif Longum, 199.

Lømo Ellingsen, Lasse: «*Folk og Land – kor går du?*». *Avisen Folk og Land, miljøet rundt den og forholdet til nynazismen i Norge..* Masteroppgave, Universitetet i Oslo, 2016.

Norsk Krigsleksikon 1940-45. redigert av Hans Fredrik Dahl, Guri Hjeltnes, Berit Nøkleby, Nils Johan Ringdal og Øystein Sørensen. Oslo: J. W. Cappelen Forlag A/S, 1995. Sørli, Sigurd. *Solkors eller hakekors*. Oslo: Dreyers forlag. 2015, 7.

Store Norske Leksikon, s. v. «Eystein Eggen». https://snl.no/Eystein_Eggen [Besøkt 14.11.2017]

Sæther, Vegard. *En av oss*. Trondheim/Latvia: Cappelen Dam, 2010, 273.

Sørensen, Øystein: *Hitler eller Quisling? Ideologiske brytninger i Nasjonal samling 1940-1945*. Oslo: Cappelen, 1989, 74

Tjelmeland, Alf og Tvedt, Knut Are. *Store Norske Leksikon*, s. v. «Den kalde krigen».

https://snl.no/Den_kalde_krigen#-Perioden_1962%E2%80%931990 [Besøkt 13.11.2017].

Vidkun Quisling (radiotale): Opprop til "nasjonalbevisste nordmenn" om å tre inn i "Regiment Nordland". Nasjonalbiblioteket:

<http://www.nb.no/nbsok/nb/8df9ccf5d17635800f5b6f767137f5eb?index=4> [Besøkt 06.12.2016]

Westlie, Bjørn: *Norske krigskorrespondenter på østfronten 1941-1945*. Masteroppgave, Universitetet i Oslo, 2010, 9.